

Стеван М. Веселиновић

ЛЕКЦИЈЕ ИЗ СВЕТОГА ПИСМА СТАРОГА ЗАВЕТА

Благо онима којима је пут чист, који ходе у закону Господњем.

Благо онима који чувају открићења Његова, свијем срцем траже Га;

Који не чине безаконја, ходе путевима Његовијем!

Ти си дао заповијести Своје, да се чувају добро.

Кад би путеви моји били управљени да чувам наредбе Твоје!

Онда се не бих постидио, пазећи на заповијести Твоје;

Хвалио бих Те с правијем срцем, учећи се праведнијем законима Твојим.

(Пс. 118, 1-7)

 ДАВАР

С. М. Веселиновић Лекције из Св. Писма Ст. Завета Законске књиге

ЗАКОНСКЕ КЊИГЕ

Стеван М. Веселиновић

**ЛЕКЦИЈЕ
ИЗ СВЕТОГА ПИСМА
СТАРОГА ЗАВЕТА
(ЗАКОНСКЕ КЊИГЕ)**

ЗА УЧЕНИКЕ БОГОСЛОВИЈА

*Редакција, дојуне и додаци:
професор Радомир Ракић*

Издаје:
„Дабар“ и Богословија Света Три Јерарха
Србиње, 2000. године

**С БЛАГОСЛОВОМ
МИТРОПОЛИТА ДАБРОБОСАНСКОГ
ГОСПОДИНА НИКОЛАЈА**

Издаје:

Издавачка кућа „ДАБАР“ и
Богословија Света Три Јерарха

Уредник:

Синђел Калистрат (Бобушић)

Технички уредници:

Синђел Јован (Гардовић) и
Протојереј Момир Васиљевић

Рецензент:

Митрополит дабробосански Николај

Редактор и коректор:

Протођакон Радомир Ракић

Рачунарска припрема штампе:

Мирослав Радуловић

Штампа:

ОДШТП „Мићо Солоковић“
Рогатица

За штампарију:

Драгомир Стјепановић

Тираж:

1000 примерака

Предговор новом издању

Стева Веселиновић (умро 1915. г. у Нишу приликом повлачења српске војске), ректор Богословије Светог Саве у Београду од 1905. до 1914. (када је услед рата престала с радом), био је један од водећих богослова наше Цркве с почетка овог столећа. Потиче из свештеничке породице Милоша Веселиновића, пароха у Глоговцу (Мачва), а рођењни брат му је био српски приповедач реалиста Јанко Веселиновић.

Ректор Веселиновић је одлично познавао руски и немачки језик, а у солидној мери грчки и латински, па је увелико користио дела Светих отаца, као и савремену руску и немачку богословску књижевност. Почео је писати крајем прошлог столећа, а његова дела су и до сада веома актуелна због застоја наше богословске науке ометане туђинским нападима. Наводимо нека: *О њосѣанку срѣских њаѣријархаѣа* (1890); *Правда и суд* (1891); *Прохѣсѣанѣјска доѣма о сѣасењу* (1894); *Filioque* (1896); *Амфиѣеѣтар Флавијев и Колосеум* (1898); *О браку свешѣено-служѣиѣља* (одговор др Никодиму Милашу, 1907); *Доле с Олимѣа* (Прилог за историју српске богословске књижевности XIX-XX века, 1908); *Лекѣије из Свѣѣоѣа Писма - Законске књиѣе Сѣароѣа завѣѣа* (1908) и др. Капитално му је дело *Доѣмаѣѣика Православне Цркве*, књиѣа прва (1912) на 448 страна, које одаје писца као изванредног научника, познаваоца Светих отаца, као и њему савремених западних догматичара, римокатоличких и протестантских. Нажалост, друга књиѣа *Доѣмаѣѣика Православне Цркве са ѣолемѣѣким боѣословѣем* није штампана, него је као скрипта служила као уѣбеник тада познате Београдске богословије (57 густо куцаних страна фолио формата без научне апаратуре, коју прва књиѣа изобилно садржи).

Законске књиѣе Сѣароѣа завѣѣа израдио је ректор Веселиновић према програму за богословије с почетка овог века (1902. г.), а штампана је 1908. г. Био је изванредан уѣбеник за своје време, и по њему су

школоване генерације богослова. Одмах после Другог светског рата је поново објављен у издању Светог архијерејског синода литографисано (1949), да би га умножила Богословија у манастиру Крки 1966. г. Благословом Светог архијерејског синода, Законске књиге су издане 1972. г. фототипском техником, и ово издање је поновљено још три пута.

На предлог његовог високопреосвештенства митрополита дабро-босанског др Николаја (Мрђе), иначе ректора Богословије Света Три Јерарха у Србињу (бивша богословија из манастира Крке), ове Лекције су припремљене компјутерском техником за штампу. У међувремену је Свети архијерејски синод, на седници од 21. августа 1998. (Син. бр. 1579 зап. 730), усвојио нови план и програм за I разред богословија Српске православне цркве (сада је то шесторазредна богословија). Митрополит др Николај, човек који је скоро цели свој животни век провео у црквеној просвети, као предавач Светог Писма и писац уџбеника, увидео је да Општи увод у Стари завет код Стеве Веселиновића, на свега 50 страна текста, и иначе, не може удовољити новом Плану и програму, јер писац уопште није обрадио неколико, сада предвиђених, наставних јединица, које би се излагале у првом полугодшту. Његовим благословом, потписани је обрадио *девет методских јединица*, као потпуно ново наставно градиво. Овај *додајак* Лекцијама С. Веселиновића одштампан је после његовог Општег увода. Свака методска јединица носи и свој број у новом Наставном плану и програму, ради лакше оријентације.

Настојало се да се, с једне стране, удовољи Наставном плану и програму, а, с друге, да се иначе тешка материја изложи што јасније богослову почетнику, или, већ предавачу, пружи довољно материјала за самосталну обраду јединице. Уз то, неке методске јединице, као Историја превода Светога Писма на словенски и српски језик и Свето Писмо као књижевно дело, ученици могу користити и при изучавању истоветних тема у програму за Нови завет такође у првој години.

Није потребно посебно наглашавати да је осавременењен правопис и синтакса, предузете повремене исправке и допуне самог текста С. Веселиновића, а наводи из Новог завета дати су према ауторизованом преводу Комисије Светог арх. синода из 1998. г. Поред тога, уџбеник садржи и неке илустрације као испомоћ у очигледној настави. Све ово у нади да је тим *инијервенцијама*, а посебно допунама и додатним лекцијама, продужен животни век делу уваженог ректора С. Веселиновића као уџбеника у нашим богословијама.

прошођакон Радомир Ракић

УВОД

Општи појмови

Свeй̄о Писмо

Света црква учи да је Божанско Откривење* предано људима једним делом написано. Списе, у којима се садржи Откривење, на овај начин предано зовемо заједничким именом *Свeй̄о Писмо*, или *Библија*.

Називи

Назив *Свeй̄о Писмо* узет је из књига Новог завета. Апостол Павле, у посланици Римљанима (Рм 1,2), најпре је назвао списе Откривења „Светим Писмима“, и - у другој посланици Тимотеју (3,15) „Свештеним списима“. Отуд је и дошао данашњи назив *Свeй̄о Писмо*.

У пророчкој књизи Даниловој (Дан 9,2) списи Откривења зову се просто „књиџе“. То име су понајчешће употребљавали Јевреји (ИсС 24,25; 1 Мак 1,57). По њему су и стари хришћански писци (свети Климент Римски и свети Јован Златоуст) дали овим списима грчки назив *Библија* (мн. τὰ βιβλία од једн. τὸ βιβλίον), што значи *књиџа*, одн. *књиџе*.

[Сам Господ Исус Христос назива књиге Старог завета *Писма* (γραφῆ, γραφαί) или Закон (νόμος). Овај назив *Закон* односио се на Мојсијево Петокњижје и одговарао јеврејском називу *сефер ѿора* (књиге Закона). Касније се овај назив Закон пренео на цели Стари завет. Јеврејски назив *сефер* преведен је на грчки са γραφή, „Писмо“,

---

* *Божанско Откривење* је дејство самога Бога, којим Он објављује и разјашњава људима: истине, дела и намере Своје у свету. Тим дејством Он чини да буде познато и разумљиво оно што је дотле било тајно, непознато и неразумљиво, то што човек никад не би могао познати својим разумом

одн. ἁγία γραφή, „Свето Писмо“, ἱερά γραμματα, „свештени списи“ (лат. libri sancti, litterae sanctae).

Сам Мојсије је називао своје књиге *Књиге Завети* (Изл 24,7), из разлога што је Бог учинио завет између себе и јеврејског народа. Тај назив је преведен на грчки с речју διαθήκη, лат. testamentum, *завети*. Неки сматрају да би израз *савез* боље одговарао првобитној јеврејској речи „верит“.

У Старом завету пророк Јеремија говори о Божјем „завету који ће учинити с домом Израилевим“ (Јер 31,33). То би био *Стари завет*, стари савез, јер Господ Исус Христос говори о *Новоме завету* када приликом установљења Свете евхаристије говори о крви својој „Новога завета која се пролива за многе ради отпуштења греха“ (Мт 26,28).

У српском језику прихваћен је израз *завети*, што је очигледно под утицајем латинског израза testamentum. Назив *Библија* (књиге) је, опет, западњачки начин читања грчке речи βιβλία, Вивлиа] (прим. ред.).

Особине књига Свећнога Писма

Бољонадахнућосћ

1. *Списи Ошкривења* називају се *свешћима*, за разлику од обичних књига, које пишу људи. Списе Откривења писали су свети људи, по упутству Светога Духа. Они стоје изнад свију књига, јер садрже у себи *истиннију, божанску реч*. Зато су они свети, и сами по себи, и по томе што нас освећују. Они су средство нашега спасења, јер могу, по речима светог Павла, да нас умудре за *спасење* (2 Тим 3,15).

2. *Ушћисво Свећнога Духа*, при писању књига Светога Писма, зове се другачије *надахнуће* (*inspiratio*). Под именом *надахнућа, бољонадахнућосћ*, или *инспирације*, ваља разумети онај особити начин по коме су свештени писци писали свете књиге. Ни једно пророштво и ни један став у светим књигама нису измислили, нити по својој властитој вољи записивали свети Божји људи; него су на то били покретани Духом Светим: „И рекох: нећу га више помињати, нити ћу више говорити у име његово, али би у срцу мом као огањ разгорио, затворен у костима мојим, и уморих се задржавајући га, и не могах више“ (Јер 20,9). О томе јасно говори апостол Петар: *Ово прво знајте да ниједно пророшћиво Писма не бива по личном шумачењу. Јер никад пророшћиво не настале човечијом вољом, него шокрећани Духом Свећним говореше свешћи Божји људи* (2 Пет 1,20-21). Свети Дух је *натприродним путем* не само *сашћићавао* непознате, божанске истине библијским писцима, него их је још и *ушћивао* како да искажу те истине, те божанске мисли.

3. Да је Свети Дух заиста тако дејствовао, тврде сами библијски писци. Тако нпр. пророк Давид говори: *Нека шознају* (непријатељи) *да је*

ово швоја рука, и шћи, Госшодде, да си ово учинио (Пс. 109,27). Када Господ шаље Мојсија да избави народ из Мисира, он му вели: *Иди, дакле, ја ћу бишћи са усћима швојим и учићу шће шћића ћеш шоворитишћи* (Изл 4,12). Исто цар Давид јасно спомиње Светог Духа као аутора његовог говора: *Дух Госшодњи шовори шреко мене и беседа његова би на моме језику* (2 Сам 23,2). Бог позива пророка Јеремију на службу и заповеда му: *Говори шћио шћи год кажем* (Јер 1,7), а мало даље сам пророк каже: *И шруживши Госшод руку своју, дошћаче се усћи мојих и рече ми Госшод: Ешћо, мейнух речи своје у усћи швоја* (Јер 1,9).

У Новом завету најважније речи о бољонадахнутости старозавених списа казао је сам Господ Исус Христос: *Сам Давид каза Духом Свећним: Рече Госшод Госшоду мојем: седи мени с десне сшране, док шоложим нешријашћелје швоје за шодножје ноћама швојим* (Мк 12,36; Мт 22,44). Поред наведене јасне дефиниције о бољонадахнутости свешћених списа апостола Петра (2 Петр 1,20-21), апостол Павле такође пише оне класичне речи о божанском карактеру Светога Писма и његовој намени: *Све је Писмо бољонадахнућиво и корисно за учење, за карање, за исшрављање, за васшћићање у шраведносћи, да буде савршен Божји човек* (2 Тим 3,16-17). Исти апостол каже: *Добро је казао Дух Свећни шреко шророка Исаије ошћима нашим* (Дап 28,25). Ту истину утврђује и Символ вере наше Цркве својим осмим чланом: *Верујем и у Духа Свећнога... који је шоворио кроз шророке*. Тако је Православна Црква примила учење о бољонадахнутости свешћених списа као догму своје вере. Библија је дело заједничког рада Светога Духа и човека. Но ипак, Црква није дала тачну дефиницију бољонадахнутости, одн. није одредила тачан однос главног аутора, Светога Духа, и човека приликом писања књига. Старији писци су сматрали да је човек у овом заједничком делу био само оруђе, које је бележило, као музички инструмент на којем се свирало (вербална механичка инспирација) за разлику од гледишта да је Дух Свети само чувао човека да не падне у заблуду, да га је просветљавао да изложи правилно истине вере (динамичка инспирација).

Појам о Свећном Писму

Стога, под именом Светога Писма ваља разумети, с једне стране, *шсану реч Божју*, а с друге, - *зборник оних књига које су, по надахнућу Свећнога Духа, шсали свешћи Божји људи*.

Важносћ Свећнога Писма

Истине и прописи што се у књигама Светога Писма налазе дају *шравац* човеку у свима питањима вере и морала, и - *служе као шравило* за целокупан спољашњи и унутрашњи живот човеков. Стога је Свето

Писмо у старини и названо грчким именом: *канон* (κάνων), којим се у старој Цркви називало свако правило вере и морала. Отуда су, касније, поједине књиге Библије назване књигама *канонским*, тј. руководним списима, ван којих нема тачног упутства за веру и морал људски на земљи. Према томе, ко хоће да буде човек добар и прави члан Христове Цркве, треба да зна божанска правила вере и морала, која се у Светом Писму налазе, и да по њима поступа.

Деоба књига Свећога Писма

По времену

Књиге Светога Писма нису написане у једно доба, ни под једноликим приликама. Једне су писане пре доласка Христовог на земљу, с намером да припреме свет за спасење. Друге су састављене по смрти Христовој, да би кроз њих људи постали учесници спасења. С обзиром на време писања, свете књиге се деле на два дела: на *Стари* и *Нови заветѝ*. Долазак Исуса Христа, Сина Божјега и Спаситеља, на земљу, ради спасења света, - двоји стара и нова времена, старо и ново Откривење, Стари и Нови завет. Све оно што је Бог објавио, а што су свети људи по упутству Светога Духа записали *пре доласка Свасишељева*, - чини *Стари заветѝ*. Оно пак, *што је објавио Христѝос*, и што је *по смрти његовој записано у свеће књиге*, чини *Нови заветѝ*.

Реч *заветѝ* (*testamentum, pactum, foedus*) означава: *завештање, уговор, савез* између Бога и света. Тај назив употребљен је у дубокој старини. Сам Господ рече Авраму: *Учинићу завет између себе и тебе, и врло ћу те умножити* (Пост 17,2). Стога су, ваљда, каснији библијски писци и назвали књиге Мојсијеве: „*књигом заветѝа*“ (ИсС 1,57). И Спаситељ је употребио овај назив у речима: *Ова је чаша Нови завет, у крви мојој, која се пролива за вас* (Лк 22,20). Апостол Павле је често употребљавао реч завет. Тако нпр. Јеврејима пише: *Христѝос је посредник Новога Завета, да после Његове смрти... призвани приме обећано вечно наследство* (Јевр 9,15).

Свете књиге називамо *заветѝом* зато, што је у њима описан *савез* Бога и народа његовога, што у њима читамо: како се Бог *заветѝовао* за спасење наше; како је *заветѝовао* Сина Својега за нас; како су се и људи у разна времена *заветѝовали* да ће слушати вољу Божју.

По садржини

Књиге Светога Писма деле се по садржини на:

- Законске*, које садрже основне законе за верски и морални живот;
- Историјске*, што садрже историју старозаветне и новозаветне Цркве;

в) *Поучне*, што садрже шире објашњење верских и моралних истина; и

г) *Пророчке*, што садрже пророштва о будућности Цркве Божје.*

По достојанству

По достојанству свештене књиге се деле на *канонске* и *неканонске*.** Канонске књиге су оне које цела Црква признаје за свете и божанствене. Неканонске су оне које иако стоје у Библији, не сматрамо за свете и божанствене, него им признајемо важност као добрим књигама, помоћу којих се тумачи божанствено Писмо. Оне нису писане по надахнућу Светога Духа. Неканонске књиге протестанти зову другачије: *апокрифи* (ἀπόκρυφος, тајни; склоњен, скривен), *libri reconditi*, јер су их стари свештеници држали у тајности. Оне се зову и *црквеним књигама* (*libri ecclesiastici*), по њиховој црквеној употреби. Али наша Црква разликује неканонске књиге од апокрифа и учи, да су прве корисне члановима Цркве, а друге штетне. „Апокрифи су - пише свети Атанасије Александријски - јеретичке измишљотине,... којима јеретици варају људе простодушне“***.

Наука о Свећога Писму

Да су књиге Светога Писма заиста писане по упутству Светога Духа и да су, према томе, божанског порекла, о томе учи света Црква на основу Светог Предања. Наука пак која има задатак да оправда и утврди црквено учење о инспирацији и канонском карактеру Светога Писма зове се: *Увод у Свећо Писмо, (Introductio)*. Такав назив носи наша наука од VI века. *Касиодор* (+562. г.), доглавник готског цара Теодорика, а затим абат неких манастира у Калабрији, саставивши своје књиге о Светом Писму, за монахе својих манастира, назвао их је „*уводним књигама*“. Грчки пак писац, по имену *Адријан*, (+440) назвао је свој спис о особинама Светога Писма грчким именом Εἰσαγωγή, што српски значи *увод*. По овом грчком називу, ова наука се још зове *Исагогика*.

* У *латинској* Цркви књиге Светога Писма деле се на: историјске, моралне и пророчке. У новије време издавају Псалме и Песму над песмама у засебну групу, и називају је „*књигом хвале*“ (*Ab. Lorenzo: Corso superiore d' istrux. Religiosa, vol. I. 37. - Devivier. Apolog. christiana, p. 25*).

** Канонске књиге се још називају *протоканонским*, за разлику од неканонских, или - *девтороканонских* (слов. *вѝтороканонске* књиге)..

*** Одломак из 39. празничне, пасхалне посланице. Међутим, у чему је стварна разлика између *девтороканонских* и *апокрифних* књига видети посебно касније, у делу „*Апокрифни списи*“.

Задатак науке

Задатак је науке о Светом Писму да нам покаже историјско порекло својих књига, њихову *истиинијоси* (аутентичност), као и то: да их је Црква примила од синагоге и Апостола *неповређене*. Даље је њен задатак да покаже, како су свете књиге скупљене у један *зборник*; каква је био спољашњи и унутрашњи облик тога зборника; каква је *историја* његовог ширења и тумачења. Најпоследње, ова наука је дужна да нас упозна са *садржином* сваке књиге.

Деоба науке

Према таквом задатку, наша се наука у изучавању дели на два главна дела: *општи* и *посебни*.

Општи део садржи:

1. науку о пореклу, аутентичности и неповређености светих књига;
2. историју канона Светога Писма;
3. историју текста Светога Писма;
4. историју превода Светога Писма;
5. историју тумачења Светога Писма.

Посебни део разматра посебно поједине књиге Старог завета, као што су ауторство, адресати (коме је спис упућен), време и место писања, повод писања, интегритетписа, подела на тематске целине, преглед садржаја и др.

ОПШТИ ДЕО

Увод у Свето Писмо

Порекло књига Старога завета

Опшћа класификација књига Старога завета

Данас имамо у Светом Писму Старога завета 22 канонске књиге. Толико их је имала у својем канону најстарија хришћанска црква (палестинска) кад је постала. Толико их је набрајала, по броју писмена, слова своје азбуке, и стара јудејска црква, од које су хришћани примили у наслеђе свете, старозаветне књиге.* Према својем садржају, канонске књиге се деле овако:

Законске књиге:

1. Књига Постања
2. Књига Изласка
3. Књига Левитска
4. Књига Бројева
5. Књига Поновљених закона.

Историјске књиге:

1. Књига Исуса Навина

---

* Број књига није исти у свима зборницима. Цркве словенске, грчке и латинске држе се зборника, у коме се налазе 43 књиге Старога завета. Блажени Августин набрајао је 44, а каснији писци - 45 старозаветних списа. Разлика у бројању долази отуда, што су неки спајали, а неки раздвајали поједине књиге. Још стари Јевреји састављали су књигу Судија и књигу о Рути уједно и бројали као једну књигу. Неки и данас растављају четири књиге о Царевима у засебне књиге, докле их други састављају и броје свега две књиге. - Али, и поред разлике у бројању старозаветних списа, једногласно се утврђује да Стари завет има 22 канонске књиге. Остале су неканонске. Међутим, данашња српска Библија, у издању Библијског друштва садржи 39 старозаветних књига.

2. Књига Судија и о Рутѣ
3. Књига 1. и 2. о царевима (1. и 2. Самуилова)
4. Књига 3. и 4. о царевима (1. и 2. о царевима)
5. Књига 1. и 2. дневника (Паралипоменон)
6. Књига 1. Јездре и Немије
7. Књига о Јестири.

Поучне књиѣ:

1. Књига о Јову
2. Псалми Давидови
3. Приче Соломонове
4. Песма над песмама
5. Књига Проповедникова (Еклезѣаст).

Пророчке књиѣ:

1. Књига пророка Исаѣ
2. Књига пророка Јеремије
3. Књига пророка Језекиља
4. Књига пророка Данила
5. Књига дванаест малих пророка: Осије, Јоила, Амоса, Авдије, Јоне, Михеја, Наума, Авакума, Софоније, Агеја, Захарије, Малахије.

Неканонске књиѣ:

Неканонске (девтороканонске) књиѣ Старога завета су ове:

1. Књига о Товиту
2. Књига о Јудити
3. Књига Премудрости Соломонове
4. Књига Премудрости Исуса сина Сирахова
4. Књига 2. и 3. Јездрѣ
5. Књига 1, 2. и 3. Макавејска.

Осим целих књига, има и неких *одељака* у канонским књигама, који се сматрају неканонским. То су:

1. Молитва Манасѣина, на крају 2. књиѣ дневника
2. Сви одељци у књизи о Јестири, који нису означени стиховима у словенској Библији (у 1. 3. 4. 8. и 10. глави)
3. Глава 3,24-91 и главе 13. и 14. у књизи пророка Данила
4. Посланица Јеремијина и Књига Варухова, у књизи пророка Јеремије
5. У књизи о Јову - додатак последњој глави
6. Псалам 151.

Неканонске или девтероканонске, другоканонске књиѣ не налазе се у старој јеврејској Библији (палестинској). Оне се најпре налазе код

такозваних Јевреја јелиниста, који су живели у Египту. У време Исуса Христа и Апостола, ови су имали у реду светих књига и неканонске књиѣ.

О изгубљеним књиѣма Сѣарога заветѣ

У књигама Старога завета спомиње се још много других књига, које су од старина изгубљене. То су:

1. Књига о ратовима Господњим (Бр 21,14)
2. Књига праведникова (ИНав 10,13)
3. 3000 прича Соломонових (1 цар 4,32)
4. 5000 песама Соломонових (1 цар 4,32)
5. Соломонова књига о природи (1 цар 4,33)
6. Књига дела Соломонових (1 цар 11,41)
7. Дневник царева Израѣлевих (1 цар 14,19)
8. Дневник царева Јудиних (1 цар 14,29)
9. Књига Самуила видиоца (1 дн 29,29)
10. Књига Натана пророка (1 дн 29,29)
11. Књига Гада видиоца (1 дн 29,29)
12. Књига Ахије Силомљанина (2 дн 9,29)
13. Виђења Јоила видиоца (2 дн 9,29)
14. Књига пророка Семаје (2 дн 12,15)
15. Књига Ада видиоца (2 дн 12,15)
16. Књига Јуја сина Ананијева (2 дн 20,34)
17. Дела Озијина од пророка Исаѣ (2 дн 26,22)
18. Плач Јеремијин за Јосијом (2 дн 35,25)
19. Дневник Јована Хиркана (1 Мак 16,24)
20. Описи Јеремије пророка (2 Мак 2,1)
21. Пет књига Јасона Киринејца (2 Мак 2,23).

Мисли се да су ове књиѣ зато изгубљене, што нису писане по надахнућу, или зато, што још нису биле унесене у зборник светих јеврејских књига, где би се могле неповређене очувати.

Језици Свештога Писма Сѣарога заветѣ

Књиѣ Светога Писма Старога завета, како канонске, тако и неканонске, писане су на разним језицима. Већина књига писана је старим *јеврејским језиком*. Неколики делови у књизи пророка Данила (Дан 2,4 - 7,28); Јездре (Језд 4,8 - 6,18; 7,12-26) и Јеремије (Јер 10,11) написани су *халдејским (арамејским) језиком*. А на *грчком* су написане:

Књига о Товиту

Књига о Јудити

Књига о Јестири (10,4-16. 24)

Књига Премудрости Соломонове
 Књига Проповедникова
 Књига Варухова
 Књига 2. и 3. Макавејска.

На *лајтинском* је написана 3. књига Јездрина.

Све те књиге дошле су до нас само на *грчком* језику (осим 3. књиге Јездрине), у преводу Седамдесеторице.

О јеврејском језику

Јеврејски језик зове се један од семитских језика, којим су говорили најпре првобитни становници земаља између Средоземнога мора и Арабијске пустиње. Тај језик носи име потомака Аврамових, који се зваху *Јевреји*. Осим Јевреја, тим језиком говораху још: Моавци, Амонци, Едомци, Феничани и Пуничани. Јеврејски језик је пре свију осталих семитских језика стекао своју књижевност и, више од свију других, дао нам писмених споменика. Дубока старина тога језика огледа се у простоти и чистоти израза. У њему не беше падежа и средњег рода, ни одређених глаголских облика за времена.

У току времена, јеврејски језик је претрпео неке промене, које се дају видети и познати на самим светим књигама. По тим променама разликују се три периода у развоју јеврејског језика: I период *мојсијевски*; II период *давидовско-соломоновски*, и III период *ројсџива*. Језик Мојсијевог доба задржао је стари карактер, многе форме речи и израза, које се не виде у списима после Мојсија, или имају друго значење.

Језик из времена Давида и Соломона био је савршенији од мојсијевског: имао је у изобилу речи и израза, да се у томе периоду могла појавити поезија и пророчка књижевност. Богатство језика дошло је отуда што су Јевреји овога доба били позајмили многе речи и облике од језика арамејског и арапског.

Језик из времена ропства много се разликује од језика у прва два периода. Ропство у Асирији и Вавилонији било је повод да се стари јеврејски језик потисне и да уступи место арамејском или халдејском језику, тако да су извесни одељци у књизи пророка Данила и Јездре написани тим језиком, уместо јеврејског.

Арамејски (халдејски) језик

Арамејски језик је исто тако једна грана старог семитског језика. Њиме се говорило у једном делу Палестине, у Асирији, Вавилонији и Сирији. Он је стар као и јеврејски језик, али се његова свештена књижевност датира тек од времена вавилонског ропства, и за ту

књижевност знамо само по јеврејским споменицима. Мешавином арамејског и јеврејског језика постао је *сиријски* дијалекат, који је прослављен својом црквеном књижевношћу.

Грчки језик

Осам књига Светога Писма Старога завета написано је на грчком језику. Тај језик ваља разликовати од старог, класичног грчког језика. Он је постао од времена Александра Великог, као заједнички језик за све народе македонског царства. Звао се другачије: *заједнички* (κοινή διάλεκτος) или *александријски дијалекат*, јер се развијао поглавито у Александрији. На тај језик преведено је Свето Писмо Старога завета у времена Птолемеја Филадельфа, мисирскога цара, од стране 70 тумача, преводилаца, па се отуда тај превод зове превод Седамдесеторице (лат. Septuaginta).

Зачети јеврејске писмености

Иако је божанско Откривење давано у дубокој старини, ипак је Мојсије био први библијски писац који је Откривење записивао. То значи да до Мојсија писменост није била у Јевреја толико развијена да би се књижевност могла појавити. Углавном се мисли да су Јевреји сазнали за писменост тек у Мисиру. Ту налазимо јеврејске чиновнике, који се зваху „шоферими“, што значи: писци (Изл 5,14). Из Петокњижја сазнајемо да је писменост у време Мојсијево била добро позната међу Јеврејима, и да се она употребљавала, не само у ретким и важним догађајима (Изл 24,4-7), него и у обичном животу (Бр 11,26).

Феничани су пронашли стару азбуку која је с јеврејском истоветна, о чему сведоче стари световни и црквени писци (Плиније, Климент Александријски и др.).

Јеврејска књижевност, у правом смислу те речи, почиње од Мојсија, оснивача јеврејске државе и првога старозаветнога писца. Као вођ народа и оснивач државе, Мојсије је не само извео свој народ из Мисира, него му је још издавао заповести, уредбе и законе, и све ово записао у своје књиге (Изл 24,4), које се у народу зваху *књигом завета*. Поред тога, он је још записивао и знамените догађаје у животу свога народа (Изл 17,14) и свега света (Пост 1). Пет књига Мојсијевих чине редак споменик у историји првобитне јеврејске књижевности.

Књижевност после Мојсија

1. Јеврејска књижевност се после Мојсија наставила. У историјским догађајима, кроз које је народ пролазио, налазило се доста материјала, који је, по угледу на Мојсија, требало записати. Освајање Обе-

	Квадратно писмо	Старо семитски	Бројана вредност	Име	Транскрипција
1	א	א	1	'Алеф	ʾ, ʿ
2	ב	ב	2	Бет	b, б, β
3	ג	ג	3	Гимел	g, gb, γ, γ
4	ד	ד	4	Далет	d, д, δ
5	ה	ה	5	Хе	h, х
6	ו	ו	6	Вав	v, в
7	ז	ז	7	Зајин	z, з
8	ח	ח	8	Хет	h, h, х
9	ט	ט	9	Тет	t, т
10	י	י	10	Јод	j
11	כ	כ	20	Каф	k, kh, κ, κ
12	ל	ל	30	Ламед	l, л
13	מ	מ	40	Мем	m, м
14	נ	נ	50	Нун	n, н
15	ס	ס	60	Самех	s, с
16	ע	ע	70	'Аин	ʿ, ʿ
17	פ	פ	80	Пе	p, ph, π, π
18	צ	צ	90	Саде	š, с (š, š)
19	ק	ק	100	Коф	q, к
20	ר	ר	200	Реш	r, р
21	ש	ש	300	Шин	š, ш
22	ת	ת	400	Син	s, с
23	ך	ך	400	Тав	t, т, θ

Јеврејска азбука

ћане земље; славна одбрана народа од страначких упада, у време судија; установа јеврејскога царства, итд. - јесу значајни догађаји, записани од потоњих библијских писаца у свештене књиге.

2. У време царства све је ишло наруку јаком развоју књижевности. Сами цареви Давид и Соломон, славни са своје мудрости, беху књижевници и примером својим побудише и друге на књижевни рад. У њихово време, поред списа у *џрози*, јавља се и *џоезија* у два облика:

лирском (Псалми) и дидактичком (Приче Соломонове). Небројени певачи опеваше силу и славу Бога, у Његовим славним делима, извршеним у Израилу (Јудита), као што су други, касније, у песми исказали бол душе за пропалом постојбином (Плач Јеремијин).

У истом периоду јављају се, с великом духовном јачином, *Пророци*, да заблудели народ поврате Богу и спасењу. У истом циљу подухватише се и писци такозване *џоучне* књижевности, и у значајним списима оставише збирке богатога искуства не само своме народу, него и другима (Премудрост Соломонова).

3. Вавилонско ропство је обуставило јеврејску књижевност. Тек по повратку из ропства обновила се књижевност списима *џророчким*, који објављиваху долазак Месије; *џоетским*, где се славила милост Божја која се показује у обновљеном храму; и *историјским*, где је описано обновљење Јерусалима заједно с важнијим историјским догађањима.

Главнији списи од ових разноврсних облика књижевности ушли су у зборник књига Светога Писма Старога завета. По њима сазнајемо да је јеврејска књижевност носила на себи тип *свештене књижевности*.

Око 400. год. пре Христа завршена је у Јевреја канонска литература. После тога на јеврејском језику су написане ове књиге: Премудрост Исуса сина Сирахова и прва књига Макавејска. Остали списи, као: 2. и 3. књига Макавејска и остале неканонске књиге, писани су на *џрчком* језику, што значи да је духовни живот Јевреја почео нагло опадати.

Ауџенџичност књига Сїарога заветїа

Да књиге Светога Писма Старога завета заиста припадају лицима којима се приписују, и времену којем их односимо, то се доказује богословском критиком. Ти докази утврђују истинитост, или *ауџенџичност* књига Старога завета. Докази за истинитост тих књига могу бити:

- спољашњи,
- унутрашњи,
- споредни.

1. *Спољашње* доказе узимамо из самих књига Светога Писма, из којих се види како су настајале поједине књиге и како су о њима сведочили савремени и каснији писци. Тако, на пример истинитост књига Мојсијевих потврђују Исус Навин и потоњи писци. У каснијих писаца сачуване су многе напомене на раније писце, као што се то види из паралелних места у Библији. У спољашње доказе спада још и то што су писци јеврејски, мисирски и грчки писали о Старом завету. Тако, на пример *Јосиф Флавије*, јудејски писац I века по Христу, сведочи о двадесетдема књигама јеврејскога канона, од којих *џеи* припадају Мој-

сију; *ѿринаесѿ* пророцима, а остале четири садрже „псалме у славу Божју и корисна правила живота“. *Менеѿон*, мисирски историчар, на 278 година пре Христа, сведочи о Мојсију као јеврејском законодавцу, а *Херемон*, такође мисирски писац, сведочи о Мојсију као писцу свештених књига. Грчки писци: *Евѿол* (200. г. пре Хр.), *Диодор Сицилијски* (45. г. пре Хр.) и *Никола Дамаски* (40. г. пре Хр.), исто тако сведоче о Мојсију као свештеном писцу.

2. *Унуѿрашње* доказе аутентичности књига Старога завета узимамо: а) из сведочанстава самих књига о својим писцима; б) из језика, који показује којој епохи који спис припада, и в) из садржаја, који треба да одговара времену кад је спис написан.

3. У *сѿоредне* доказе аутентичности спада то: што је било немогуће изгубити свете књиге, пошто су оне биле непрекидно у рукама свештеника и судија, јер су се употребљавале у богослужењу, при вршењу разних верских обреда и при суђењу.

Неѿовређеносѿ књига Стараго завета

Да су књиге Старога завета дошле до нас неповређене, тј. онако исте како су изашле из руку библијских писаца, види се из овога што следи:

1. што су марљиво чуване у скинији, крај Ковчега завета;
2. што су биле поверене старању Богом установљене јерархије (свештенства);
3. што су за Јевреје важиле као закон - кроз који се постиже спасење;
4. што су у старини били постављени учени људи (масорети), који су по дужности мотрили да се не би каква изопаченост увукла у Библију, и у том смеру прегледали све рукописе свештених књига, па шта више - пребројавали све речи и писмена, слова сваке књиге, да би избегли новотарије и измене. А такав рад је могао отклонити сваку погрешку, која би произашла од незнања или немарности приликом преписивања, или од намерне повреде, да је ове било.

Историја канона Светога Писма Старога завета

Зборници Светога Писма до вавилонског ројсѿва

Сви стари народи чували су своје свете књиге у храмовима. Тај обичај видимо и код Јевреја. Пророк Мојсије, написавши своје књиге, предао их је левитима, што ношаху Ковчег завета, и казао: „Узмите

ову књигу закона и метните је покрај Ковчега завета Господа Бога нашега“ (Понз 31,26). И тако, *Мојсије* беше први издавач канона, тј. зборника свештених књига.*

Следећи овом примеру, Исус Навин, утврдивши законе и уредбе народу у Сихему, положи своју књигу у „Књигу Закона Божја“, тј. у књигу Мојсијеву (ИНав 24,25-26). Касније, кад је *Самуило*, пророк и судија у Израиљу, написао за народ „законе царства“, положио је ту књигу пред Господа (1 Сам 10,25). Те зборнике налазимо у храму чак у време цара Јосије (2 цар 22,8), где су вероватно све до времена разорења храма чувани у оригиналним рукописима.

После Самуила, старешине и пророци народа јудејског били су скупљачи и чувари старозаветних књига. По сведочанству Јосифа Флавија, Јевреји тога времена имали су обичај да после дугих ратова, или побуна у народу, прегледају своје свете књиге. То је помогло да се канон (зборник) светих књига очува у целини, без повреда.

Из времена царства знамо да је побожни цар *Језекија*, са одабраним својим људима, скупио у свештени канон књиге: пророка Исаије, Приче Соломонове, Песму над песмама и Књигу Проповедникову. А ово знамо из књиге Прича Соломонових, где стоји: „*Ово су ѿриче Соломонове, које сабраше људи Језекије, цара Јудина*“ (ПрС 25,1). Из овога видимо да је после Мојсија и Самуила, трећи, главни скупљач свештених књига био цар Језекија.

Канон свейѿих књига ѿсле вавилонског ројсѿва

Са разорењем Јерусалима и одласком Јевреја у вавилонско ропство прекинуто је даље прикупљање свештених књига у канон. Тек кад је персијски цар Кир ослободио Јевреје из ропства и кад се обновила у Јерусалиму светиња (храм) с богослужењем, појавила се потреба да се све свете књиге скупе у један канон. Главни радник на овоме великом делу био је свештеник *Јездра*, „савршени учитељ закона Бога небеснога“. Уз помоћ *Немије*, који је при новом јерусалимском храму саставио „велику библиотеку“ од свештених списа (2 Мак 2,13), Јездра је извршио преглед свештених књига, и све што је до његова доба написано, као и своју и Немијину књигу, унесе у један велики канон. На овоме прегледу радила је и такозвана *Велика Синагога*, тј. друштво од 120 учених људи, које је Јездра установио. Тад је, како се мисли, и био закључен канон светих књига Старога завета.

* Зборник светих књига назива се *канон* (κανόν) и *кодексом* (codex).

Деоба свѣтих књиѣ у јеврејској заједници

Кад је канон свештених књиѣ био закључен, у њему беху 22 књиѣ, и све беху канонске. Јудејска црква делила их је по садржини другачије него што их ми делимо. Све књиѣ она је разврстала у три групе, и прву од ових назвала *Тора* (тј. Закон), другу - *Невијим* (Пророци), трећу *Кеѣувим* (Списи).

Касније, кад је састављен *Талмуд*, учињена је нова деоба међу књиѣма и нашло се да их има 24 на броју, - онда су те књиѣ и по садржини биле другачије подељене, и то на четири дела: *Тора*, *Невијим ришоним* (Ранији пророци), *Невијим ахароним* (Доцнији пророци) и *Кеѣувим*.

Још је у ова четири дела књиѣ учињена подела према употеби у синагогама. Закон и Пророци читаху се сваке суботе. Зато је *Тора*, по броју субота, била подељена у 54 одељка, који се зваху *ѣарашоѣ* (параше); као што је *Невијим* био подељен на толико исто одељака, који се зваху *хафѣтароѣ* (хафгаре). Остале књиѣ читане су у одређене празнике, као: *Песма над ѣесмама* - на Пасху; *Руѣа* - на Педесетницу; *Књиѣ Пројоведникова* - на празник Сеница; *Јесѣира* - на празник Пурим; *Плач Јеремијин* читао се у 10. дан петог месеца, кад се празновала успомена на разорење јерусалимскога храма од Навуходоносора.

Канон Стараго завета у хришћанској Цркви

Јерусалимска црква примила је канон старе јудејске цркве и броји 22 канонске књиѣ. А што се данас у понеким зборницима (нпр. словенском) поред канонских, налазе и неканонске (двтероканонске) књиѣ, то је отуда што су LXX тумача (преводиоца) превели Библију, с јеврејског на грчки, с таквога зборника, у коме су заједнички биле и канонске и неканонске књиѣ.* *Наша Црква*, 84. апостолским правилом, потврдила је стари јеврејски канон канонских књиѣ, признавши у исто време и неканонске (двтероканонске) књиѣ као „добре и корисне“ за чланове Цркве.

Историја текста

Текстом се назива спољашњи облик писања књиѣ и њихов унутрашњи распоред. Историја текста показује: како је и на чему је писа-

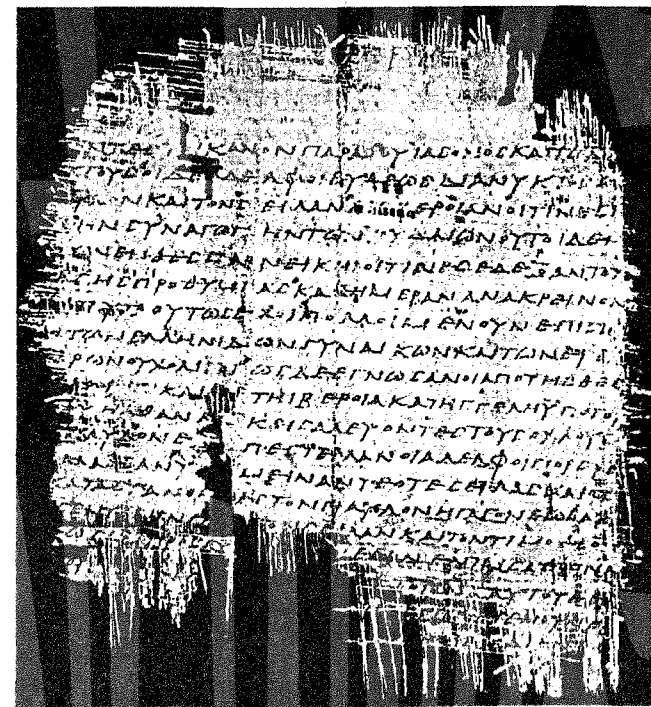
* Тај зборник је припадао Јудејцима јелинистима.

но Свето Писмо; каквим правописом; како је текст био дељен у делове; да ли је било погрешака у писању и како су оне исправљане, и - како су књиѣ Светога Писма издаване.

Спољашњи облик Свѣтих Књиѣ

Материјал на коме је писано Свето Писмо Стараго завета

Стари писци кажу да су најстарије књиѣ писане на металним таблицама и на кожи. Данас је познато да су на много векова пре Христа, књиѣ писане на покожици од стабла једне биљке, која је расла у Египту и звала се *ѣаѣирус*. Касније се употребљавао и други материјал за писање, који се зове *ѣергаментѣ*, по граду Пергаму, где се најпре употребио. Пергамент се вештачки правио од штављених овнујских, јарећих и других кожа, и био је бољи од папируса, јер се није распадао као папирус, а при том на њему се могло писати са обе стране.

Листѣ на ѣаѣирусу из грчког кодекса (р⁴⁵), најкасније из 2. века по Хр., садржи Даѣ 17,9-17. Писан без ѣаѣузе (*Scriptio continua*) великим, унцијалним словима

За писање на папирусу и пергаменту употребљавало се *мастило*, као што о томе сведочи књиѣ пророка Јеремије (Јер. 36,18). Мастило за папирус справљано је од чађи и гуме, а за пергамент од гуме и шишарке. Докле је мастило још свеже, могло се збрисати сунђером и горком водом, о чему има помена у књизи Бројева (Бр. 5,23). - Писало се пером од трске, или рогоза, које налачи на наше гушчије перо.

Правопис

1. Напоменуто је, да је већи део књиѣ Старога завета написан на старом јеврејском језику. Писмена (азбуку) за свој језик Јевреји су узели од Феничана. Феничанска писмена, којима су писане свештене књиѣ много се раз-

ликују од садашњих јеврејских писмена: она су била јако угласта, као нпр.:

𐤀,	𐤁,	𐤂,	𐤃,	𐤄,	𐤅,	𐤆,	𐤇,
(а)	(г)	(д)	(в)	(к)	(т)	(ш)	

Таквим словима су писане и свештене књиге у времену од Мојсија до вавилонског ропства. У то доба писало се инконтинуо с лева на десно, и то све великим словима. Речи се нису раздвајале једна од друге никаквим простором, ни знацима интерпункције, пошто се за ову није знало. Слово за слово и реч за реч се везивала, и један ред је ишао за другим без прекида. У то време није било ни деобе на главе, стихове, нити деобе по смислу на реченице и периоде, нити акцената на речима. Особиту тешкоћу за читање чинило је то што у азбуци није било самогласника. Докле се тим језиком говорило, дотле се и могло знати како треба коју реч прочитати; кад је тај језик изумро, читање текста је било врло тешко и за учене људе. Ето, тако је изгледао свештени текст од Мојсија па све до Јездра.

2. Јездром почиње нови период у историји текста. Јевреји су у вавилонском ропству били заборавили свој језик и навикли се на језик и азбуку својих освајача. Кад су се вратили из ропства, нису могли ни читати, ни разумевати свештене књиге. Стога је Јездра при новом препису свештених књига употребио нову азбуку, коју би народ могао читати. То је *арамејска азбука*. Писмена те азбуке су *четвртасија*.^{*} Тиме је било олакшано само читање свештених књига. Главна тешкоћа је ипак остала у томе што су речи, међусобно везане, сметале разумевању. Зарад бољег разумевања, Јездра стане раздвајати реч од речи *шачком* и *проспором*. Правилном изговору учио је он сам људе, читајући им текст Светога Писма. Тај практични начин учења прелазио је с колена на колена, да би се свете књиге могле разумевати.

3. Трећи период у историји текста зове се: *масоретски*, назван тако по ученим јеврејским писцима, који су живели у Тиверијади и записивали предања (јевр. *масора*) у времену од VI-XI века по Христу. Масорети су изнашли особите знаке за означавање самогласника; установили интерпункцију, то јест, знаке над речима, под речима и међу словима, помоћу којих су одређивали дужину и краткоћу изговора (акценти) и логичну деобу речи по смислу. Они су саставили зборник *Кери* (тј. прочитано), у коме се садрже многе напомене о томе како треба читати текст.

Унутрашњи распоред шексија

Деоба шексија

У почетку је текст светих књига Старога завета био једноставан, неподељен никаквим знацима, и речи су биле везане међу собом. Јездра је, ради лакшег читања, растављао речи тачком и простором, а масорети су увели акценте и извесну интерпункцију, ради лакшег изговора и смисла текста.

На три века пре Христа учињена је подела текста и за богослужбену употребу. Према броју субота у години, Јевреји поделе законске и пророчке књиге на 54 одељка, и одељке у законским књигама назову *йарашоји*, а одељке у пророчким - *хафйароји*.

Параше се још подразделише на два дела: на *ојворене* (петухот) и *зайворене* (сетумот). Отворене параше су оне које су почињале спочетка, као што данас почињу главе; затворене су почињале у редовима, имајући пред собом празан простор. Параша прве врсте означавала се са ова три слова: **ДДД**, а параша друге врсте са ова три: **DDD**. Свака се параша још називала по својој почетној речи. Тако, прва се зове: *Берешит* (у почетку); друга *Ноах* (тј. Ноје).

И *хафйаре* су као и параше имале своја имена, нпр. *Илија*, итд.

Остале књиге Старога завета, које не спадају у „Закон“ и „Пророче“, подељене су скупа на 85 одељака за читање у синагогама.

У Јевреја има трага о деоби текста на стихове. Само, стихови нису нумерисани као у нас, него су избројани, и број њихов био је забележен на крају сваке књиге укупно. Тако нпр. у јеврејским библијама, на крају књиге пророка Исаије стоји ова забелешка: „Збир стихова Исаијиних је: хиљаду, две стотине, деведесет и пет“.

Данашња деоба Светога Писма на главе потиче из XIII века, кад је кардинал Хуго из Санта Кара извршио тај посао, или - нешто раније Стефан Лангтон, потоњи архиепископ кентерберијски, 1204-1205. г. у Паризу. Деобу на стихове учинио је париски штампар Роберт Стефан 1555. г.

Повреда и исправка шексија

Да је текст Светога Писма Старога завета био местимично повређен, види се из књиге Поновљених закона (Понз гл. 34). Из обзира према потребама свога доба и бољег разумевања читалаца чињене су, далеко пре Христа, извесне измене у речима и изразима, али, *не* и у смислу светих књига. Повреде су могле доћи:

- а) од непажње преписивача;
- б) од повреде самог рукописа;
- в) од мешања сличних речи;
- г) од поремећаја у реду речи;
- д) од намерног изостављања и додавања.

* Њима се Јевреји и данас служе.

Познато је да су јеврејски равини ускоро после Христа повредили библијски текст с намером да пророштва о Христу учине другачијим него што су, не би ли само успели да покажу Христа као лажног Месију. Па ипак, текст није остао повређен. Погрешке учињене у најраније доба исправио је Јездра, као што су и повреде каснијега доба исправљали учени људи каснијих времена.

Исправка повреда врши се овако: узму се најранији, добро очувани рукописи свештених књига, чије је порекло и вредност библијска критика утврдила. Упоредњем тих рукописа долази се до правога смисла текста. За ово се још узимају и упоређују: оригинал и стари преводи свештених књига. Такву је исправку (упоређивањем рукописа) предузимао у старини Јездра с Великом Синагогом, затим, у каснија времена, - многи учени хришћански богослови.

Како су издаване књиге Стараго завета?

У старо доба, кад није било штампарија, списи су издавани у *рукопису*. Папируси, на којима се писало с једне стране, лепили су се један за други на доњем крају написаног листа. За последњи лист утврђиван је један прутих, око кога су се обмотавали сви исписани листови. То се звало *свиџак* (јевр. *меџила*). Свитак је имао облик ваљка. Пергамент и његови листови нису се лепили, него су се повезивали, прошивањем листова, у једну књигу, у облику данашњих књига. Тако повезана књига звала се *codex*. У књигама Стараго завета налазимо да се писање вршило и на свитку и на књигама (Јер 36; Јез 2,9.10). Свици су били одређени за свештену употребу у синагогама, а књиге (кодекси) беху намењени народу на употребу.*

Велики је број јеврејских библијских рукописа. Само један Енглеz (Кеникот) изучио је и упоредио 580 таквих рукописа, а Италијан Роси - 844. Ови рукописи налазе се данас углавном у јавним и приватним библиотекама Европе.

С проналаском штампарије, књиге Стараго завета су издаване у *шtamпаним књигама*. У почетку су штампане поједине књиге, а после и цео Стари завет. Прво такво издање штампано је 1488. г. у Сончину (Италија). Друго, знатно боље издање штампано је у Комплутуму (Шпанија) старањем кардинала Ксименеса, надбискупа толедског, уз сарадњу хришћанских и јеврејских научењака. Ова Библија, другачије названа *Комплутенска Полиглотта*, објављена је 1522. године. И најпосле, неки Данило Бомберг штампа у Млецима, у три маха, јеврејску Библију, која је у особитом поштовању међу Јеврејима. Штампане је

* На иконостасима се обично сликају пророци и неки апостоли са савијеним *свиџком* у рукама.

извршено у првој половини XVI века. Комплутенско и Бомбергово издање имају велику важност: с њих су касније прештамповане књиге Стараго завета за нова издања.

Историја превода Стараго завета

Библија је данас најраспрострањенија књига. Редак је језик на који није преведена и народ који је не чита. За науку Светога Писма имају значаја само најглавнији и најстарији преводи. Најстарији преводи Светога Писма Стараго завета су ови:*

Грчки преводи

Александријски превод од 300. год. пре Христа

Ускоро по разорењу Јерусалима од Навуходоносора један повећи број Јевреја побегне у Мисир (Јер. 43,4) и тамо се настани. Временом се та општина појачала новим јеврејским досељеницима и заробљеницима. Утицај грчког језика и науке на њих, толико потисну јеврејски језик да се на 300 година пре Христа појави потреба превести на грчки свете књиге, јер их иначе скоро нико није разумевао. Тако се на 300 година пре Христа, за богослужбене потребе александријских Јевреја, појави превод Петокњижја Мојсијева на грчком језику. То је најстарији грчки превод светих књига.

1) Превод Седамдесеторице (LXX)

Са јеврејскога језика преведен је на грчки језик цео Стари завет 271. год. пре Христа. Птоlemeј Филадельф, мисирски цар, зажели да има у својој *библиотеци* свете књиге јеврејскога закона, па нареди свом библиотекару Димитрију Фалеру да се побрине за набавку и превод ових књига. У Јерусалим се изашиљу посланици, с богатим даровима храму, да умоле првосвештеника Елеазара да им преда тачан списак светих књига и да пошаље способне људе ради превода. Елеазар учини по вољи цару, па изабере из сваког колена по шест способних људи ($6 \times 12 = 72$) и упути их у Александрију са зборником свештених књига, писаних златним писменима. Цар прими те људе с чашћу и настани их на острву Фаросу, до Александрије, где су они за 70 дана обавили свој посао. Тај превод је по броју преводилаца назван *преводом Седамдесеторице* (лат. *Septuaginta = 70*). Има велику важност за нашу Православну цркву.

* Др Тихомир Д. Радовановић, *Историја превода Стараго завета*, Београд 1929.

2) Акилин њревод

Јеврејима не беше по вољи превод LXX. То је дало повода прозели-ту Акили, из Синопе, да 128. год. по Христу, поново преведе цео Стари завет на грчки језик. Тим преводом су се користили Јевреји, који живљаху међу Грцима, и који говораху грчки. Овај превод одликује се бу-квалношћу, тј. дословном тачношћу. Стоји врло близу јеврејском ори-гиналу.

3) Теодотионов њревод

У време римскога цара Комода, око 185. год. по Христу, припре-мио је нов грчки превод неки Теодотион из Ефеса, такође јудејски прозелит. Он се строго држао превода LXX (Седамдесеторице), осим места где му се чинило да се LXX много разликује од јеврејског ориги-нала. Превод Теодотионов је знатно бољи од Акилиног; стога се упо-требљавао и међу хришћанима.

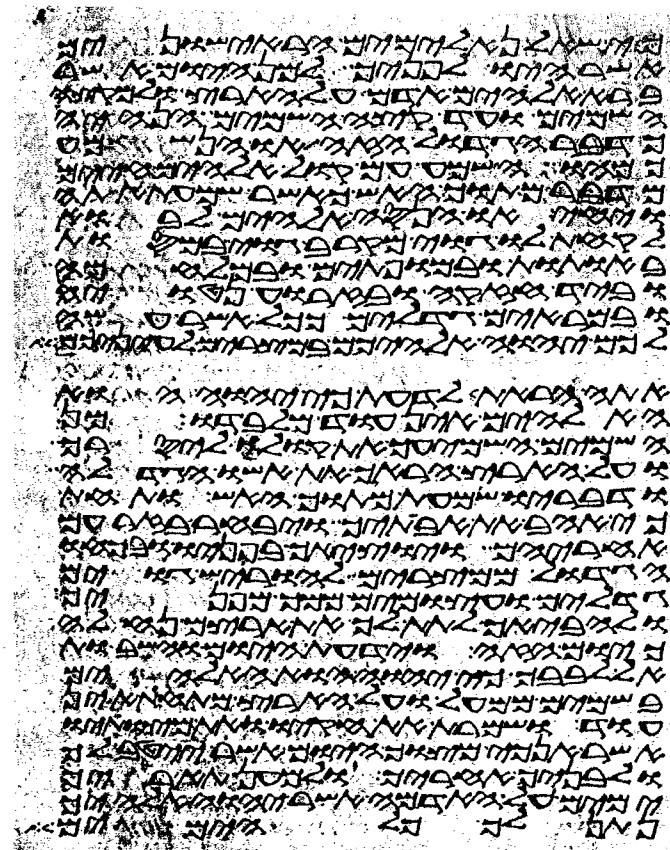
4) Симахов њревод

Наскоро за Теодотионом преведе Стари завет на грчки и Симах, из Самарије. Он се није строго придржавао јеврејског предлошка. Упо-требљавали су га хришћани. Тај превод је дошао до нас у одломцима.

Осим ова четири превода, било је и других, мањих, на грчком јези-ку. Од њих ни један није сачуван у целини до нашега доба.

Самарјански њревод

Самарјанима се називаху становници средње Палестине, са сре-диштем у граду Самарији. Од времена асирскога ропства, у том крају настане се с Јеврејима и незнабошци, и та мешавина народа учини да се стара јеврејска вера поремети уношењем незнабожачких појмова о Богу. Кад су Јевреји, по повратку из Вавилона, покушали да саграде нови храм у Јерусалиму, Самарјани науме да учествују у томе раду, али их Јевреји, као нечисте, одбију. Они тада (432. г. пре Хр.) подигну храм на гори Гаризиму. Из мржње према Јеврејима, не хтедоше узети ни њихово богослужење, ни њихове свете књиге, него задржаше само Петокњижје, као једину свету књигу, и Мојсија, као јединога пророка. Петокњижје преписаху својим старим језиком, који је имао многе сличности с халдејским језиком, осим члана и заменица, које су узете из старојеврејскога језика. Али овај стари самарјански језик се поступ-но изгубио и обични људи га нису могли разумети. То даде повода На-танаилу, самарјанском свештенику, да на народни језик преведе Пе-токњижје за народну употребу, око 20. године пре Христа.

Самарјански Пенџаїеух (овде Понз 4,32-40), из 1362-63. г. по Хр.

Халдејски (арамејски) њреводи

Како код Јевреја из Александрије и Самарије, тако и код вавилон-ских и палестинских Јевреја осећала се потреба да имају Свето Писмо на свом говорном језику, ради бољег разумевања. За ове последње је Свето Писмо превеђено на халдејски језик. Ти преводи зову се: *Таргуми* (по халдејској речи: *Targumin*, што значи *њревод*), или *џарафразе* (пошто су, у ствари, више објашњења текста, него прави преводи). Они се јављају од времена када су Јевреји почели замењивати свој је-зик халдејским, а то је било доба првих Макавеја, око 167. год. пре Христа.

Од многих писаних таргума, само *седам* је сачувано до наших дана, и то:

Таргум Онкелоса

Онкелос - равин из Палестине, који је живео у време разорења дру-гог јерусалимског храма (70. год. по Христу). Његов Таргум на Пе-

ѿокњиже одликује се од осталих чистотом језика, верношћу превода и избегавањем страних израза у преводу.

Таргум Јонаѿанов

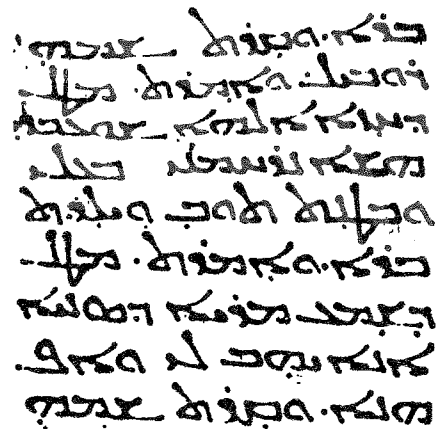
Јонатан, син Узијелов, ученик Хилелов, превео је на халдејски (арамејски) пророчке књиге у времена Исуса Христа. Његов Таргум се високо ценио и цени међу Јеврејима. По чистоти језика и верности оригиналу, личи на Таргум Онкелосов; местимично има више парафраза; али је у каснија времена у њега унето много равинских басни и легенди.

Каснији ѿаргуми

Сви остали таргуми каснијега су порекла и мање вредности. Међу њима су значајнији: *Таргум Јерусалимски* (или Pseudo-Jonathan) на Петокињижје; *Таргум на Аѿиоѿрафе* (тј. поучне књиге). Остали таргуми су парафраза појединих књига, као: Јестире, Дневника, Руте, Песме над песмама и др. и њихови писци су непознати.

Сиријски ѿреводи

Пешиѿо

Постѿ 29,32-33 у сиријском ѿреводу Пешиѿо. Рукѿпис на велуму из V века ѿо Хр.

Од најстаријих хришћанских времена сачуван је један превод Старога завета у Сиријској цркви. Превод је назван именом *Пешиѿо*, што значи *ѿросѿ*, *веран*. О пореклу овога превода постоји неколико предања. По једноме

од тих предања, превод неких књига Старога завета извршен је у време Соломоново; по другоме предању, био је послан из Асирије у Самарију презвитер Аса да преведе свете књиге на сиријски језик; по трећем, превод *Пешиѿо* се појавио „у дане Апостола Адаја (Тадеја) и цара Авгара“. Једно се може поуздано утврдити: да превод није извршен у исто време од исте личности, него да га је у разна времена извршило више преводаца, тако да се цео превод појавио половином II века, у граду Едеси (Сирија).

Превод Пешиѿо одликује се простотом језика и верношћу према јеврејском оригиналу. У почетку је обухватао само канонске књиге; неканонске су касније преведене.

Филоксенов ѿревод

Хришћански јеретици у Сирији, звани *јаковѿѿи**, одвојивши се од Цркве, одбаце превод *Пешиѿо*, као недовољан. Услед тога, а на тражење Филоксена, епископа јерапољскога, хорепископ Поликарп преведе с грчког на сиријски цело Свето Писмо 508. године. Са овог превода касније су извршени и други преводи за хришћанске јеретике, као што је на пример превод Томе Харкелскога (или: Ираклијскога) из 616. године.

Остали сиријски преводи су доцнији и мало важни за ову науку.

Латински ѿреводи

Itala

Римљани у Италији и северној Африци, прешавши у хришћанство а не знајући грчки језик, имали су потребу за преводом Светога Писма на свом говорном језику. Латински превод Светога Писма започет је још у I веку, и настављао се кроз потоње векове. О најстаријим латинским преводиоцима данас се ништа не зна. Али се зна да је један од најстаријих превода преведен по тексту Седамдесеторице, да је био у општој употреби и да се звао *Itala*.

Vulgata

У IV веку текст *Itale* се толико искварио да га је требало прегледати из основа. Зато папа Дамас поручи Блаженом Јерониму, ученом човеку, зналцу библијских језика, да га исправи, што овај и учини исправком превода Јеванђеља. Касније, пошто се Јероним настани у Витлејему, на молбу хришћана, он предузе целокупан превод Светога Писма Старога завета са јеврејског и халдејског оригинала. Овај превод (латински) извршен је у времену од 390-405. године, али није био одмах усвојен у латинским црквама, које су се радије држале уходаног превода с његовим недостацима, него његове исправљене верзије. Али, после Јеронимове смрти, цркве Галије и Италије усвоје нови латински превод; њиховом примеру су следиле и друге цркве Запада, тако да је на 200 година по Јеронимовој смрти, овај његов превод био у општој употреби. Тридентски сабор утврдио је 1546. год. важност овог

* По имену Јакова Барадеа, монаха који је у време цара Јустинијана (VI век) одступио од Цркве, због тога што је учио да је Христос имао само једну природу. Јаков је у Сирији заступао засебну Цркву.

превода за целу Римокатоличку цркву и назвао га *Вулџаѣа*, што значи *оѣшѣеуѣоѣребљиви ѣревод* (versio vulgata).

Койѣски ѣревод

Хришћанство се од самог настанка раширило по Мисиру (Египту) и постало вером разних народа. У II веку се већ опазила потреба да се Свето Писмо преведе на народни језик. Народни језик у Мисиру, прозван *койѣски*, имао је три дијалекта: мемфиски (у Доњем Мисиру), сахидски (у Горњем Мисиру) и фајумски (у Средњем Мисиру). Крајем II века извршен је превод Светога Писма на мемфиски и сахидски дијалекат, а нешто касније и на фајумски. Превод је извршен по тексту Седамдесеторице (LXX).

Еѣшоѣски ѣревод

Хришћанство је продрло у унутрашњост Африке тек у IV веку. Тада је за Христову науку чула и она земља која се данас зове Етиопија.

Просветитељ и први епископ ове земље - Свети Фрументије - изабере између многих дијалеката на којима се тада у Абисинији (Етиопији) говорило - *еѣшоѣски* дијалект, као најбољи, па почне преводити на њега књиге Светога Писма. Он није стигао да превод изврши у целини, него су тај посао довршили по смрти његовој деветорица свештеника, који у V веку дођоше из Горњег Мисира, зарад утврђења хришћанства у Абисинији. Превод је извршен према грчком тексту.

Гоѣски ѣревод

Готи, народ германског порекла, захватили су од II века по Христу земље између Висле и ушћа Дунава. У III веку већи део народа прими Христову веру, и држаше је до хунске навале у IV веку, када су Готи, потиснути из своје отаѣбине, прешли у покрајине Византијског царства. Одмах по тој сеоби, Готи одступе од Цркве и пристану уз аријевску јерес. Улфила, тадашњи њихов епископ, измисли нарочиту азбуку за готски језик и преведе с грчкога на готски књиге Светога Писма. Овај превод није дошао у целини до наших дана: сачувано је само неколико краћих и дужих одломака појединих књига.

Јерменски ѣревод

О јерменском преводу зна се да је настао половином V века, и да је сачињен од грчкога текста. Одликује се лепотом језика и тачношћу превода.

Ђурђијански (ђрузински) ѣревод

Ђурђијанци, или Грузини, становаху од вајкада у суседству с Јерменима, од којих су примили хришћанску веру у IV веку. Имају књиге Светога Писма (оба Завета), о чијем пореклу се мало шта може рећи, осим да су преведене у раним временима хришћанства.

Словенски ѣреводи

Сѣари словенски ѣревод

У IX веку Свето Писмо је било преведено на словенски језик, по тексту Седамдесеторице. Растислав, моравски кнез, незадовољан што је Христова вера проповедана у његовој држави на туђем, народу непознатом језику, пошаље 862. г. у Цариград посланство грчком цару Михаилу III, од којег је тражио ученог човека који би могао његове поданике научити вери, али на словенском језику. Цар Михаил тада упути Кирила и Методија у Моравску. Света браћа су још у Грчкој (пре поласка) започели да преведе Свето Писмо на словенски језик, а рад су наставили у Моравској, где стигоше 863. г. Превод је завршен тек после смрти свете браће у Панонији. Најпознатија издања Библије у словенском преводу су: *Осѣрошка Библија* (из 1581. г.) штампана у граду Острогу, старањем кнеза Константина Острошкога; *Московска* (из 1663. г.) објављена за владавине руског цара Алексија Михаиловића; *Јелисавѣѣина* (из 1751. г.), издано по заповести руске царице Јелисавете. Њено поправљено издање из 1757. г. служи као предложак за сва потоња издања словенске Библије. А према московском издању из 1778. г. издао је Библију на словенском језику митрополит карловачки Стефан Стратимировић у Будиму 1804. г. у пет томова.

Руски ѣревод

Свето Писмо се почело преводити на руски језик тек у XIX веку. По указу цара Александра I Благословенога од 1815. г., предузет је најпре превод Новога завета. Од старозаветних књига тада је преведен само Псалтир, као највише коришћена богослужбена књига. Касније су превођене и друге књиге Старога завета, тако да је 1877. г. изашла цела Библија на руском језику.

Срѣски ѣревод

Превод Светога Писма на српски језик извршен је пре него што је изашла цела Библија у руском преводу. На преводу су радили најбољи зналци српскога језика: Вук Стефановић Караѣић и Ђуро Даничић. Последњи је превео Стари (1866.), а први - Нови завет (1847. г.). Пре-

вод се одликује течносту језика, али не и тачношћу текста; зато ни до данас није стекао признања од наше Цркве.

Прву негативну критику језика Вуковог превода Новог завета објавио је кувежински архимандрит Никанор Грујић 1852. у Земуну, док је најповољнији став заузео већ 1862. г. Вуков следбеник Ђуро Даничић, филолог, који пише оне чувене речи: „Тијем је Вук у историји хришћанске књижевности подигао споменик каквим се ријетко који народ може дичити“. У новије време др Веселин Чајкановић примећује да „без обзира на то што је то један од најлепших споменика српске прозе, он није био довољан ни богословима ни лајцима“. Уз то Петар Ђорђевић примећује да „строго узевши, тако се није говорило ни на једном месту, и писало ни у једној другој књизи“. Данашњи богослови и зналци језика примећују да је Вук веома много упропастио српскословенске и црквенословенске речи које су њему звучале као кованице, а у ствари, одсликавале оригинални грчки дух и садржину.

Вук је још за свога живота објавио друго поправљено издање, 1857. г. (тако је уместо посланице Чивутима ставио Јеврејима, избацио је народске изразе, као „Помоз Бог, царе јудејски“ и „Добро јутро“ женама мирносоцима), док је треће издање објавио Даничић 1865. г.

Ђуро Даничић је превео *Сїари заветї* и објавио га 1866. г. Од 1868. године ова два превода, Даничићев и Вуков, штампају се заједно и чине тзв. Српску Библију. Већ у трећем издању 1871. „побиљежена су једнака мјеста“, што је припремио Ђ. Даничић, па се он може сматрати и састављачем прве мање симфоније (конкорданце) на српском језику.

У међувремену је др *Аїанасије Сїојковић*, професор универзитета у Харкову, коме је иначе била поверена редакција Вуковог превода Новог завета, незадовољан овим преводом, дао свој превод, објављен два пута, и то 1830. и 1832. гдине. Међутим, овај превод је био урађен на тадашњем српскословенском говору, па није могао одолети брзом језичком развоју какав је Вук са својим присталицама започео.

Платон Аїанацковић, епископ бачки, превео је са црквенословенског на српски празнична и недељна јеванђеља и апостолска чтенија (Нови Сад 1860, Панчево 1884). *Иларион Зеремски*, професор Богословског факултета и горњокарловачки епископ, преводио је са грчког оригинала и тумачио поједине одељке јеванђеља и објављивао их у „Богословском гласнику“ и уз своје скрипте.

Др *Лујо Бакојић*, лексикограф, превео је са латинског језика *цело Светио Писмо* и објавио га латиницом у Београду 1933. г. Бакотић се често заводи транслитерацијом лица и топонима како их налази у Вулгати, па ту налазимо изговор, као Самуел, Нехемија, Естер, Езекијел, Осеа, Бетлехем, Бетсаида и др., али не увек. Он је истовремено једини

преводио у нас који песничке одељке Библије преводи у стиху. Ново издање Бакотићеве Библије у Новом Саду ћирилицом (1997) доноси изговор лица и места како их даје Септуагинта, односно црквенословенска Библија.

Професор Богословског факултета др *Димитрије Сїефановић* објавио је свој превод Новог завета с грчког изворника 1934. г. За његов превод Д. Богдановић пише да „није био добро примљен, али у довољној мери ни запажен, мада теолошки учен и добро оцењен у стручној критици“.

Такође професор нашег Богословског факултета, др *Емилијан Чарнић*, дао је свој превод Новог завета 1973. године. Поред њега, он је објавио превод *Псалїири* (1979) и *Паримејника* (1980) са Септуагинте. Чарнићев превод Новог завета је највише штампан; језички стручњаци замерају да је превод умногоме укочен, јер Чарнић преводи веома верно, али на штету јасности.

Први званични, Црквом ауторизовани, превод Новог завета јесте дело *Комисије Светиога архијерејског синода*, објављен 1984, да би уследила још три исправљена издања: 1990, 1993. и 1998. године. „Појава овог новог превода урађеног у оквиру Цркве и са свима предиспозицијама и прерогативима једног црквено аутентичног превода, јесте догађај од огромне важности за живот и мисију Цркве и од великог значаја за нашу културу“ (епископ бачки Иринеј).

Југословенско библијско друштво је 1998. године објавило за научне сврхе, као и за рад у богословским школама, први пут после 130 година (1868-1998), Библију с Даничићевим преводом Старога завета и са Синодским преводом Новог завета, мада ће се и даље штампати већ уходани преводи Даничића и Вука заједно.

Ово су главни преводи Светога Писма. Осим њих, има још много других превода, које су за себе сачинили поједини народи, нарочито од времена Реформације у XVI веку.

Полиглоте

Под речју Полиглоте, у ширем смислу, подразумева се свака књига чији се *тїексї* штампа *исїовремено на разним језицима*.

У ужем смислу, Полиглотом називамо она *издања Библије* која садрже *оригинални тїексї*, заједно са текстом *најсїаријих превода*.

Полиглоте имају нарочиту важност за библијску науку. Њих је у дубокој старини (у III веку) састављао знаменити александријски учитељ Ориген, у намери да успостави што тачнији текст Светога Писма (тзв. Хексапла). Полиглота упоредо даје сваки став Светога Писма, по

оригиналу и преводима, да би се видело како се које место у старини читало и разумевало.*

Најпознатије су данас ове библијске Полиглоте:

1. *Комплутиска*, названа тако по шпанском граду Complutum-у, који се другачије зове Алкала. Ову Полиглоту издао је 1522. г. кардинал Ксименес, у сарадњи са многим највиђенијим научницима тога доба;

2. *Антверпјенска*, или *Краљевска Библија*, издана у Антверпену 1569-1572. г., трошком шпанског краља Филипа II, па се стога назива „Краљевском“. Ову Полиглоту је припремио, у сарадњи с многим ученим људима, шпански богослов Венедикт Аријас Монтан;

3. *Париска Полиглоџа*, издана 1645. г. трошком Гуј Михаила де Јај-а, парламентског адвоката у Паризу. На њој су радили најбољи зналци старих источних језика и најученији егзегети XVII века;

4. Од свих Полиглота најбоља је: *Лондонска* или *Волиџонова*, издана упоредо на десет језика. Највећа заслуга за ово издање припада Брајану Волтону, ученом енглеском епископу из Честера, који ју је објавио 1657. г. у Лондону, у шест књига. Касније (1669. г.), он је додао још две књиге и њима допунио претходно издање.

О тумачењу Светога Писма Стараго завета

Наука о тумачењу Светиога Писма

Наука која нас учи како треба тумачити Свето Писмо зове се: *Ерминеџика* (ἐρμηνεύω, тумачим, објашњавам). Она се састоји од три дела, од којих први учи о *смислу* Светога Писма; други о *средствима* за разумевање смисла, а трећи - о главном, руководном начелу за тумачење Светога Писма.

О смислу Светиога Писма

При читању Светога Писма ваља имати на уму да је Дух Свети саопштавао људима своја откривења на два начина: **просто** и **тајанствено**. Отуда се у светим књигама и налазе углавном два смисла: *јросџи* (бу-квални) и *тајанствени* (духовни). Прост је смисао онда када у речима светих књига читамо оно што оне и значе; тајанствени је смисао онда када у речима светих књига треба да видимо знаке о неким другим предметима. Тако нпр. кад читамо: „А кад се Исус роди у Витлејему Јудејскоме, у дане Ирода цара, дођоше мудраци од истока у Јерусалим“ - то је

јросџи смисао, јер речи значе то исто што је написано. А кад у Јовановом Јеванђељу (Јн 3,14) читамо о змији коју Мојсије подиже у пустињи - онда имамо *тајанствени* смисао, јер те речи значе и нешто друго него што је написано, а то је: означавају распеће Христово за спасење света.

Осим ова два главна смисла, постоји још један: *јреносни* смисао. Тако нпр. где год се говори о очима, рукама, и другим деловима тела Божјега, треба знати да то није прост смисао речи, него преносни, јер Бог као дух, *јлоџи* и *костџи* не имаџи, и под очима Његовим ваља разумети свевиђење, под рукама свемоћ и друге особине природе Божје.

Од ове три врсте смисла Светога Писма најразноврснији је тајанствени смисао. У разним случајевима он добија и разне улоге. Тако, тајанствени смисао показује се у:

1. *Праобразима*, или *јрасликама*. Праобрази истовремено саопштавају појмове и о ономе што је било, и о ономе што ће бити. Они увек садрже, у извесном историјском догађају, и пророчке напомене о некој значајној установи, која се касније остварила. Тако, на пример, прелазак преко Црвенога мора (Изл 14) јесте праобраз тајне крштења; ма̀на у пустињи (Изл 16) праобраз је тајне светог причешћа; тродневни боравак пророка Јоне у утроби кита - праобраз је тродневног боравак Исуса Христа у гробу (Мт 12,40), итд.

2. *Причама*. Кад се у Светом Писму описује предмет из свакидашњег живота да би се тим описом, као у причи, јасније представило оно што се жели да искаже, онда се тај облик тајанственог смисла зове *јричом*. Такав је смисао у свима причама Христа Спаситеља.

3. *Баснама* (аполозима). Басна је такав облик тајанственога смисла који предметима или животињама приписује особине човекове. Образац аполога (басне) имамо у књизи о Судијама (Суд 9) и код пророка Језекиља (Јез гл. 17).

4. *Виђењима*. Господ је често људима саопштавао своју вољу кроз виђења. Пророци, патријарси и други изабраници Божји беху достојени да виде унапред слике онога што ће се догодити у будућности. Те слике се зову *виђењима*. Тако је, на пример, виђење Аврамово о судбини његовог потомства (Пост 15); виђење Јаковљево у Ветилу (Пост 28); виђење Јосифово (Пост 37), Језекиљево виђење славе Божје (Јез гл. 1), итд.

5. *Символима*. Најпосле, Господ је саопштавао своја откривења у симболима. Символ је спољашњи *знак*, по коме треба да се позна оно што ће се збити у будућности. Све богослужбене установе и свештени предмети старозаветне Цркве јесу симболи новозаветнога богослужења, које је тек требало да постане (скинија, првосвештеник, жртве, итд.). Пророк Јеремија метнуо је на себе свезе и јарам, да би тиме

* За образац Полиглоте може послужити издање Библијског друштва, које садржи један стих Јовановог Јеванђеља (Јн 3,16) на 194 језика.

представио унапред ропство вавилонско (Јер 27), итд. Сами ти знаци, кроз које се наговештавала извесна будућност, зову се симболи.

Средства за разумевање смисла Светиога Писма

Да би правилно схватили прави смисао извесних речи Светога Писма, потребно је да знамо и *средства* за разумевање смисла. Ево тих средстава:

1. *Размајрање данога месиа у контексту*. Контекст (contextus) је свеза, или укупни смисао објашњаваног места, са местима претходним и потоњим, која с њим стоје у вези. Контекст је свеза мисли и речи свештених писаца. Контекст употребљавамо тамо где нам извесно место није јасно само по себи, или кад опажамо да неко самовољно намеће библијским речима такав смисао који те речи не могу имати. Начелно је правило да се прави значај једнога израза одређује другим изразима, који с првим имају неку везу и однос. Контекст може бити *ужи* и *шири*. *Ужи* је онда кад дано место стоји у вези с мањим бројем израза и мисли; *шири* је онда када дано место стоји у вези са целим одељцима једне књиге. Обим контекста одређује се садржином књиге.

Контекст се не употребљава само онда кад је књига састављена од посебних изрека, које не стоје у међусобној вези (као нпр. у већем делу књиге Прича Соломонових).

2. *Свеза паралелних, или сличних месиа*. Кад дано место доводимо у везу са другим местима, која су му слична или истоветна, онда се то зове *паралелизам*. Паралелизам чини да се целе мисли и изрази узајамно објашњавају.

При овом везивању места ваља имати на уму да се нејасна места везују с јаснима, а не с нејаснима; да се паралелна места траже обично код разних писаца, а не само код једнога.

3. *Сагласност данога месиа с циљем*. У разумевању Светога Писма нарочито је важно да се зна то да место које тумачимо не може противречити циљу Светога Писма, или циљу појединих књига. *А циљ Светиога Писма је у томе да људи имају истинитио знање о Богу, како би дошли до спасења*. Према томе циљу подешава се све што је у Светом Писму. Тумач ништа не може нити треба да тумачи независно од овога општег циља, као ни од циља појединих књига.

4. За разумевање Светога Писма постоји и једно чисто научно средство, а то је: знање језика Светога Писма, библијске географије, хронологије и археологије, помоћу чега се и правилније и потпуније може разумети свако нејасно место при тумачењу.

Руководно начело у тумачењу Светиога Писма

Иако књиге Светога Писма садрже чисту истину, ипак ту истину не може да увек види сваки тумач, па његово тумачење може да буде и

погрешно. А да не би било грешења, ми имамо једно руководно начело које никад не греша. Оно је у *Цркви*, чуварки васељенске вере и *шврђави истине* (1 Тим 3,14-15). Руководни глас Цркве чујемо у *символима вере* и у *одлукама црквених сабора*. Ту је кључ за разумевање свију истина које Свето Писмо у себи садржи, како ни један члан Цркве не би заблудео у тумачењу Богом откривених истина. Према томе, *Цркве и њеног руковођења се морамо држати при сваком тумачењу Светиога Писма, док га читамо с вером и у њему изражимо истину*.

Phönizisch ca. 1200 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 1000 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 800 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 700 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 600 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 500 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 400 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 300 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 200 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 100 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 100 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿	Furios ca. 100 v. Chr.	ḫ ḡ ḏ ḏ̄ ḏ̅ ḏ̆ ḏ̇ ḏ̈ ḏ̉ ḏ̊ ḏ̋ ḏ̌ ḏ̍ ḏ̎ ḏ̏ ḏ̐ ḏ̑ ḏ̒ ḏ̓ ḏ̔ ḏ̕ ḏ̖ ḏ̗ ḏ̘ ḏ̙ ḏ̚ ḏ̛ ḏ̜ ḏ̝ ḏ̞ ḏ̟ ḏ̠ ḏ̡ ḏ̢ ḏ̣ ḏ̤ ḏ̥ ḏ̦ ḑ̱ ḏ̨ ḏ̩ ḏ̪ ḏ̫ ḏ̬ ḏ̭ ḏ̮ ḏ̯ ḏ̰ ḏ̱ ḏ̲ ḏ̳ ḏ̴ ḏ̵ ḏ̶ ḏ̷ ḏ̸ ḏ̹ ḏ̺ ḏ̻ ḏ̼ ḏ̽ ḏ̾ ḏ̿
Phönizischer Wert	.	b	g	d	h	w	z	b	t	y	k	i	m	n	s	p	r	o	r	e				
Phönizischer Name	'alei	bet	gimel	dale	he	waw	zayin	chay	lail	yo	ka	lamad	mim	nun	samesch	ayin	pe	qof	odh	resh	sin			
Hebräischer Name	'alef	bet	gimel	dale	he	waw	zayin	chay	lail	yo	ka	lamad	mim	nun	samesch	ayin	pe	qof	odh	resh	sin			
Phönizische Namen	alpha	beta	gamma	delta	epsilon	(digamma) zeta	eta	theta	iota	kappa	lamba	mu	nu	xi	omicron	pi	(rho)	(kappa)	rho	sigma				
Hebräischer Name	aleph	beth	gimel	daleth	he	waw	zayin	chay	lail	yo	ka	lamad	mim	nun	samesch	ayin	pe	qof	odh	resh	sin			
Phönizische Namen	alpha	beta	gamma	delta	epsilon	(digamma) zeta	eta	theta	iota	kappa	lamba	mu	nu	xi	omicron	pi	(rho)	(kappa)	rho	sigma				
Phönizische Namen	alpha	beta	gamma	delta	epsilon	(digamma) zeta	eta	theta	iota	kappa	lamba	mu	nu	xi	omicron	pi	(rho)	(kappa)	rho	sigma				

Развој писма кроз векове

ДОДАТАК

(4) Канон и историја канона Старога завета до Христа

- Палесџински и александријски канон -
- неканонске књиџе, апокрифи и изгубљене књиџе* -

Појам канона

Грчки израз канон (κάνων) изведен је из семитских језика, а означава прав дрвени штап или мерило. Грци су каноном најчешће називали зидарски или столарски алат за одређивање праве линије приликом обрађивања камена. У преносном значењу, реч „канон“ означава одређену меру, затим норму закона или узор. Црквени оци су употребљавали ову реч, канон, да означе правило вере, док су на васељенским саборима канонима означавали правила дисциплине, која се тичу живота и вере хришћана, међутим, под именом канона или канонске књиџе Старога и Новога завета, разуме се зборник оних светих књиџа које су написали изабрани људи по надахнућу Светога Духа, а које Црква прима као норму, правило, канон за своје учење и живот, веру и морал.

Речју канон означавамо зборник скупиљених свешћених књиџа Старога и Новога завета у једну књиџу, Свето писмо, Библију. Самим њиховим сакупљањем Црква је разграничила које друге књиџе нису

* О изгубљеним књиџама в. на почетку, у делу „О изгубљеним књиџама Старога завета“

канонске и морају се сматрати чисто људским производом. Каноничност значи да је нека Богом надахнута књига намењена Цркви, и од ње прихваћена као таква. Иако су све канонске књиге богонадахнуте, па изван канонских књига нема богонадахнутих књига, ипак појмови богонадахнутости и каноничности нису подударни.

Књиге су инспирисане, јер им је Бог аутор; канонске су јер их је Црква признала и прихватила као богонадахнуте. Признање од стране Цркве ништа не додаје надахнутости неке књиге, али даје тој књизи апсолутни ауторитет са становишта вере, те је истовремено знак и гарант богонадахнутости.

Насџанак сџарозавеџног канона

Канон као збирка свештених списа настао је поступно, већ према времену њиховог писања и признавања као ауторитативних, божанских списа. Мојсије се сматра првим скупљачем свештених књига; за њега се изричито каже: „И написа Мојсије овај закон и даде га свештеницима, синовима Левијевим, који ношаху Ковчег завета Господњег, и свима старешинама Израиљевим“ (Понз 31,9; уп. 31,24-26). Када Бог заповеда Мојсију да избави свој народ из Мисира, он му обећава: „Иди, ја ћу бити с устима твојим и учићу те шта ћеш говорити“ (Изл 4,12).

Каснији писци су додавали своје списе, и тако је збирка расла. За Исуса Навина се каже да је „записао ове речи у Књигу закона Божјег“ (ИНав 24,26). Велики писац и чувар већ написаних књига био је пророк Самуило. „Тада Самуило каза народу права царска и написа књигу и метну је пред Господом“ (1 Сам 10,25). Цар Давид, велики писац свештених списа, јасно спомиње Духа Светога као аутора његовог говора: „Дух Господњи говори преко мене и беседа његова би на моме језику“ (2 Сам 32,2). Бог позива пророка Јеремију на службу и заповеда му: „Говори што ти год кажем“ (Јер 1,7).

Учење о инспирацији, односно богонадахнутости библијских књига, а самим тим и о потреби њиховог скупљања у зборник нормативних књига, у потпуности је развијено у Новом завету. Али већ у *Сџаром завеџу оџамао да џоједини сџиси уживају божански ауторитет*, и да служе као забележено правило вере и живота Богом изабраног народа.

Ово се опажа у реаговању народа када је Мојсије узео „Књигу заветну да је прочита народу. А они рекоше: Што је год рекао Господ, чинићемо и слушаћемо“ (Изл 24,7). Или кад је јудејски цар Јосија пронашао Књигу закона и из ње читао народу (2 цар 22-23; 2 дн 34), или кад је Јездра читао Закон народу (Нем 8,9.14-17; 10,28-39; 13,1-3).

Споменута Књига закона је цело Петокњижје (грч. Пентатеух). О њему се са уважавањем говори у ИНав 1,7 сл; 8,31; 23,6-8; 1 цар 2,3;

2 цар 14,6; 17,37; Дан 9,11.13; Језд 3,2.4; 1 дн 16,40; 2 дн 11,9; 23,18; 30.5.18; 31,3; 35,26.

У Мојсијево време је било и других пророка, или њиме најављених (Изл 15,20; Бр 12,6; Понз 18,5-22; 34,10), али је књижевни рад ових пророка започео са Самуилом (1 Сам 10,25; 1 дн 29,29). Најомиљеније поље њиховог стварања била је историја, што је касније била основа за Самуилове књиге, за књиге о царевима и књиге дневника (1 дн 29,29; 2 дн 9,29; 12,15; 13,22; 20,34; 26,22; 32,22; 33,1 сл.).

Разлог зашто су *Мојсије и пророци бележили Божју реч*, и да се нису били задовољили њеним усменим преношењем (традирањем), била је понекад жеља да се спис пошаље у друга места (Јер 29,1; 36,1-8; 51,60; 2 дн 21,12), али најпре да се сачува за будућност (Изл 17,14: „Рече Господ Мојсију: Запиши то за спомен у књигу, и кажи Исусу нека памти“), или ради сведочанства (Понз 31,24-26: „Узмите ову књигу закона, и метните је покрај Ковчег завета Господа Бога свога, да буде онде сведок на вас“).

Непоузданост усменог предања била је позната старозаветним писцима. Научили су лекцију од онда кад је за време безбожних царева Манасије и Амона Закон био изгубљен; кад га је Јосија пронашао, његово учење је дошло као велико изненађење, јер је било заборављено (2 цар 22-23; 2 дн 34). Као трајни облик Божјег учења није био његов усмени него писмени облик, што је главни узрочник стварања старозаветног канона.

Устври, цар Јосија је око 621. године пре Христа пронашао „књигу Закона“ (2 цар 22,8), која је прикључена постојећој збирци. У суштини, у питању је цело Петокњижје. У сваком случају, овде се први пут сусрећемо с проглашењем нормативног (канонског) карактера Закона, а који је и раније имао тај значај.

На скупљању свештених књига највише је учинио *Јездра* (половином 5. века пре Христа), иначе и сам писац и верски обновитељ. Јеврејска традиција и историчар Јосиф Флавије сматрали су да је Јездра коначно закључио збирку старозаветних књига, која је садржала 22 књиге, по броју слова јеврејске азбуке. Овакво схватање о постанку канона прихваћено је и у 2. веку од извесних учитеље Цркве, као што су: св. Иринеј Лионски, Тертулијан, св. Климент Александријски и Ориген. Међутим, теорија о настанку канона за време Јездра не може се одржати из више разлога:

1) Извесне књиге Старога завета, бар у данашњем облику, настале су тек после времена Јездра; тако је књига Проповедника могла настати тек после 300. године пре Христа; књиге Дневника око 400. год., а Данилова књига око 300. год. пре Христа.

INDEX LIBRORUM BIBLICORUM

GENESIS	בראשית	NAHUM	נחום
EXODUS	שמות	HABAKUK	חבקוק
LEVITICUS	ויקרא	ZEPHANIA	צפניה
NUMERI	במדבר	HAGGAI	חגי
DEUTERONOMIUM	דברים	SACHARIA	זכריה
JOSUA	יהושע	MALEACHI	מלאכי
JUDICES	שפטים	PSALMI	תהלים
SAMUEL	שמואל	IOB	איוב
REGES	מלכים	PROVERBIA	משלי
JESAIA	ישעיה	RUTH	רות
JEREMIA	ירמיה	CANTICUM	שיר השירים
EZECHIEL	יחזקאל	ECCLESIASTES	קהלת
HOSEA	הושע	THRENI	איכה
JOEL	יואל	ESTHER	אסתר
AMOS	עמוס	DANIEL	דניאל
OBADIA	עבדיה	ESRA	עזרא
JONA	יונה	NEHEMIA	נחמיה
MICHA	מיכה	CHRONICA	דברי הימים

Редослед (канон) књига Стариога завети у данашњој јеврејској Библији
(Библиа Хебраика, Шћујџарџензиа)

2) Самарјани, који су се одвојили од Јудеја у времену од 430. до 330. године пре Христа, за своје Свето писмо признају само Петокњижје. Да је канонизација свих књига била извршена за време Јездре, свакако би они прихватили и оне друге књиге.

3) Грчки превод Седамдесеторице (Септуагинта), који је настао почев од 3. века пре Христа, садржи више књига којих нема у јеврејском канону.

4) Велики сабор, који око 95. године по Христу заседа у месту Јамнија (на обали Средоземног мора), доноси одлуку о томе да се књиге: Песма над песама и Проповедник имају сматрати канонским списима.

На основу ових, и других разлога, могли бисмо закључити да канон Старога завета није био закључен за време Јездре него поступно касније, као резултат дужег историјског процеса.

Јеврејски канон

Јевреји деле своју збирку свештених књига на три дела: *Тора* (Закон), *Невиим* (Пророци) и *Кејувим* (Списи).

Тора је исто што и Петокњижје Мојсијево (грч. Пентатеух).

Невиим садрже две подгрупе: а) „раније пророке“: Исус Навин, Судије, 1 и 2 Самуилова, 1 и 2 о царевима; б) „каснији пророци“: Исаија, Јеремија, Језекиљ и 12 „малих“ пророка. Збирка пророка је била закључена у првој половини 2. века пре Христа, те је од тог времена заузимала место уз Мојсијев Закон.

Кејувим садрже такође две подгрупе: а) „велики списи“: Псалми, Јов, Приче Соломонове; б) „мали списи“: Песма над песама, Рута, Плач Јеремијин, Проповедник, Јестира, Данило, Јездра-Немија, 1 и 2 дневника. Ова група књига је настала између 4. и краја 2. века пре Христа (1 Мак 1,59-60; 2 Мак 3,14).

Број књига узетих појединачно износи 39, али када се неке споје, добија се 24 књиге (нпр. „мали пророци“ као једна књига, 1 и 2 Самуилова, 1 и 2 о царевима, 1 и 2 дневника, Плач се припоји књизи пророка Јеремије, Јездра и Немија се рачунају као једна књига и др.).

Сам Господ Исус вели да на њему треба да се испуни све што је „написано у Закону Мојсијевом, Пророцима и Псалмима“ (Јк 24, 44), а о старозаветним списима се говори као о канонским Писмима, написаним од Мојсија и од свију Пророка (Јк 24,27).

Александријски и њалесџински канон

Како је у Александрији живео велики број Јевреја који су били заборабили свој матерњи језик, то је за њих извршен превод свештених списа на грчки, у времену од 250. до око 100. године пре Христа. У науци је овај превод познат као превод Седамдесеторице (лат. Septuaginta, LXX). Међутим, у овом преводу наилазимо на неколико књига којих нема у касније утврђеном палестинском канону књига (на сабору у Јамнији). То су оне књиге које називамо *дружоканонске* (грч. *девиџеро-канонске*, слов. *виџороканонске*): Товит, Јудита, 1 - 3 Макавејска, Премудрост Соломонова, Премудрост Исуса сина Сирахова, 2 и 3 Јездрина, Посланица Јеремијина, додаци или делови: Данило 3,24-90; 13. и 14. глава и Јестира 10,4 - 16,24.

Тако је дошло до тога да александријски Јевреји добију шири канон, а палестински ужи. Могуће је да су палестински канон сузили фарисеји, који су били склони ригорознијим решењима и сматрали да је „време пророка прошло“ с Јездром.

Међутим, ни палестински Јевреји Христовог доба, па и неколико векова касније, нису одлучно одбацили књиге александријских Јевреја

па су неке од њих читали јавно: Варухова књига на Празник помирења, а њима се служе познати јеврејски писци као Јосиф Флавије, или их цитира Талмуд. Тако, у Христово време јеврејски канон није био утврђен.

Апокрифни списи

То су списи који дају утисак да припадају Светом писму, пошто говоре о извесним догађајима који су познати из канонских књига Старога и Новог завета. Уз то, ови списи су предавани под именом неког старозаветног или новозаветног писца, служе ради ближе илустрације библијских података, затим за поуку и утеху читалаца, а повремено ради ширења заблудних учења (нарочито новозаветни апокрифи).

Реч *апокриф* долази од грчке речи ἀποκρύπτω, што значи „сакрити“, па сходно томе, апокрифни списи означавају *скривене, ѿтајне сѣце*. Касније су се под тим називом разумевали подметнути, лажни, јеретички или неканонски, не библијски списи (Јанић). Насупрот томе, посебан ауторитет су уживали списи који су били намењени свима (грч. „кни“, „фанери“). У хришћанској Цркви се под апокрифима подразумевају списи који се нису смели читати на богослужењу. У црквама су јавно читани само богонадахнути списи, а остали, неканонски, неинспирисани списи називани су апокрифима. Овај термин сам по себи не означава ништа рђаво, тако да су се често и списи апостолских мужава убрајали међу апокрифе (нпр. посланица Климента Римског, Варнавина посланица, Дидахи, Пастир Јермин).

У старини је био обичај да многобожачки свештеници држе своје свете књиге у тајности. Литература те врсте цветала је код свих источних народа с неодољивом маштом, јер су желели да што већом славом и тајанственошћу обвију своје јунаке. Да би пак такве књиге имале што већи ауторитет, оне су приписиване неком знаменитом лицу, чији је ауторитет био довољан да би се књига примила од свију. Тај обичај су примили и хришћани од Јевреја и незнабожаца, те отуда ова врста литературе цвета међу хришћанима и јеретичима у раној Цркви (Јанић).

Хришћани су ове списе писали из побожности и љубави према новој вери. Њима се чинило да су поједини догађаји из Христовог живота изложени веома кратко у јеванђељима, па и у целом Новом завету. Нарочито им се чинило да се о Христовом детињству мало зна, док се о његовом страдању говори врло много; зато апокрифи, по правилу, мало приповедају о крсној смрти Христовој. Зато су хришћани, насло-

њени на традицију или неки догађај описан у канонским списима, писали нова јеванђеља, дела апостолска, посланице и откривења. Да би својим списима прибавили ауторитет, они су им давали имена појединих апостола или апостолских ученика. Литература ове врсте радо је читана међу хришћанима.

Јеретици су писали апокрифне списе да би помоћу њих оправдали своја учења и заблуде. Зато су они своје апокрифне списе приписивали каквом ауторитативном лицу. Но такви списи су били брзо примећени као неканонски, и хришћанима је било забрањено да их читају.

Апокрифи, било хришћанских писаца било јеретика, јесу од великог интересовања за научно испитивање времена у коме су настали, јер дају довољно података о појединим догађајима, одсликавају ондашња богослужења, садрже молитве, тумаче снове. Сав тај материјал је користан и за изучавање историје канона, као и тумачења појединих места у Светом писму, мада их православни богослови не узимају довољно у обзир.

Канонске - девѣтероканонске - апокрифне књиге и ѿсевдоеѿиѣграфи

Док говоримо о апокрифним списима у Новом завету, односно, већини за новозаветне догађаје и науку, сви хришћани уче исто да Нови завет садржи 27 канонских књига, а све остало, ма како носило назив „јеванђеља“, „посланице“ и др., представља апокриф. Међутим, по питању старозаветних апокрифа, морамо направити упадљиву разлику у схватању између Православне и Римокатоличке цркве, с једне, и Протестантске цркве и њених теолога, с друге стране. Протестанти држе да у Старом завету има 39 канонских књига, а све друге су „апокрифи“, док Православна заједно с Римокатоличком црквом сматрају да се, поред канонских, или протоканонских књига, у Старом завету могу опажати и тзв. *девѣтероканонске, друѣоканонске* књиге, као што су: Товит, Јудита, Макавејске књиге, Премудрост Соломонова, Премудрост Исуса сина Сирахова, 2 - 4 Јездрина, 151. псалм, Додаци књизи о Јестири, Додаци књизи пророка Данила, Молитва Манасијина, Песма три младића, и још неки мањи списи. Ове набројане књиге су за протестанте „апокрифи“. А оне књиге које ми држимо за „апокрифе“ (на пример Књига Енохова, Вазнесење Мојсијево, и др.) протестантски библисти сматрају *ѿсевдоеѿиѣграфима*. У новије време, као плод екуменског приближавања и на библијском плану, у протестантској Библији сусрећемо израз „интертестаментална књижевност“ и она обухвата девтероканонске књиге. Оне праве „апокрифе“ (код протестаната „псевдоепиграфе“) не садржи ни једна Библија, ни јеврејска ни хришћанска. Укратко, књиге које су за нас девтероканонске, за протестанте

станте су апокрифи; оно што су за нас апокрифи, за протестанте су псевдоепиграфи.

Сѣтарозавейни апокрифи

Код Јевреја су апокрифи настали већином у тешким данима њихове историје, када се пророчка делатност скоро изгубила, а политичка ситуација била веома тешка. То је време Птолемаида, Селевкида, Ха-смонејаца и Римљана, значи од 3. века пре Христа до 3. века после Христа. Књиге су пружале утеху и наду (Д. Милин).

Старозаветни апокрифи се, већ према садржају, могу поделити на:

1) *Приповедачки апокрифи* углавном су литерарног карактера, историјски су безвредни, али су богати садржајем за схватање писаца и њиховог времена. Најважнији списи су: Књига јубилеја, 3. Јездрина, 4. Макавејска, Живот Адама и Еве, Апокалипса Мојсијева, Завет Аврамов, Арамејски спис о Адаму, Узнесење Исајино, Историја Рекавита, Испуњење речи Јеремије и Варуха, Јосиф и Асенета, Завет Јовов, Завет Соломонов, Писмо Аристејево, Пролог Сираху.

2) *Дидактички апокрифи* делимично су под утицајем етичких гледишта Старога завета, али по учењу заостају далеко за библијским списима. Најважнији су: Завети 12 патријараха, Псалом 151., Псалми Соломонови, Молитва Манасијина, 4. Макавејска, Додатак Јову.

3) *Апокалиптички апокрифи* - сведоци све снажније јудејске апокалиптике и есхатологије, дају богат материјал за разумевање религиозних, националних и политичких схватања управо пре Христа и после Христа. Најважнији списи су: Књига о Еноху, Вазнесење Мојсијево, 4. Јездрина, Апокалипса Варухова, Апокалипса Аврамова, Завет Аврамов, Апокалипса Исаје, Софоније, Језекиља, Сибилјина пророчанства, Пролог и Плач Јеремијин.

Апокалиптичка књижевност

Добила је своје име по Апокалипси (Откривењу) Јовановој у Новом завету. Ова књижевна врста је заступљена у јеврејској Библији донекле код пророка Данила, но главни корпус је изван Библије, у књигама као што су: 1. и 2. Енохова, 2. и 3. Варухова, Књига јубилеја и Апокалипса Аврамова. Ови списи су сачувани у разним преводима - етиопском, латинском, сиријском, грчком и словенском (тако је позната словенска верзија Књиге Енохове). Фрагменти 1. Енохове пронађени су на арамејском језику међу свицима са Мртвог мора и спадају међу најстарију постојећу апокалиптичку књижевност (3. век пре Хри-

ста). Ова књижевна врста је углавном занемарена након 1. века по Христу, али је цветала у хришћанству све до средине тога столећа.

Апокалиптичке књиге износе тајна откривења која преносе анђели а дају увид у натприродни свет. Њих карактерише усредсређеност на есхатологији; наговештавају космички преображај и увек садрже суд мртвима. Апокалипсе су углавном псевдонимне - откривења се приписују древним личностима од угледа, као што су Енох или Аврам, а не стварним писцима. Неколико раних хришћанских апокалипси, од којих су нам добро познати Откривење Јованово и Пастир Јермин, изузетак су овом правилу.

Углавном постоје *две врсте* апокалипси. Уобичајеније „историјске“ апокалипсе, чији примери су Данило и Откривење Јованово, обрађују велике историјске кризе. Историја се у њима често дели на један број периода, и историјски ток збивања се „предсказује“ од времена наведеног аутора па све о стварног времена писања књиге. Период пред самим крајем описан је катастрофалним немирима. Као обележје спасења често је и повратак израиљске земље у њихове руке, али је нагласак на прелазу у радикано другачији светски поредак. У другој врсти апокалипси, чега су пример књиге Енохова и Апокалипса Аврамова, виделац се узноси кроз небеса. Седам је класичан број небеса, али су забележена и три (2 Кор 12,2) и пет небеса. Ова путовања, којима предводи анђео, обично садрже и визију обитавалишта мртвих.

Многе теме „историјских“ апокалипси наговештавају и пророци, нарочито Исаја гл. 24 - 27. Јеврејске апокалипсе су нов књижевни развој, независан од персијског, и оне црпу материјал из разних извора - јеврејских светих списа, древних митова, из персијског и јелинистичког књижевног опуса.

Неке апокалипсе су написане у време невоља: Данилова у време прогона Јевреја 168. године пре Христа, 4. Јездрина и 2. Варухова као плод разорења Јерусалима. Друге су настале као одговор на мање специфичне проблеме, али све одражавају неку врсту незадовољства са овоземаљским светом и траже спасење или у новом будућем свету или у другом, оноземаљском свету.

Блиско сродан материјал се може наћи у свицима с Мртвог мора; ту су затим „Сибилени оракули“ и „Завети Дванаест патријараха“. Ову књижевну врсту усвојили су и гностици, али су били склони да ставе већи акценат на спасење у данашњем свету, а не у будућем.

(5) Историја канона Старога завета у хришћанској Цркви

Крајем првог века по Христу Јевреји су поседовали збирку светих књига за које су веровали да су богонадахнуте, и стога у њима гледали израз воље Божје и правило вере и морала. Обухватале су све наше *јројш*оканонске књиге (значи, палестински канон). Вредно сведочанство о томе представља и Нови завет, јер садржи директне наводе или алузије из већине тих јеврејских књига. То што неке књиге Нови завет не спомиње није значајно, јер нема разлога зашто би све старозаветне књиге морале бити цитиране. Како смо навели, Нови завет зна за тро-струку поделу књига: „Мојсије и Пророци“ (Лк 24,27), и „Мојсије, Пророци и Псалми“ (Лк 24,44).

У Христово време још увек је постојала извесна несигурност о канону и каноничности неких књига. Тек после разорења јерусалимског Храма (70. год.), група јеврејских учитеља састала се у Јамнији око 95. год. и формално прихватила уски канон фарисеја. Из многих разлога, а међу којим и чињеница што су хришћани прихватили Библију на грчком у преводу Седамдесеторице, одбачене су оне књиге из тзв. девтероканонске књиге). Одлука сабора у Јамнији имала је важност само за Јевреје, и они су од тада прихватили краћи списак књига. Она нема универзалну важност, јер је сада Црква дошла на место синагоге; Црква није прихватила канон старозаветних књига од синагоге него од Христа и апостола.

С обзиром да је Септуагинта, са ширим каноном, прихваћена у хришћанској Цркви, стога Православна и Католичка црква садрже и све оне второканонске књиге које није прихватио сабор у Јамнији.

У време Реформације протестанти су желели преводити директно с јеврејског језика и открили су ову разлику између јеврејског и хришћанског канона; тада су и они прихватили јеврејски канон, тзв. палестински, као аутентичан.

С обзиром да је Ђуро Даничић превео Стари завет не српски језик (1865. год.) по налогу протестантског Библијског друштва, то наша данашња српска Библија не садржи књиге александријског канона, док се оне налазе у црквенословенској Библији, која је за предложак имала превод Септуагинте настао у Александрији.

Црква је употребљавала грчку Библију. Стога су цитати у Новом завету редовно из LXX, а међу њима барем три цитата из девтероканонских књига: Сирах, 2 Макавејска и Премудрост Соломонова. Већи-

на црквених Отаца прихватили су Стари завет како су га читали у LXX или у старом латинском преводу који се темељио на грчком предлошку.

Хришћански Исток је ипак имао на уму разлику у прихватању старозаветних књига између Палестине и Александрије. То је био важан чинилац у полемици с палестинским Јеврејима - и једни и други цитирали су свештене књиге које су узајамно поштовали, значи: из палестинског канона. То су чинили: св. Јустин Философ и Мученик (2. век), Мелитон, епископ сардички (2. век), Ориген (3. век), затим Јевсевије Кесаријски, св. Атанасије Велики, св. Кирило Јерусалимски, Епифаније и св. Григорије Назијанзин (4. век). Тако су поступали и неки латински оци, нарочито Руфин и Јероним (4. век).

Свети оци су допуштали да се те књиге могу читати ради назидана верника. Не смемо сметнути с ума: неке од тих књига александријског, ширег канона читају се као *јаримије на јравославним боџослужењима* (Премудрост Соломонова, на пример, веома често).

Помесни *Лаодикијски сабор* (360. год.) својим 60. правилом даје утисак да је став Истока према девтероканонским књигама неповољан. У канон Старога завета сабор је убројао само оне књиге које садржи јеврејска Библија.

Хиџонски сабор (393. год.), у својем 36. правилу, прописује: „Осим канонских списа, ништа не читај под именом божанских списа“. Али када набраја канонске списе јеврејске Библије, сабор наводи и оне друге књиге: Варух (плус Посланица Јеремијина), Товит, Јудита, 1 и 2 Макавејска, Премудрост Соломонова, Премудрост Исуса сина Сирахова!

Свети *Аџанасије Велики* у својој 39. пасхалној посланици изричито набраја 22 књиге старозаветног канона. За неке девтероканонске књиге каже да су остављене од Отаца да се читају новоприслилим хришћанима као корисне, али не и као канонске.

Пејо-шестји или Трулски *васељенски сабор* (691-692. год.) својим 2. правилом донео је коначно решење о каноничности и оних књига тзв. ширег канона - прихваћене су све књиге које је садржавала Септуагинта. Исти став је заузео и Тридентски сабор Римокатоличке цркве 1546. год.

У критичким издањима Септуагинте (нпр. Алфреда Ралфса из 1936. год.), као и Вулгате, ове књиге из ширег канона, тзв. девтероканонске књиге, доносе се на своме месту. Већ Лутер (поч. 16. века) све те књиге доноси као засебан корпус на крају Старога завета под насловом „Апокрифи“. Библијско друштво ове књиге у својим издањима уопште није доносило. Тек у последње време, као плод сарадње библиста различитих црквених традиција, ове књиге се у Библијама штампа-

ју према распореду у Септуагинти, мада често са ознаком (звездицом или напоменом) да нису протоканонске.

(6) Историја текста

а) Појам и задатак; предмет и идеја

Свештени списи Старога завета писани су у временском периоду од тринаест столећа, почев од Мојсија до пред долазак Господа Христа. С друге стране, прошло је још двадесет столећа трајања овог светог текста у смислу његове непрестане богослужбене употребе, па с тим у вези и преписивања, умножавања, као и, касније, превођења на друге језике са изворног јеврејског језика. Следствено бисмо историју Текста Старога завета могли поделити на: *историју самог изворног јеврејског текста* (рукописи и штампана издања, и *историју његових превода* на друге језике, првенствено на грчки језик (Септуагинта).

Ми данас немамо првобитни текст (тзв. *автoграф*) ниједног списка Старога завета, јер су сви списи писани на трошном материјалу и изгубили су се. Каквих је промена било на тексту у току преписивања појединих књига до проналаска штампарије? Је ли текст данашње Библије толико аутентичан да се на њега можемо ослонити ми данас као први читаоци, одн. слушаоци? Да ли текст није толико искварен намерно или ненамерно од стране преписивача да се данашњи текст у суштини не слаже са оригиналним, изворним текстом? Може ли се васпоставити првобитни текст, и која су правила за његово поуздано успостављање?

А када је реч о преводима, постављају се питања као: Како су извршени преводи и када с јеврејског текста? Да ли су преводиоци имали при руци најстарије засведочене предлошке, одн. до које мере су они били поуздани? Колика је њихова старост и ко је приредио последњу верзију? Какве су научнобогословске квалификације имали ови преводиоци?

На ова и друга питања има да одговори историја текста Старога завета, а у суштини и Новог завета. Оваква истраживања уопште не доводе у сумњу питање богонадахнутости свештених списа, јер Црква учи да су они били написани по надахнућу Светога Духа, али - у првобитном изворном облику; Црква, као брижни чувар свештеног предања, и овде је гарант да ови библијски списи нису са значајнијим одступањима, изменама, поготово не када је реч о њиховој догматској вредности. Дакле, оправдано је постављати питања о повредивости и неповредивости библијског текста, јер се по овом питању разилазе мишље-

ња и неких Светих отаца. Штавише, св. Атанасије Велики и св. Јован Златоуст тврдили су да је јеврејски текст претрпео извесне промене, нарочито у месијанским пророчанствима.

Око ауторитета библијског текста Старога завета водила се жучна расправа у 16. и 17. веку између римокатоличких и протестантских библиста; први су настојали побити ауторитет јеврејског текста, док су протестанти, борећи се против Вулгате (превода на латинском), сматрали јеврејски текст веродостојнијим извором.

И ми православни, независно од чињенице што придајемо већи ауторитет грчком преводу Старога завета, тзв. Септуагинти, морамо допустити да су приликом преписивања могле настати грешке, које се деле на ненамерне (грешке ока, уха ако се диктира - што код Јевреја није био случај, замор и др.) и намерне (настојања на исправљању, усаглашавању, правопису).

Проучавањем библијских текстова у старини бавили су се нарочити људи названи „соферим“ (књижевници) од времена Јездре (5. век пре Христа) до 100. год. по Христу, затим *талмудисти* до 5. века по Христу, а нарочито *масорети* до 10. века. Масорети су извршили вокализацију јеврејских свештених списа (раније су писани само сугласници), раздвојили су речи једну од друге, као и реченице, утврдили су знаке интерпункције, дали на маргини и другачија могућа читања, једном речју, научно припремили текст, стандардизовали га за сва потоња времена.

Полазна тачка у критици текста Старога завета мора бити онај масоретски текст на изворном језику. Ово зато, јер ни један превод не може у свему верно да репрезентује оригинал. Осим тога, мора се признати да је масоретски текст релативно најбрижљивије очувани текст Старога завета. Отуда се, у начелу, масоретски текст мора сматрати првобитним (*М. Ерделан*). Овакав најстарији засведочени масоретски текст, пронађен у Петрограду, а потиче из 1008. године, послужио је као подлога за данашња научна издања јеврејске Библије.

б) Средства и начин писања

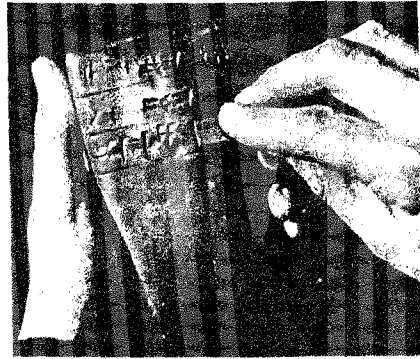
Као најстарији материјал за бележење историјских догађаја служиле су камене плоче, на којима се писало клесањем. Затим се писало на глиненим плочама, непеченим, у које су слова и словни знаци утискивани предметом од тврдог материјала, а потом би се сушили на ватри или сунцу. Овај

Асирско клинасто писмо на камену (глинум), део историјске забелешке Асурбанијала II Нимруда око 865. г. пре Хр.

Текст писан
клинастим писмом
из вавилонског
доба, из Ларсе
око 1711. г. пре Хр.

Реконструкција начина писања
клинастим писмом (асирско писмо)
четврћастим зашиљеном
дрвеном писаљком

материјал је био погодан за тзв. клинасто писмо, тако названо по изгледу словних знакова. Међутим, за старохананско писмо је много подеснији био цреп, по коме се писало тушем. Ређе се писало по металу и дрвету, мада је даска премазана воском могла послужити као подлога за писање (ср. Лк. 1,63). Употребљаване су и керамичке плочице, тзв. остраке.

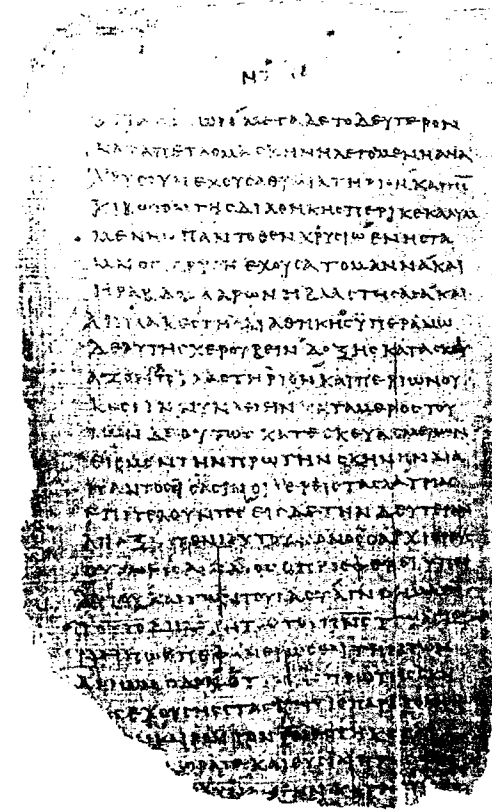
Можемо замислити колике су биле библиотеке са глиненим печеним плочицама. Али, оне су биле веома трајан материјал, који се могао уништити једино директним дробљењем.

Већ у трећем миленијуму у Египту је био познат меки материјал за писање - *папирус*; у Сирију је доспео крајем другог миленијума. Папирус (*πάπυρος*) је назив биљке која је расла у Египту на Делти Нила, као и у тропским и баровитим крајевима Блиског истока.

Припрема се овако: срж од стабла папирусове биљке секла се у мале траке, које су се лепиле једна о другу помоћу лепила од финог брашна и топле воде с мало сирћета. Преко првог слоја полагао се други слој, само попреко. Обадва слоја су бивала залепљена, при чему је нилска вода играла неку улогу. Тако добијени листови су пресовани, глачани, затим сушени, и уколико је било рапавости, она је изглачана нарочитим справама. Тада је лист био готов за писање, и он се звао *хартиис* (*χάρτης*, 2 Јн 12), од чега потиче реч хартија, а на јевр. *галајон* (мн.).

Да би се могло писати што дуже, листови су се лепили један за други налево, према потреби и дужини списа. На тај начин се добијао *свишак*, јевр. *мегила*, или грчки *вивлион* (*βιβλίον*), лат. *liber*. Свици су мо-

гли бити дуги и до 44 метра. Писало се на страни са хоризонталним влакнима, и то само на једној страни. На крају исписаног дела налазио се један штапић, око кога су исписани листови обавијани, и добијао се тзв. *volumen*. Читало се тако што се текст одмотавао с првог прутућа (протоколон) и истовремено намотавао на други штапић (есхатоколон). Ако је више свитака сачињавало једно дело, сваки свитак се звао *шомос*.

Папирус са текстом из посланице
Јеврејима (9,2-10) на грчком језику
III век по Хр.

Папирус се исписивао тушем помоћу писарске трске. Писаљка је била зашиљена, па се њоме могао одсецати и папирус. И писаљка и туш су чувани у дрвеној кутији („кесет“), која је била опасана о бедра. Туш се справљао од сагореле смоле дрвета оморике, растворене у води.

Папирус је био трошан материјал; морао се чувати од влаге, а кварили су га црви и мољци. Свитак није могао да траје дуже од 300 година, па су се важни текстови морали поново преписивати, а као материјал није био јефтин.

Осим папируса, за писање се користила *кожа*, фино препарирана помоћу креча, па се добијао тзв. *пергамент* (*περγαμηνή* или *μεμβράνα*), тако назван по граду Пергаму, где се почео употребљавати око 150. год. пре Христа. Пергамент је био много скупљи од папируса, али и много трајнији. У почетку је имао об-

лик свитка, ролне, а касније је добио облик књиге (зване *кодекс*), јер су листови по средини пресавијани и слагани један на други; или сви листови заједно или, касније, по четири у један и добијао тзв. *квајернио*. На пергаменту, за разлику од папируса, писало се са обе стране.

Услед скупоће пергаментa, дешавало се да већ једном исписани текст кодекса буде избрисан сунђером (саструган), па се поново исписивао други текст. На овај начин су настали тзв. *палимјесити* (*παλιμψησον*, од *πάλιν* - опет, и *ψάω* - бришем), или *codices rescripti*. За

науку су много важнији они првобитно исписани текстови, који су у прошлом веку рашчитани помоћу хемијских средстава, а данас помоћу ултравиолетних зрака. За пергамент, иначе, зна и апостол Павле (2 Тим 4,13).

Како на глиненим плочама, тако и на папирусу и пергаменту текстови су исписивани у тзв. колумнама, стубцима. Писало се *in continuo*, што ће рећи, нису одвајане речи једна од друге, чему је допринела и сама скупина материјала за писање. У кодексима са библијским текстом из 3-5. века по Христу, писало се на страницама од три, два или једног стубца.

в) Избор и подела шексцова за боџслужбену уйошребу

Ради богослужбене употребе, врло рано је старозаветни текст подељен у мање или веће одељке. У Петокњижју се такви одељци називају *параше* (зачала). Пророчке књиге су биле подељене на тзв. *хафтаре* („отпуштања“), јер су се ти одељци читали на крају суботног богослужења у синагогама.

За ово синагогално читање Петокњижје (Тора) је у Палестини било подељено на 154-167 седарима (зачала), и то тако да се прочита кроз три године. Међутим, у Вавилонији је Тора била подељена на 54 параше, а избор читања из пророка на хафтаре. Ова подела је касније призната у Палестини.

У раној *хришћанској цркви* богослужења су била устројена по угледу на јеврејска богослужења, дакле, садржавала су читања из Старога завета, појање псалама и других духовних песама које су величале дело, од Јевреја дугоочекиваног, Месије, Христа. Саставни део богослужења је била поука, проповед, што је било тумачење прочитаног библијског текста. И сам Господ Христос улази у синагогу, чита наредну хафтару и тумачи је (Ис 61,1-2; ср. Лк 4,16-17).

Тако су Јудејци још од обраћења у хришћанство били упознати са читањем свештених списа. Међутим, када су у Цркву почели улазити бивши незнабошци, онда је црквеним старешинама било остављено да по благоразумију одреде читања с обзиром на опште потребе слушаца или ради обележавања празничног догађаја и прилика времена, тј. да ли ће се и који одељак читати из јеврејске свете Књиге. Али управо због те обазривости почиње се још у најстарија времена стварати неки ред у избору одељака за читање из Светога писма. Следствено, већ од 4. века можемо наћи у многим црквама указа о библијским одељцима који се имају читати у одређене дане и празнике. По сведочанству црквеног учитеља Оригена (+254), у његово време током Страдалне недеље читале су се књиге о Јову и пророка Јоне, као најприкладније за те дане. Читање Светога писма, како Старог тако и

Новог завета, потврђује и Тертулијан, а нарочито Апостолске установе.

Читање из Светога писма је на грчком названо *паримија* (παροιμία). „прича“, „чтеније“; оне су читане уочи празника на вечерњем богослужењу, и у њима се обично износи пророштво о празнованом догађају, објашњава смисао празника или се износе неки слични моменти између празника и старозаветног догађаја, или пак, једноставно, мудре изреке (Приче Соломонове, Премудрост Соломонова и др.). Књига у којој су сабрана старозаветна читања на хришћанском богослужењу назива се *Паримејник*. Пре свога поласка на проповед у Моравску, света браћа Ђирило и Методије превели су управо овај избор Старога завета.

џ) Подела на главе и стихове

Данашњу *поделу на главе* уредио је париски професор, а каснији надбискуп кентерберијски Стефан Лангтон 1205. год. Поделу на стихове је словима означио кардинал Хуго од св. Кара (+1263). Ту поделу у јеврејском рукопису је прихватио Р. Шеломо бен Исмаел 1330. год. У штампаним издањима јеврејске Библије први пут налазимо ову поделу у тзв. рабинској Библији штампаној у Венецији 1516/17. год. код Даниела Бомберга.

Данашњу нумеричку *поделу на стихове* Старога и Новог завета спровео је Сантес Пагин 1528. год. у новом латинском преводу Светога писма. Ту нумерацију за Стари завет је задржао Роберт Стефан, париски штампар (1555), али је за Нови завет учинио нову поделу текста на стихове, и тако штампао 4. издање Новог завета на грчком и латинском језику у Женеви 1551. год. Та подела је први пут унета у јеврејски текст у Антверпенској полиглоти 1569-1572. год.

(7) Старозаветни рукописи и штампана издања

1) Рукописи и штампана издања јеврејског шексцова

Јеврејски текст се писао, као и данас на свим семитским језицима, с лева на десно, и то у почетку - и тако дуго времена - без знакова интерпункције и без прекида међу речима (*scriptio continua*). Друго, писани су само сугласници без самогласника (вокала), па се понека реч могла изговорити на више начина, чиме би дошло до забуне у њеном значењу. Ову вокализацију текста Старог завета спровели су учени људи

тзв. *масоретски* од 600. до 1000. године после Христа. Они су тада и одвојили речи, и тако стандардизовали читања.

То су учинили доносећи белешке на маргини рукописа. Збирка ових белешки је названа *масора* („предање“). Масорети су пронашли и унели у текст систем самогласника помоћу тачки. Тако, јеврејски текст који су масорети коначно успоставили називамо масоретским текстом Библије (лат. *textus massoreticus*, ТМ).

а) Све до неочекиваног проналаска тзв. кумранских рукописа (Кумран - есенско монашко насеље на северу Мртвог мора) између 1947. и 1956. год., најстарији сачувани *рукописи* Библије на јеврејском нису били старији од краја 9. века по Христу. Најважнији су:

1. Рукопис Пентатеуха (Пост 39,20 - Понз 1,33) из 9. века и чува се у Британском музеју у Лондону, тзв. *Лондонски Пенџајтеух*.

2. Кодекс пророчких књига (*Codex Prophetarum*), писан 895. год. и пронађен у Каиру; и

3. Петроградски кодекс (*Codex Petropolitanus*), из 9. века и чува се у Петрограду. Написао га је Шемуел бен Јакоб. Овај примерак је послужио као подлога познатог III издања Библије на јеврејском језику Рудолфа Китела, *Biblia Hebraica*, 1937. године.

Међутим, открићем библијских текстова, који су деветнаест векова боравили затворени у ћуповима у кумранским пећинама, изашло је на светлост дана много старијих текстова Старога завета, неки из 2. и 1. века пре Христа. Овај огромни библијски корпус до данас је углавном објављен у научне сврхе, праћен с коментарима и евентуалним реконструкцијама од стране библиста кумранолога.

Важност кумранских открића састоји се у томе што нам дају увид у стање текста пре него што је он дефинитивно утврђен на рабинском сабору у Јамнији 90-95. год. по Христу. А како је овај сабор, сматра се, фиксирао и канон старозаветних књига, какав ми данас углавном имамо, може се тврдити да су они тада поседовали врло старе рукописе Библије. Уз то, морамо имати на уму да Библију није преписивао свако, него посебно одабрани и учени људи, а ролне, свици Библије за богослужбену употребу најбрижљивије су чувани, па, штавише, нису уништавани услед похабаности, него су похрањивани у посебним „гробљима“, тзв. генизама.

Самарјански Пенџајтеух. Најстарији рукопис Петокњижја потиче из 12. века по Христу. Раније се обично истицала супериорност самарјанског текста, али се данас углавном тврди да је самарјанска текстуална традиција мање поуздана од масоретске (ТМ).

б) *Штамјана издања* Старога завета на јеврејском језику јављају се тридесетак година после Гутенберговог изума штампарства. Најстарији штампани део Библије је *Псалтир* из Болоње 1477/78. год. Пр-

ва комплетна Библија на јеврејском појавила се у Сончину (Италија) 1488. год. До краја 15. века појавило се око 40 издања делимичног или комплетног јеврејског текста Библије.

Значајна издања су *Комплутенска полиглотска библија* (*Polyglotta Complutensia*), названа тако по латинском називу шпанског града Алкале (*Complutum*), из 1515-17 (званично објављена 1522. г.); као и Рабинска Библија (*Biblia rabbinica*) у штампарији Даниела Бомберга у Венецији 1516/17. год.

Као *textus receptus* (прихваћени текст) јеврејске Библије сматрано је друго издање Рабинске Библије у издању Јакова бен Хаима 1524/25. године у Венецији.

Од каснијих издања, треба поменути издање Р. Кеникота у Оксфорду 1776/1789. год. и римокатоличко издање у Паризу 1900-1906. год. (*Fr. Vigourox, La Sainte Bible Polyglotte*).

Данас је најраспрострањеније издање *Biblia Hebraica* Рудолфа Китела, чије треће издање из 1937. године је у општој употреби, и управо њега прештампава Библијско друштво за научну и приватну употребу. У науци је позната као *BHS - Biblia Hebraica Stuttgartensia*.

2) *Рукописи и штампана издања грчког језика - Сейтуагинте (LXX)*

а) *Рукописе Сейтуагинте* (LXX) делимо по облику на свитке и кодексе, а по облику слова којима су писани: на мајускулне или унцијалне (лат. *uncia* - цол; великим словима) и минускулне (малим или курзивним словима).

Како је Септуагинта била веома распрострањена, сачувано нам је преко 1800 примерака овог превода, од чега неколико комплетних Старијих завета, а то су кодекси: Синаитикус (S), Александринус (A), Ватиканус (B), и минускули: бр. 46, 68, 106, 122 и 130. Од фрагмената су најпознатији: а) фрагменти Цона Рајланда у Манчестеру из средине 2. века по Христу и садрже Понз 23,25-24,3; 25,1-3; 26,12.17-19; 27,15; 28,31-33. То је најстарији делић Септуагинте. б) Седам тзв. Честер-Бетијевих папируса купљених у Каиру 1930. год., и садрже делове старозаветног текста (Пост, Бр, Понз, Ис, Јер, Јез, Дан, ИсСир и др.).

Најстарији кодекси са текстом Старога завета јесу:

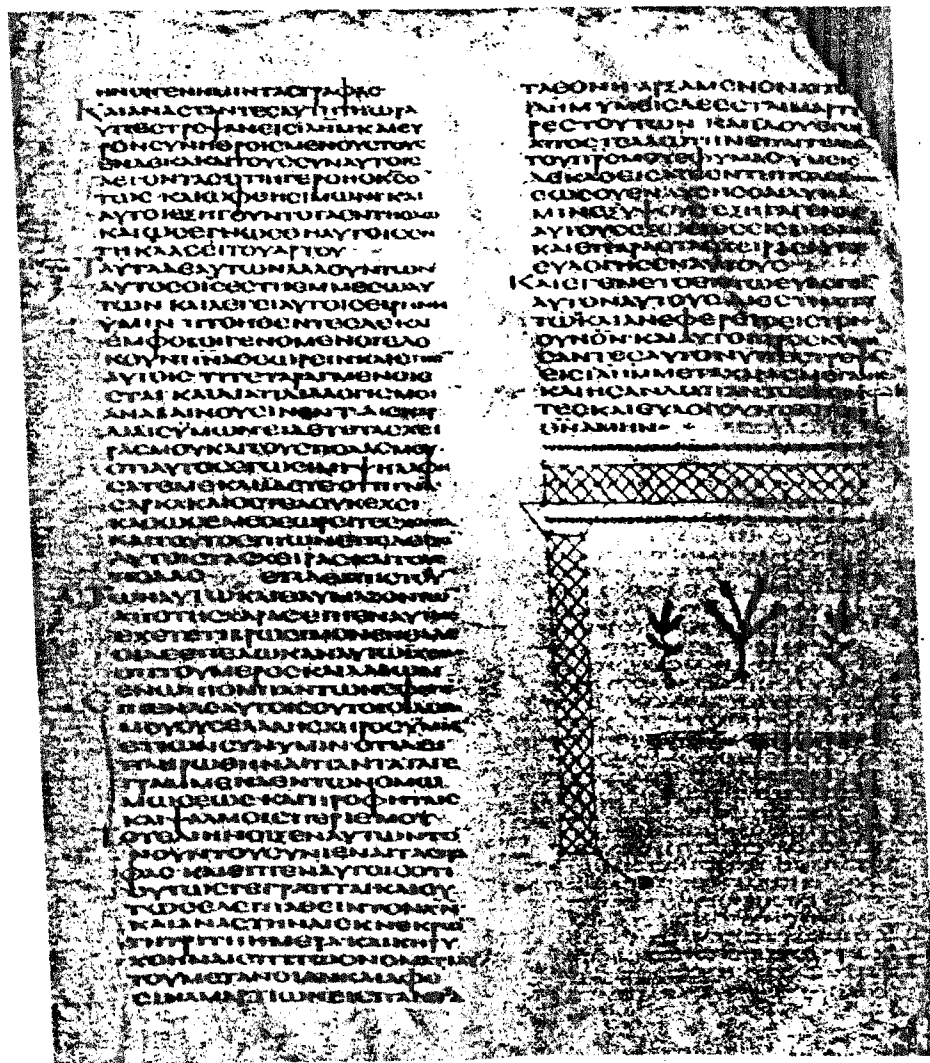
1) Ватикански кодекс (B) из Египта, средина 4. века; од 1475. г. чува се у Ватикану. Садржи готово цели Стари завет осим Пост 1,1 - 46,28; Пс 105,27-137. Фототипско издање овог кодекса је из 1904. год.

2) Синајски кодекс (S), из 4. века, пронађен 1844. год. у православном манастиру св. Катарине на Синају, где га је открио немачки научник Константин Тишендорф. Док се Нови завет сачувао потпуно, у Старом завету недостају делови. Осим 45 листова који се налазе у Лај-

нцигу, до 1933. год. кодекс се налазио у Петрограду (тада Лењинграду), кад је продан Британском музеју за 100.000 фунти. Фототипско издање је из 1922. године.

3) Александријски кодекс (А), из друге половине 5. века, настао је у Александрији. Почев од 11. века налази се у библиотеци александријског патријарха, а у 17. веку патријарх Кирило Лукарис га је пренео у Цариград, да би га 1628. год. поклонио енглеском крузу Чарлсу I, а краљ Џорџ I га је 1753. год. предао Британском музеју. Факсимил издање је објављено 1909-1936. год. Садржи готово цели Стари завет (недостаје: 1 Сам 12.17 - 14.9; Пс 49.20 - 79.11).

Сјирница из Кодекса Александринуса (Лк 24,32-53), рукопис на грчком из V века, садржи сјарозавешће и новозавешће књиге. Писан је у две колоне у 50 редова

4) Палимпсест Јефрема Сиријца (С), потиче из Египта, из 5. века: данас је у Националној библиотеци у Паризу. Преко избледелог библијског текста неко је у 12. веку исписао проповеди св. Исака Сиријца у грчком преводу. К. Тишендорф је помоћу хемикалија рашчитао првобитни текст. Сачувани су делови Јова, Приче, Проп, Песма над Песмама, Прем Сир.

б) Шјамјана издања Свештога Писма

Најважнија издања су: 1) Комплутенска Библија из 1517. год. у истоименој полиглоти (вишејезичком издању): Polyglotta Complutensia, заузимањем кардинала Ксименеса; 2) Алдина, у Венецији 1518. год.; 3) Сикстина или Романа, штампана 1568. год. по налогу папе Сикста V; 4) Оксфордска Библија из 1707-1720. год. у четири тома.

Од кријичких издања LXX наводимо: 1) издање Константина Тишендорфа, у Лајпцигу 1850. год.; 2) Алфреда Ралфса у 2 тома, у Штутгарту 1936. год. 3) издање Брук-Маклин-Текерија, у Кембриџу, почев од 1906. год.; 4) критичко издање Старога завета у Гетингену, тзв. Гетингенски Стари завет, почев од 1936. год. Код нас је најраспрострањеније издање А. Ралфса, објављено у издању Виртембершког библијског друштва 1936. год. У два тома с насловом Septuaginta, est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs.

(11) Ауторитет текста Старога завета

1) Јеврејски шекси

Најстарији делови Библије потичу из најдревнијих времена, у виду приповести које су бележене највероватније на глиним таблицама, а преко праотаца доспеле до Мојсија. Он их је објединио и редиговао у књигу Постања - прву књигу Мојсијеву. Сам Мојсије је током лутања кроз пустињу писао књиге Изласка, Левитску, Бројева, и Поновљених закона. Последњу главу ове пете Мојсијеве књиге (која описује његову смрт) највероватније је написао Исус Навин и прикључио тој књизи (ср. ИНав 24,26).

Број свештених књига је постепено растао, па можемо претпоставити да су у време цара Давида и Соломона сачињене књиге о Судинама, о Рути и две Самуилове. Пре одвођења Јудејаца у ропство биле су завршене књиге о Царевима, Псалтир, Приче Соломонове, Проповедник и Песма над песмама, као и неке пророчке књиге (Исаија и неколико „малих“ пророка). До времена повратка у Јудеју, под вођством

свештеника Јездре и управитеља Немије (5. и 4. век пре Христа), окончан је круг старозаветних књига, осим Малахијине књиге.

Током времена је морало долазити до идентификације Израјлаца са њиховим свештеним књигама, премда су у време Навуходоносора (разорио је Храм и Јерусалим 586. год.) изгубили Храм као централно верско светилиште. Отуда су посегли за оним што их је још одржавало, а често било занемарено (в. 2 дн 34,14-19) - за својим Светим писмом. Биће да су током ропства у Вавилонији имали места окупљања (ради поуке у Закону), на грчком названа *синагоге*, где су се Јудејци посвећивали изучавању свештених списа и молитви. Синагоге су касније постале замена за Храм, а читање Торе (Петокњижја или Пентагеуха) замена за жртвоприношење. У синагогама су чувани драгоцени свици Закона и Пророка, из којих је суботом и празником читано народу. После ропства ови списи су донети у Јудеју, и овде је јавно читање Закона ускоро заузело важно место (в. Језд 10,6.10.25 сл; Нем 8 и 13,1). Међутим, у Јудеју се не вратише сви Јудејци; али ни сви Јудејци не беху одведени у ропство 586. год. Код Јеремије 41-44 читамо да се велики број њих одселио у Мисир (Египат), где се настанише; од тада Египат није више без јудејских колонија, као, уосталом, ни цели средоземни базен.

Јеврејски свештени списи су умножавани преписивањем с великим страхопоштовањем; нису преписивани по диктату (као много касније новозаветни списи, све до изума штампарства), него појединачно уз велику опрезност да се не би учинила погрешка, макар из нехата. Такође, из Закона се није смело читати напамет, по сећању, јер уколико би се погрешило, огрешило би се о саму реч Божју! Па ипак, упркос великом поштовању које су Израјлци гајили према свештеним списима у настојању да их одрже неповређеним, онако како су их добили у аманет од својих предака, било је немогуће да текст не претрпи извесне измене, не само због погрешке преписивача.

Ове погрешке смо поделили на *ненамерне* и *намерне*.

1) *Случајне* или *ненамерне* погрешке су често врло мале и могу се лако схватити. Оне долазе од непажње преписивача и обмане ока (ретко ува, јер се није писало по диктату), а често и од жеље самог преписивача да поједине ствари упрости, да би, по његовом схватању, биле разумљивије и лакше за читање. Тако имамо погрешке:

а) *Омиоаркион* и *омиошелевтон* - прескакање читавог реда, јер два узастопна реда почињу или се завршавају истом речју, или, штавише, две речи почињу истим словом, или имају исте или сличне завршетке;

Масорейски *т*екст
Јер 31,38-40. Погрешка
преписивача у 40. стиху је
исправљена белешком на
марџини (*Q^e rē*), *и*а се
уместо *hassāremot* има
chāaiin *hassādēmot*

יִשְׂרָאֵל עַל-כָּל-אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם-יְהוָה: הֲגַה יָמִים;
נְאֻם-יְהוָה וְנִבְנְתָה הָעִיר לְיְהוָה מִמִּנְקֵל חֲנָאֵל שְׁעַר הַפְּנֵה:
וְלֹא עוֹד קוֹה הַמִּדְּהָ נִגְדוּ עַל גִּבְעַת גִּרְכּוֹ וְנִסְכּוֹ נִשְׁחָה: וְכָל-
הָעֵמֶק הַפְּנִינִים וְהַרְשֵׁן וְכָל-הַשְּׂרָמוֹת עַד-נְחַל קָדְרוֹן
עַד-פְּנֵת שְׁעַר הַסּוּסִים מִזִּרְחָה קָרַשׁ לְיְהוָה לֹא-יִנְתָּשׁ וְלֹא-
יִהְיֶה עוֹד לְעוֹלָם: v. 40. הַשְּׂרָמוֹת ק'

б) *Хайлографија* - писање појединих речи или слова само једанпут уместо двапут, најчешће кад су у питању тзв. семитизми: „Господе, Господе“, а стоји „Господе“ (једном), „заиста, заиста“, и др. Ово особито важи за грчки Нови завет;

в) *Промена реда речи* опажа се у многим рукописима и данас, па и код старих преписивача;

г) *Дијлографија* - понављање без потребе истих речи, због непажње преписивача (некад може да буде и *ирилографија*);

д) *Погрешка обмане знања* - погрешно раздвајање речи (до масорета сви текстови су писани непрекидно, без међупростора између речи и без знакова интерпункције);

ђ) *Бркање сличних слова*, на јеврејском ова слична слова приказано нашој транслитерацијом:

а) у старојеврејском писму: b - R, d - ` , ` - t, k - n и др.;

б) у квадратном писму: d - R, h - ch, b - k, j - v и др.;

в) у грчком тексту нарочито су мешана белика (унцијали) слова: Е и Σ, Θ и Ο, Α и Δ и Λ, Ν и Η, Μ и Π, ΛΛ и ΛΑ;

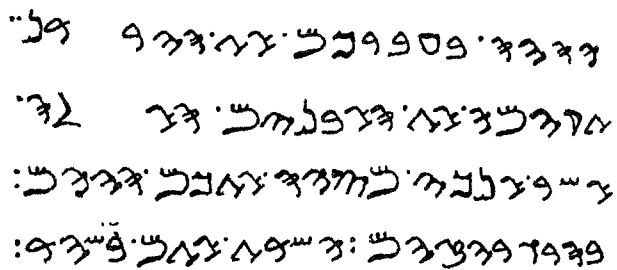
У грчком тексту имамо метатезу слова или редупликацију где је непотребно: уместо *евалон* стоји *елавон* или *еваллон*.

е) Овде спада и тзв. *иџаизам*, када је писано по диктату, где уместо једног дифтонга стоји други или дифтонг уместо појединачног слова, као: уместо αι стоји ε, јер једнако звуче. Обично се бркало αε и ε; η, υ и ευ; ου и υ; ο и ω.

ΛΙΘΩΝ ΚΑΙ ΠΑΝ
ΤΕΣ ΣΑΡΗΜΩΘ
ΕΩΣ ΝΑΧΑΛΚΕ
ΔΡΩΝ ΕΩΣ ΓΩΝΙ

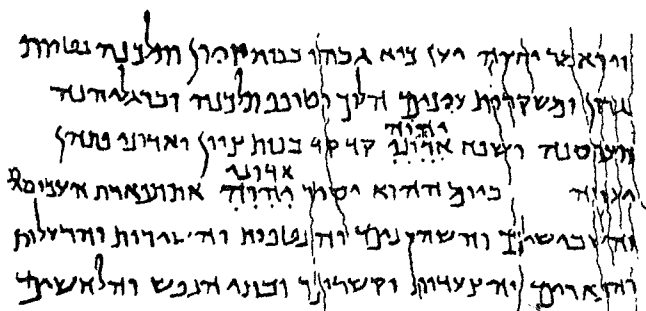
Јер 38,40 (LXX) или 31,40 (MT) у
Кодексу Синајскојску -
преводиоци су прекопирали на
грчки језик јеврејску реч
саримот (σαρημωθ), коју нису
разумели услед преписивачке
грешке у јеврејском масорей-
ском *т*ексту

2) *Намерне погрешке и промене* долазиле су често од самих преписивача из најбољих намера. Разни преписивачи кроз векове хтели су да ову књигу над књигама учине што разумљивијом целом човечанству, а нарочито онима за које је вршен препис. Мењали су поједина места која су им се чинила неразумљива за њихове читаоце. Негде је стил упрошћен, негде допуњаван, поједине речи замењиване новим речима и др., све у најбољој намери.

Понз 27,4 у Самарјанском Пенџајшеуху. На почетку 4. реда, уместио горе Евал стоји гора Гаризим

Библисти наводе и тзв. *невине* погрешке, као нпр. преписивачи су сматрали да су поједина слова азбуке тачнија по спољашњости, па су их писали уместо ранијих; затим, уместо непристојних речи употребљавали су пристојније речи; уз то, испуњавали су празнине које су им се учиниле да постоје, а због чега су мењали фразе, синтагме, реченице, можда и одељке, да би их учинили подударним с паралелним местима осталих књига Старога завета.

Ис 3,16-20 на свитку са Мртвог мора (1Q Is^a) приказује сукцизицију Божје имена (од *Адонај* у *Јахве* у 3. реду и од *Јахве* у *Адонај* у 4. реду)

Намерне погрешке с *негајивном тенденцијом* правили су познији преписивачи, а нарочито када су јеврејски равини ускоро после појаве у телу Спаситеља били повредили библијски текст у намери да пророчанства о Христу учине другачијим него што су, и тако га представе као лажног Месију (Т. Радовановић).

Но при свему овоме, јеврејски текст Светога писма који данас имамо није сасвим искварен, јер наведене погрешке нису остале неисправљене. По јудејској традицији, већ у Јездрино доба ове погрешке су исправили људи појединих епоха, међу којима су били и хришћански библисти.

Највећу заслугу за исправку постојећег старозаветног јеврејског текста и његову стандардизацију имају тзв. *масорейи*, који су на овом послу радили од 6. до 9. века по Христу. При овоме су узимали најра-

није и најбоље очуване рукописе светих књига. Тако изабране рукописе светих књига упоређивали су и на основу овог поређења долазили до правога смисла текста, пошто су биле повређене само неке речи и изрази, а главна мисао, суштина, увек је остајала неповређена. Из овог разлога Црква учи да је текст Старога завета неповређен, поред свих погрешака било које врсте, да је он богонадахнут, јер те погрешке нису остале за свагда неисправљене, нити као такве могу допринети оспоравању аутентичности свештеног текста. На крају, Црква је тај главни арбитар који одређује шта се има сматрати свештеним списом, а шта неканонским и самом тим небогонадахнутим.

2) *Ауџориџеј грчког њексиа (Сейџаџинџе)*

Јевреји настањени у Египту (где их је било око милион људи) почеше говорити свакодневни грчки језик. Ово је обележило сасвим ново поглавље у историји Библије; она се морала превести на грчки језик. На овом грчком преводу, започетом у Александрији средином 3. века пре Христа, првобитно је радило неколико преводилаца независно један од другог. Најзад, у 2. веку пре Христа дошло је до стандардног превода Старога завета на грчком језику, који је према броју преводилаца назван *Сейџаџинџа* (на лат. LXX) или превод *Седамдесеторице*. Према неаутентичном *Арисџејевом џисму*, у први мах је преведено само Петокњижје. Кад су остале књиге преведене не зна се поуздано; ипак се може закључити да је већина књига Старога завета преведена до 130. год. пре Христа (осим књиге о Јестири, пошто је недостајала, да би била преведена 114. год. пре Христа).

У преводу постоји тенденција да се тешко разумљива места учине разумљивијим, да се одстране неуједначености стила, да се изгледе језичке тешкоће. Што се квалитета превода тиче, најбоље је преведено Петокњижје, па „ранији пророци“; теже је ишло са „познијим пророцима“, а најслабије су преведени хагиографи. Превод Седамдесеторице (сиглум: LXX) представља велики знанствени подухват, али је још значајнији по улози коју је одиграо у потоња времена. Првобитно намењен египатским Јеврејима, превод је прихваћен и у јелинистичким синагогама Палестине и другде, на истоку и на западу (Дамаск, Антиохија, Ефес, Солун, Атина).

С обзиром на то да је Септуагинта настала у 3-2. веку пре Христа, она има велики значај за реконструкцију старијег текста Старога завета. Кад би се она превела на јеврејски језик, добили бисмо текст који би неколико векова био старији од текста који су масорети традирали. Али је незгода у томе што ми не располажемо првобитним текстом Септуагинте. Најпре бисмо критичким путем морали доћи до првобитног текста, па тек онда пратити његову јеврејску подлогу.

Хришћанска проповед међу јелинистичким незнабошцима умногоме је била олакшана преводом Седмдесеторице, који је нове хришћане из паганског света увео у свет старозаветних појмова, док је јудео-хришћанима показао да су пророчанства о Месији била садржана управо у њиховим светим списима. Апостоли и њихови ученици су могли мирне душе дискутовати с Јудејцима о Месији (в. Јустинов *Разговор с Трифоном Јеврејином*) и о његовом Царству на основу самих њихових књига, док су новозаветни писци (нарочито апостол Павле) могли без устезања цитирати Стари завет према грчком преводу, да би на њему градили Христову божанску науку. LXX је била од великог значаја за старохришћанску књижевност.

С друге стране, многи народи су помоћу Септуагинте дошли до својих сопствених *превода* (Јермени, Етиопљани, Копти, Готи, Грузини или Ђурђијанци, Латини и Словени). Углед LXX је толико велики да и код Јудејаца и код хришћана налазимо гледиште да је она богонадхнута. У Православној и Римокатоличкој цркви се ово још више запажа из саме чињенице да се тзв. девтероканонске књиге (за протестанте апокрифне), које се не налазе у јеврејској Библији, читају на богослужењима, јер су саставни део Септуагинте. Отуда се овом преводу у нас придаје већи ауторитет, бар кад је у питању његова литургијска употреба (На жалост, ове девтероканонске књиге нису све преведене на српски језик, а данашња српска Библија, будући да је рађена по налогу протестантског Британског и иностраног библијског друштва, не садржи их, док их има превод Библије на македонском језику урађен читаво столеће касније од нашег превода Старога завета).

У закључку можемо рећи да је грчки превод Старога завета - Септуагинта за Православну цркву аутентичнија од јеврејског текста из веома важног разлога: новозаветни писци наводе Стари завет по грчком преводу, а не по првобитном јеврејском изворнику, а и због улоге коју је она одиграла у ширењу хришћанства, у разним видовима. У каснијим расправама с Јудејцима хришћани су увек користили Септуагинту, па су Јевреји све више губили интересовање за овај грчки превод својих свештених књига. Други узрок за умањење овог интересовања јесте њихово све веће занимање за Стари завет на њиховом јеврејском језику, па су на њему усвојили канон својих свештених књига на сабору у Јамнији око 95. год. по Христу, мада је грчки превод истих тих књига био дотле у богослужбеној синагогалној употреби барем триста година.

3) Словенски превод и његов ауторитет

Пре одласка Свете браће у Моравску на мисионарску делатност. Кирило (Константин, +869) претходно је саставио словенску азбуку, тзв. *џлагољницу*, на основу грчког курзивног писма коме је дао унцијал-

ни облик (велика слова). Не зна се ко је саставио друго словенско писмо, *ћирилицу*; мисли се да је то учинио св. Климент Охридски, или цар Симеон (893-927); и ово писмо је било унцијално.

Словенски језик на који је извршен превод био је језик македонских Словена који су живели у околини Солуна, и могао би се назвати *сѣтарословенски језик*, који је током времена доживео више редакција, као што су: српскословенска (на којем су писали српски писци почев од преписивача Мирослављевог јеванђеља до краја 17. века), рускословенски, бугарскословенски.

Света браћа су најпре превели оне делове Светога писма који се читају на богослужењима, као чтенија или паримје, и то Јеванђелистар и Апостол (тзв. Праксапостол), Псалтир и Паримејник. Остале књиге су преведене касније. Можда је то учинио сам Методије (+885) у Моравској, јер Јован, егзарх бугарски, сведочи да Методије „преложи (преведе) све *успавне књиџе* (тј. канонске) с јелинског језика на словенски“, па наводи и њихов број - 60, што значи да није превео неканонске (девтероканонске) књиге.

Превод се током времена кварео, па је долазило до његових исправки. Једну такву поправку (рецензију) је предузео трновски патријарх Јефтимије у другој половини 14. века. У Русији је поправке вршио руски митрополит Кипријан (+1406).

Епископ новгородски Генадије (друга половина 15. века) сабрао је све библијске књиге на словенском у збирку и притом установио да су неке књиге изгубљене, а да неке дотле нису биле преведене. У помоћ је позвао доминиканског монаха Венијамина (човека словенског порекла), који је с латинског превео на словенски књиге које су недостајале: 1 и 2 дневника, 1-3 Јездрину, Немијину, Товита, Јудиту, Јер гл. 1-25, 46-51, Јез гл. 45 и 1 и 2 Макавејску. Трећу Макавејску није превео јер није постојала у Вулгати. Овај посао је довршен до 1499. год.

Прво штампано издање целе словенске Библије урађено је 1581. год. трудом острошког кнеза Константина Константиновича у Острогу (Украјина) на основу рукописа Генадијеве Библије. Међутим, текст Библије и даље је исправљан; нарочито прилежан у овом делу био је патријарх Никон, који је 1663. год. штампао у Москви Острошку Библију с незнатним исправкама, тзв. *Московску Библију*. За време царице Јелисавете штампана је 1751. год. тзв. *Јелисаветинска Библија*, па су уследила издања 1752, 1756, 1757 и 1759. Сва потоња издања Библије у ствари су прештампана 4. издање ове Библије из 1757. год. Ова Библија је исправила словенски текст према грчком, а књиге Товит и Јудита поново су преведене са грчког текста (уместо раније с латинског).

Треба споменути да је карловачки митрополит Стефан Стратимировић у Будиму штампао словенску Библију 1804. год. у пет књига.

Међутим, проф. М. Ердџан је био мишљења да „и поред свих ових преправки текста, словенска Библија још увек не може претендовати на то да буде потпуно аутентична“. Да би поткрепио своје мишљење, он цитира митрополита московског Филарета из прошлог века, који сматра да „иако је словенски превод у прошлом столећу знатно поправљен, он ипак у данашњем свом облику не може да буде признат као аутентичан текст при разјашњењу Светог писма; неопходно је потребно да се обратимо и на превод LXX и на јеврејски текст“.

С обзиром да је словенски превод веома веран предлошку с ког је урађен, Септуагинти, и да је подражавао овај древни превод не само синтактички него и морфолошки, да је такорећи буквалан, морамо рећи да је он за нас православне Словене најауторитативнији превод, и овај углед не могу уживати потоњи преводи на данашње словенске језике, међу којима је Даничићев превод Старога завета на српски језик 1865. год.

(12) Библијска ерминевтика - Црква као тумач Светога писма

Док смо говорили о богонадахнутости свештених књига, истакли смо улогу Светога Духа као стварног њиховог писца (Spiritus movens, Spiritus agens), и да се отуда у њима не налази ништа што је дажно и погрешно. Управо ову чињеницу читалац и тумач Светога писма увек треба да има на уму. Блажени Августин изричито каже: „Треба држати и свагда веровати да је све што се налази у Светоме писму, премда за нас нејасно, боље и истинитије од свих наших мудровања“. Међутим, грешни човеков ум може да често погрешити и упадне у заблуду, изводећи погрешне и чак јеретичке, секташке, закључке, као што нечист суд може да упрља најчистију воду. Следствено, да не бисмо грешили и погрешно схватили Библију, када је читамо или тумачимо, неопходно нам је *главно руководно начело*, помоћу којег бисмо могли боље и поузданије разумевати и тумачити реч Божју.

Ово начело правог и законитог тумача нејасних места Светога писма јесте: 1) *само Светиога писмо* на местима која су јаснија и потпунија, и 2) *црквено предање*, које се налази у симболима вере, у одлукама (оросима) светих сабора и у списима Светих отаца и учитеља Цркве.

1) Када кажемо да је главни тумач Светога писма само Свето писмо, ми тиме желимо рећи да је оно у начелу непогрешиво, слично објашњењу појединих законских прописа општим духом законодавства. Да је овај начин тумачења Светога писма самим Светим писмом од велике важности предочава нам и чињеница што сам Господ Исус Христос за-

поведа Јудејцима да се у истинитост његове науке увере њеном сагласношћу са старозаветном науком: *Испражујете Писма, јер ви мислите да у њима имате живој вечни; а ујраво она сведоче за мене* (Јн 5,39). Ово потврђује и пример св. ап. Павла: *Не казујем ништа осим што су Пророци и Мојсеј казали да ће бити* (Дап 26,22). Ово су потврђивали и Свети оци, од којих већ св. Јустин Мученик (+166) у разговору са Јудејцем Трифоном све своје доказе о новој вери потврђује цитирањем свештених списа Старога завета. Исто тако, и св. Иринеј Лионски (+202) вели да се докази из Светога писма могу поткрити њиме самим, и да је ово начело законито и безопасно. Блажени Августин (+430) примећује да у оним случајевима када тумач добро и пажљиво размишља, а не може поуздано да одлучи какво значење да прида овом или оном месту Светога писма, тада тумачење има да се уреди сходно правилу вере (*regula fidei*), које се изводи из схватања општег смисла Светога писма а бива засновано на уважању општег гласа Цркве. Зато источни патријарси у своме писму о православној вери истичу да је правилно познавање и истинито разумевање Светога писма оно које је сагласно са целокупним Писмом и узрочником његовог настанка, Светим Духом.

2) *Црквено предање* је веома важно за правилно разумевање и тумачење Светога писма, што видимо из чињенице да су апостоли заповедили хришћанима да истовремено поштују и држе како Свето писмо тако и Свето предање: *Браћо, стојите чврсто и држите предања, којима сте научени, било нашој речју, било посланицом* (2 Сол 2,15). Исти апостол налаже солунским хришћанима: *Клоните се сваког браћу који живи неуредно, а не њо предању које примише од нас* (2 Сол 3,6). Православна црква је свагда држала да је црквено предање неопходни вођа и верни учитељ за правилно разумевање и тумачење Светога писма, па сходно овоме, св. Иринеј, епископ лионски, потпуно одбацује тврђење да истину по Светом писму може наћи онај који не познаје предање. Св. Климент Александријски истиче да су они који тумаче Свето писмо противно црквеном предању изгубили правило истине (ово се данас, после Реформације, посебно односи на протестантске рационалисте, а нарочито на савремене секташе). Руфин у „Историји Цркве“ тврди да су се св. Василије Велики и Григорије Богослов, приликом тумачења библијских књига, испомагали предањем предака. Св. Кипријан, уз то, вели да када бисмо се обратили извору божанског предања, нестале би људске заблуде. Из овог разлога су Оци Шестог васељенског сабора наредили да се сваке недеље и празника излаже тумачење Светога писма и притом не прекорачи постављена граница и предање богоносних Отаца; свако место тумачити онако како су га изложили Свети оци и црквени учитељи, и више се на њих ослањати него на своје речи.

Примена овог начела

Ако узмемо да су Свето писмо и црквено предање, одн. сама Црква, главно руководно начело при тумачењу речи Божје, ипак ово морамо ближе објаснити:

1) Нејасна места из Библије треба објашњавати онако како то дају друга, јаснија и потпунија места из истог Светога писма. Рецимо, ако је смисао неког Мојсијевог прописа протумачен од стране пропока, који су живели после њега; када је ова или она старозаветна обећања, пророчанства и праобразе протумачио сам Исус Христос или његови апостоли, онда нико неам права да их сада тумачи и објашњава другачије. На пример, речи пророка Исаије: *Дух Господњи је на мени; зајшо ме ѿмоза да благовестѧм сиромасима, да исцелим скрушене у срцу, да ѿројоведем заробљенима да ће биѧи ѿушѧени... и да ѿројоведем ѿријѧну годину Господњу* (Ис 61,1-3), тумач мора да разуме да се овде не говори само о пророку, мада је и у њему већ био дух Господњи, него првенствено о Исусу Христу, који их је у том смислу и објаснио рекавши: *Данас се исѧуни ово Писмо у ушима ваѧим. И сви му свједочаху* (Лк 4,16-22). Исто тако и Христове речи: *Ја вам кажем: не кунѧте се никако* (Мт 5,34), не треба схватити да се заклетва безусловно забрањује, пошто су се у важним стварима заклињали и сами апостоли (Рм 1,9; 2 Кор 1,23; Флп 1,8; 1 Сол 2,5 и др.).

2) Тумачење Светога писма треба да је у свему сагласно са црквеним предањем, односно

а) сагласно са *символима вере*. Св. Василије Велики вели да је символ правило и образац вере, и да се према том правилу и обрасцу морају тумачити сва места којима је потребно тумачење. На пример, јеванђелистове речи: *Када дође Уѧиѧиѧељ, кога ћу вам ѿслаѧи од Оца* (Јн 15,26); *Он ће ме ѿславѧиѧи јер од мојега ће узѧи и јавиће вам* (16,14); *Дуну и рече: Примѧѧе Духа Светиога* (20,22), - треба разумети да се овде говори о посланству у времену, или давању дарова Духа Сином, а никако се не разумева вечно исхођење Светога Духа од Сина, јер је православна црква свагда веровала да Дух Свети исходи од Оца, како стоји у символу вере.

б) сагласно са *саборским одлукама о вери*. Познато је да су саборски Оци одлучивали не само о канонском устројству Цркве и о хришћанској дисциплини, него су и проглашавали основне истине хришћанске вере засноване на питањима из Светога писма. А када је смисао оваквих места одређен од стране представника целог хришћанског света на саборима, онда ко има право и власт да их тумачи другачије и даје им други смисао, противречан саборском тумачењу? Тако је, на пример, картагински сабор својим 124. правилу протумачио оно класично место из Рм 5,12: *Као шѧо кроз једног човека уђе у светѧ грех, и кроз грех*

смрѧи, и ѧако смрѧи уђе у све ѡуде, ѧошѧо сви сагрѧѧше, наложивши обавезно крштавање деце, као свете тајне за опроштење Адамовог греха. Васељенски и помесни сабори су протумачили и друга места приликом доношења својих правила и дефиниција вере (грч. орос).

в) сагласно са *сѧисима Светѧх ѿѧаца* и учитеља Цркве (19. правило VI вас. сабора), нарочито оних из првих девет векова. Према сведочанству Светих ѿѧаца, у свим делима вере, па и у објашњавању Светога писма непобитно сведочанство је сведочанство истине, а почиње се од самих апостола. Наводимо један пример: Када је Господ Христос установио свету евхаристију, рекао је: *Узмиѧе, једиѧе; ово је ѧело моје. Пиѧѧе из ѧе сви; јер је ово крв моја Новога заветѧа која се ѧролива за многе ради ѿѧиушѧења грехова* (Мт 26,26-28; ср. Мк 14,22.24; Лк 22,19-20; 1 Кор 11,23-25). Знамо како су неправославни тумачили ове речи Светога писма. Међутим, када прочитамо дела Светих ѿѧаца и учитеља Цркве биће нам потпуно јасно да је Христос на Тајној вечери под видом хлеба и вина дао само своје Тело и своју Крв, и због тога Спаситељеве речи примамо и разумемо у ѧиховом значењу у буквалном смислу. Уз све ово, није потребно посебно наглашавати да су скоро сви Свети оци и учитељи Цркве оставили за собом своја опсежна тумачења библијских књига, а у ѧихово боље разумевање духа Светога писма не може се сумњати, јер су били и *временски блискији* јеванђелским догађајима у раној хришћанској и ондашњој јудаистичкој традицији.

Црква је, тако, та која даје аутентично и веродостојно тумачење, јер и поједино место у Библији, стих, може бити сагласан са целим Светим писмом и црквеним предањем, али узет издвојено, док разматран у контексту он то није. Или, он није сагласан са током изложеног догађаја или говора, па се може схватити на два начина. Црква ће дати своју коначну реч о сваком цитату, библијском месту, узетом било појединачно или у контексту. При овоме се наводе Христове речи упућене Лазаревој сестри Марти: *Васкрснуће браѧи ѧвој* (Јн 11,23). Узете за себе, оне се могу схватити као што их је и Марта схватила, да ће Лазар васкрснути при општем васкрсењу (ст. 24). И ова мисао по себи у сагласности је са осталим учењем Светога писма и црквеним предањем о општем васкрсењу. Међутим, на наведеном месту овакво тумачење није исправно, јер Христос није тада говорио о општем васкрсењу, него о посебном васкрсењу из гроба самога Лазара.

Предѧѧројносѧи од заблудног схваѧања

Када говоримо да се Свето писмо може тумачити самим Светим писмом, ми православни увек додајемо: Црквом и у Цркви, јер је *она једини ѧоуздани чувар и ѧумач* свога извора вере, као и Светога пре-

дања из којег је и настало само Свето писмо; Свето предање је старије од забележене речи Божје. Међутим, по протестантском схватању, Свето писмо је једини извор и једино правило вере и морала. Они су ауторитет Цркве заменили ауторитетом Светога писма, а у његовом тумачењу не слажу се. Једни теолози приврженији традицији сматрају да се Библија не сме сасвим препустити народу без ауторитативног тумачења, док други мисле да је она вербално инспирисана и без икаквих грешака. Но и ови постепено увиђају да је за разумевање Светога писма потребно руководство Светога Духа, али се по овом питању разликују и деле углавном у три правца. Једни сматрају да под руководством Светим Духом ауторитативно може тумачити само Црква. Други веле да то може да учини само Свето писмо, док трећи све препуштају личном суду појединца. Преовлађује ово треће гледиште, по којем Бог, а према томе и Свето писмо, може појединцу директно да говори, без посредовања Цркве или тумача. Услед оваквог гледишта, данас имамо толико тумачења колико и лица која се њиме баве. Ако томе додамо и личну научничку надменост западних библиста, уверићемо се да ови коментари (који нису исто што и тумачења, којима је стало до изложења праве верске истине), у ствари, показују стручно лингвистичко, историјско, археолошко или литерарно познавање миљеа Светога писма, а не и његовог духа и садржине. Једном речју, оног тренутка када је западни хуманизам прокламовао начело: „човек је мерило свих ствари“, закључак је био очигледан и на пољу библијског тумачења - сваки човек може тумачити Библију како се то његовом разуму чини да је најочигледније, те отуда и толике самосталне црквене заједнице, деноминације и секте. И најзад, вербално познавање речи Божје може да пројави човекову гордост, што може бити и препрека његовом спасењу, уколико се дрзне да занемари вековно искуство Цркве и стане проповедати своју „цркву“ засновану на себичним и вештачким конструкцијама.

(13) Однос Старога завета и Новога завета

Нови завет као кључ за разумевање Стариога заветѝа

Ова тема би исто тако могла носити наслов: Јединство Старога и Новога завета. Још је Блажени Августин изрекао ону чувену мисао: „Нови завет се у Старом скрива, а Стари се у Новом открива“.

Стари завет је сав усредсређен на будућем доласку Месије, Спаситеља Изабраног народа, израиљског народа, па су и сами тумачи свештених списа просто припремали свој народ на овај чудесни чин.

а) *Христѝов однос према Стариом заветѝу*. Сасвим је било нормално што Спаситељ у својој проповеди стално спомиње *Писма* и, штавише, упућује своје слушаоце да их истражују (Јн 5,39); „Почевши од Мојсија и од свију Пророка разјасни им (сапутницима за Емаус) што је у свим Писмима о њему писано“ (Лк 24,27); он истим тим сапутницима „објашњава Писма“ (Лк 24,32). Господ Христос подсећа своје ученике пред чудесно Вознесење „да се мора све испунити о Мени написано у Закону Мојсијеу и у Пророцима и у Псалмима“ (Лк. 24,44).

А на самом почетку своје месијанске службе у Назарету, након прочитаног одељка из пророка Исаије 61,1-2, Он га тумачи пред присутнима у синагоги јасно и директно: „Данас се испуни ово Писмо у ушима вашим“ (Лк 4,16-22), док јеванђелист додаје: „И сви му сведочаху“, односно вероваху. Када Господ Христос објашњава ко је Он, то углавном чини указивањем на односна старозаветна места, те тако скреће пажњу Јудејцима да их „оптужује“ Мојсије, „јер да веровасте Мојсију, веровали бисте и мени“ (Јн 5,45-46). Говорећи о своме пореклу, Он изричито каже да је потомак Давида, из чијег колена се, иначе, очекивао Месија (Пс 110,1; ср. Мт 22,41-45).

„Основни принцип Христовог односа према Старом завету јесте да Спаситељ не укида Закон и Пророке, већ их допуњује својим учењем, а такође, да се у Њему испуњава цели Стари завет (Мт 5,17)“ (Д. Миллин). Из прилично великог броја старозаветних цитата, примера ради, наводимо да је Он цитирао Петокњижје код Јн 5,46, Језекиља код Лк 4,17 сл., Осију код Мт 9,13, Јону код Мт 12,40, Захарију код Мт 26,21, Малахију код Мт 11,10, псалам код Мт 21,16.

Као примере *историјског*, буквалног тумачења Старога завета код самог Господа Христа налазимо и следећа места: објашњавајући личност св. Јована Крститеља (Мт 11,7-14; 17,10-13), Он наводи пророчанство код Малахије (Мал 3,1; 4,5); истеривање трговаца из храма (Мт 21,12-13) Спаситељ поткрепљује речима пророка (Ис 56,7; Јер 7,11). Када приликом уласка у Јерусалим Њему деца кличу Осана (Мт 21,15-16), Он директно цитира из Пс 8,2: „Из уста деце и одојчади начинио си себи хвалу“; Христос себе упоређује са крејеугаоним каменом о коме говори псалмопевац (Пс 118,22; ср. Мт 21,42); предсказујући да ће се ученици разбежати када га виде распета, Он наводи пророка Захарију (Зах 13,7; ср. Мт 26,31). Прикован на крсту, Спаситељ изговара речи псалма: „Боже, Боже мој, зашто си ме оставио?“ (Пс 22,1; ср. Мт 27,46).

Господ Христос употребљава и *тешолошки смисао* у егзегези (тумачењу) Светога писма, те тако уздизање змије у пустињи Он тумачи као своје уздизање на крст, распеће (Јн 3,14), док исто тако изричито

типолошки тумачи тродневни боравак пророка Јоне у утроби кита у смислу свога тродневног боравка у гробу (Мт 12,39-41).

Међутим, Христос се не задржава на самом разјашњењу старозаветних свештених књига и њиховог учења, већ му даје и *нови смисао* и вредност у икономији спасења, тиме што Он старозаветно учење и допуњава, одн. даје му другачије схватање, нову науку, божанско учење. То се нарочито може приметити у Беседи на гори, где се Христос често позива на Стари завет са: „чули сте како је казано... Тако је казано... још сте чули како је казано старима...“ - а Он одмах додаје: „А Ја вам кажем...“ (в. Мт 5,21. 27. 31-32. 33-37. 38-42. 43-48). Значи да је и сам Христос имао своју Библију Старога завета, као и остали Јевреји.

б) *Тумачење јеванђелиста Матеја* је веома карактеристично. На првом месту, Матеј је писао за своје јеврејске савременике који су одлично познавали Стари завет, те он жели да им на основу управо тог Завета објасни ново, Христово учење, дакле, на основу њима познатих свештених списа. Код Матеја је честа напомена: „А ово се догоди да се испуни што је Господ рекао преко пророка“. Матеј се помно труди да сваки догађај, моменат из Христовог живота, поткрепи старозаветним цитатом, те се захваљујући управо Матеју може говорити о „месијанским местима“ у Старом завету. Таква месижанска места би била ова: зачеће Христово (Мт 1,23 = Ис 7,14); Христово место рођења (Мт 2,6 = Мих 5,2); покољ витлејемске деце (Мт 2,17 = Јер 31,15); Христов боравак у Назарету (Мт 2,33 = непознато место код пророка); о Претечи (Мт 3,3 = Ис 40,3); почетак Христове проповеди у Галилеји (Мт 4,13-16 = Ис 9,1-2); особине Месијине (Мт 12,17-21 = Ис 42,1-3); о нецрихватању Христове проповеди (Мт 13,14 = Ис 6,9); о проповеди Христовој (Мт 13,35 = Пс 78,2); о уласку у Јерусалим на магарету (Мт 21,4-5 = Зах 9,9); о куповању лончарева њиве за 30 сребрника (Мт 27,9 = Зах 11,12-13) (Д. Милин).

в) Када су *апостоли* наставили после Христа усмену проповед, они су се увек најпре обраћали Јеврејима, који су тада имали скупљен зборник старозаветних књига. Већ у Делима апостолским налазимо три проповеди, говора који се у потпуности ослањају на Стари завет и без њега се не би схватили, а на који апостоли надовезују своју нову проповед; сав Стари завет је подлога, потка за њихову надградњу: говор апостола Петра на Педесетницу (Дап 2,14-36); говор првомученика ђакона Стефана (Дап 7,2-53); и говор апостола Павла у Антиохији Писидијској (Дап 13,16-41).

Апостол Павле у својим посланицама често тражи *алеџоријски*, духовни смисао, и овде првенствено спада поређење двеју Аврамових

жена, законите Саре и робинје Агаре, као праслика новозаветне и старозаветне цркве (Гал 4,22-30), схватање Аврама као духовног оца свих верујућих у Христа (Рм 4,1-25; Гал 3,6-29), док је цела посланица Јеврејима „бриљантна егзегетска студија“ (Д. Милин); ову посланицу не можемо схватити уколико не познајемо у довољној мери цели Стари завет са свим његовим обредним прописима.

У Новом завету има 270-350 цитата из Старога завета. Цитиране су све старозаветне књиге, изузев Руте, Јездре-Немије, Јестире, Авдија, Наума, Проповедника и Песме над песмама.

г) Од *деветероканонских* старозаветних књига немамо ни једног цитата наведеног у Новом завету. „Чињеница да се Нови завет при цитирању Старога служи преводом Седамдесеторице (значи, грчким текстом), још не може служити као аргумент у прилог тезе да се у новозаветним списима признају за канонске и такозване неканонске књиге“ (М. Ердељан).

д) У Новом завету налазимо цитате из *апокрифних књига*, а њих су још у своје време налазили Свети Оци. Најочигледнија су два места у саборној посланици Јудиној, ст. 9. и 14-16; библисти сматрају да прво место цитира „Вазнесење Мојсијево“, а ст. 14-16. потичу из Енохове књиге.

Од других места, 2 Тим 3,8: „Као што се Јаније и Јамврије противише Мојсију, тако се и ови противе истини...“, према Оригену, цитира књигу Јанија и Јамврија; док 1 Кор 2,9 и Еф 5,14, према Оригену и Елифанију, цитирају Апокалипсис Илије. Овамо наводе и три јеванђелска места: Мт 27,9; Лк 11,49 и Јн 7,38. Међутим, недореченост јеванђелиста не може бити доказ да цитирају неканонске књиге, а ако се негде и ради о алузији на неку апокрифну књигу, из самог начина цитирања не може се извести закључак да се таква књига сматрала канонском (на пример Јуда 9. и 14).

(14) Месијански карактер Старога завета Стари завет као педагог за Христа

Израз „месијански“ потиче од јеврејске речи *Месија* (Машиах, грч. Μεσσίας), која означава помазано лице светим јелејем. У старозаветно доба миропомазивани су свештеници, цареви и пророци, да би се показао њихов божански избор и духовна моћ, коју су примили од Бога ради вршења своје службе. Одговарајућа грчка реч *Хрисџос* (Χριστός - Миропомазани) означава исто што и Месија - Спаситеља људи, с раз-

ликом што су Јевреји у Староме завету очекивали избавитеља (Месију) од стране, туђинске власти, пошто су после пада Јерусалима 586. г. и одвођења у вавилонско ропство скоро непрестано били поданици незнабожачке власти. А Христос је био избавитељ, Спаситељ целогачовечанства од греха, а не од неке световне окупације. Сам Господ Христос сведочи за себе да је помазан: *Дух Господњи је на мени; зајшо ме ѿмаза...*, што су речи старозаветног пророка о Слузи Господњем (Ис 61,1-3; Лк 4,18-19).

Већ од првородног греха наших прародитеља, Адама и Еве, настаје *припремање људског рода за долазак Месије*, и оно траје све до проповеди св. Јована Претече. Ова припрема обухвата целокупну историју човечанства и на њу је концентрисана.

Стари завет је сав испуњен пророчанствима, предказањима, прасликама, фигурама, које имају за свој предмет *Исуса Христиа и његову Цркву*. Они су имали дужност да објаве и прогресивно припремају долазак Христа Месије (Јн 1,41). Већ у Староме завету описана су главна дела живота Његовог, као и тајне и историја новозаветне Цркве.

1. Већ на самом почетку Петокњижја Мојсијевог налазимо *Притојеванђеље*, одн. прву радосну вест о будућем Спаситељу, у речима након проклетства првих прародитеља, дакле одмах после првородног греха: *И још мећем непријатељство између њебе (змије) и жене, и између семена њевога и семена њезина; овај ће њи на главу сјајати, а њи ћеш га за њеју уједати* (Пост 3,15). Овим обећањем избавитеља отпочиње прогресивна месијанска нада - после страшног греха непослушности долази утеха: да господарење греха неће бити вечно, јер ће доћи својевремено Избавитељ. Непријатељство змије - ђавола најбоље се види из историјских догађаја Новог завета: Сатана у пустињи, слично у рају, искушава Христа (Мт гл. 4). Демон такође подстиче Јудино издајство (Лк 22,3), као што је подстрекао првосвештенике и масу да Христа осуде на смрт (Лк 22,53). Дакле, на почетним странама књиге Постања налазимо пророчанство о хришћанском месијанском добу. Пророчанство се испунило у Исусу Христу као рођеноме од жене (Гал 4), да би искупио оне под законом, одн. ослободио их првородног греха. Један човек и једна жена увели су у грех људски род, а Бог одређује другог Човека и другу Жену да га искупи: Адам се искупљује Новим Адамом, Христом, а Ева Новом Евом, Маријом, Матером Христовом. Стога ап. Павле с правом прави паралелу: *Први човек Адам ѡсѡидаде душа жива, а ѡследњи Адам дух који оживљује* (1 Кор 15,45).

2. *Благослов Божји Аврааму* да ће његово племе бити многобројно као звезде на небу (Пост 15,5) такође је једно од месијанских места. Израз *благословићу ње* (Пост 12,1-3) и слични, не односи се само на Авраама, већ се преко њега благослов предаје на друге, на његове по-

томке. Уз то, *благословићу оне који њебе узблагосиљају и ѡроклећу оне који њебе усѡроклићу* (12,3), показује да ће Бог узети у заштиту све његове потомке (а из Новог завета видимо да ће се ово односити на све његове *духовне* потомке). А овај благослов народима нико други неће донети до Христос.

И када Господ каже Аврааму: *У семену њвојем благословиће се сви народи на земљи* (Пост 22,18), на оној земљи која је раније била проклета после грехопада, он истиче своју верност завету с њим склопљеним. У Новоме завету ап. Павле опомиње хришћане из незнабоштва, дакле нејеврејског порекла: *Ако сѡе ви Христѡви, онда сѡе семе Авраамово и наследници ѡ обећању* (Гал 3,29). Значи, у Аврааму ће се благословити *сви народи* света уколико прихвате веру у Обећаног у Авраамовом семену, потомству. Отуда исти апостол незнабожаца, Павле, може изјавити да Авраам *виде дан Христѡв* (Месије), тј. икономију (домострој) спасења. Најбоље разјашњење је дао он сам рекавши: *Аврааму и семену његову бише обећања; не каже семенима, као за многе, него као за једно: И семену њвојему које је Христѡс* (Гал 3,16). Очигледно је да је Христос Месија - Спаситељ обећан Аврааму.

3. *Благослов Јаковљев Јуди* садржи месијански карактер: Јаков пред своју смрт дарује своје четвртм сину Јуди власт и благослов и додаје: *Палица (скиптар) владалачка неће се одвојити од Јуде, ниѡи од ногу његових онај који ѡсѡавља закон, докле не дође Онај коме ѡриѡада, и њему ће се ѡкоравити народи* (Пост 49,10). Јаков је видео Месију у Јуди, одн. у његовом племену (а Христос је из овог племена), као што га је Давид видео у Соломону (Пс 72,11). Јуда ће, тако, за свагда имати жезал власти (палицу владалачку), и цареви и владари неће нестати док не дође Месија, коме ће се покоравати народи. Из Јудиног племена појавиће се једнога дана Христос да влада целом васионом. Једини је Исус Христос који у својој личности потпуно уједињује двоструи карактер победе и мира. Мирољубиви апостоли проповедали су јеванђеље мира и љубави. Ово Јаковљево пророчанство било је најдиректније усмерено ка једној Личности у далекој будућности, за коју се човечанство имало спремати, најпре у Изабраном народу.

4. *Мојсије*, вођа јеврејског народа и законодавац, бележио је предказања која није говорио од себе, него од Господа. Док је примао закон на гори Синају, народ се преплашио и био је убеђен да Бог говори с Мојсијем лицем к лицу (Бр 12,8), или посредством анђела (Изл 3,2). Из овог разлога се у Новоме завету наводи да је закон *усѡановљен ѡреко анђела, руком ѡсредника* (Гал 3,19).

Од месијанских пророчанстава исказаним у Мојсијевим књигама, Петокњижју, навешћемо два најкарактеристичнија, и то прво из уста самога Господа, Јахвеа:

а) Пророка ћу им *п*оди*г*нути између браће њихове, као што си ти, и менићу речи своје у уста његова, и казиваће све што му заведем (Понз 18,18-19). Јахве обећава да ће у своје време у будућности подићи пророка сличног Мојсију. Израз „као што си ти“ и „као што сам ја“ (18,15) истиче да сви посредници откривења после Мојсија нису посредници Откривења онаквог какво је предано на Синају, већ Откривења које се односи на будућност и слично је Откривењу на Синају. Да ли ће тај Други Мојсије доћи у блиској или даљој будућности, остаје неодређено, но у сваком случају не односи се на трајно пророчко посредништво уопште, јер би било без христолошког значаја; оно прескаче распон дужи од хиљаду година. Мојсије је фигуративни законодавац коме следује стварни Законодавац: Мојсије је дао стари закон који треба да се заврши, а Нови Законодавац даће Нови закон који никада неће бити замењен.

б) Валаамово пророчанство о звезди и скиптару из племена Израилевог забележено је у књизи Бројева 23,7-10.18-24; 24,6-9 и нарочито 24,17-19. Изречено је у пољима моавским наспрам Ханана, Обећане земље. Валаам, незнабожачки пророк, позван је да прокуне Израиле, но уместо тога, Духом Божјим, пророкује о Месији: *Видим га, али не сад; гледам га, али не изблиза; изаћи ће звезда из Јакова и устаће палица из Израиле, која ће разбићи кнезове моавске и разорићи синове Синове... И владаће који је од Јакова, и задрће остатак од града* (Бр 24,17-19). У Староме завету звезда је символ славе и власти; палица (скиптар) се односи на пророчанство у Пост 49,10. И у Новоме завету звезда је символ царске власти: *Где је цар јудејски који се роди? Јер видесмо звезду његову на Истоку...* (Мт 2,2), говоре мудраци од Источа. Валаамова звезда је слика моћи коју ће Израил имати; звезда мудраца је символ владавине у којој је ова моћ сконцентрисана. Појава звезде по Христовом рођењу, сходно пророковој слици, показује да почиње последње и највеће откривење пророчанстава. Скиптар (палица) је знак суверености, и означава ауторитет царски и ауторитет божански: *Пресио је Твој, Боже, вечан и непоколебив; скиптар је царства Твога скиптар правде* (Пс 44,6). У посланици Јеврејима ап. Павле даје овој речи исто значење и смисао: *Жезал правичности је жезал Царства Твога* (1,8). Дакле, овде се говори о једној узвишеној моћи, сувереном и трајном ауторитету, који ће настати у Израилу у последња времена. Све нас ово наводи на закључак да се Валаамово пророчанство не односи на обично земаљско царство, него на царство Исуса Христа. Скиптар духовне моћи Израиле неће дефинитивно ишчезнути, већ ће се једнога дана појавити славан у рукама Христовим. То показује потоња израилска историја. Пре вавилонског ропства скиптар државне моћи цветао је у рукама Давида, Соломона, Јосафата, Азари-

је и Језекије, царева Јудиних; по повратку из ропства (536. г. пре Христа) Зоровавел с њиме обнавља Давидово царство. И у свим јудејским падовима појављује се зрачак његове духовне моћи: скиптар о којем је предсказао Валаам. Христос га узима у своје руке и уздиже над преображеним светом, оснивајући *духовно царство*. Овај скиптар овакве моћи задржало је и хришћанство, славећи победу над светом. Христос ће овај скиптар (жезал) високо уздигнути о своме славном Другом доласку.

5. *Месијански псалми*. По питању броја месијанских псалама, тумачи се не слажу; неки признају њих 10 (као и ми), неки 12, а други 5 или 4. На Петом васељенском сабору за чисто месијанске псалме примљени су ови псалми: 2, 8, 16, 22, 40, 45, 69, 72, 110 и 118.

2. *псалам* је често цитиран у Новоме завету, и стално оствариван у Исусу Христу; и стари равани су веровали да се овај псалам односи на Месију. Да су Јевреји Христови савременици придавали псалму месијанско значење сведоче Матеј 26,63-64 и Јован 1,49-51. Стихови 1-3 садрже побуну народа против Господа и Помазаника његовог (Христа). *Устају цареви и кнезови...* (ст. 2) илуструје скуп царева (Ирода и Понтија Пилата), старешина и првосвештеника у Јерусалиму против Христа. Ст. 5. предсказује разорење Јерусалима од стране римског војводе Тита, што је описано у Откривењу Јовановом, гл. 7. и 16. Ст. 6: *Ја сам помазао цара свога на Сиону* показује интимну везу између Месије и Бога. Сам Христос признао је пред Пилатом да му припада царска титула. У ст. 7. речи *ти си син мој, ја те данас родих* одзвањају у Новом завету, који назива Месију Сином Божјим (Јн 1,50; Мт 26,63; Рм 1,4; 8,32; Дап 13,33; Гал 4,4) Ап. Јован још додаје да је Христос *јединородни*, чиме је узвишен над осталим који су названи синовима Божјим, као Адам и други у моралном смислу. У 9. стиху под *звезденом палицом* разуме се жезал Месије.

8. *псалам* у речима: *Из уста младенца и који сисају начинио си себи хвалу* препознајемо дијалог између књижевника и народних старешина, с једне стране, и Христа, с друге, када су деца клицала Исусу приликом свечаног уласка у Јерусалим. Речи из ст. 5-6: *Учинио си га мало мањим од анђела*, по ап. Павлу, односе се на Исуса Христа; јер их он директно наводи у посланици Јеврејима 2,7-9.

16. *псалам* садржи оно класично место: *јер нећеш оставићи душе моје у паклу, нији ћеш дајти да светица твој види ирулости* (ст. 10). Испуњење ових речи налазимо код Матеја гл. 27-28. *Светица твој* очигледно означава Месију (Лк 1,35; 4,34; Мк 1,24; Дап 3,14; 4,24; Јевр 7,20.27; 2 Кор 5,21). Христос је, по својим сопственим речима (Лк 14,26-27), требало да страда, да би одмах затим васкрсао у слави трећег дана.

PSALMI תהלים

1 אֲשֶׁר־יֵאָמַר אֱלֹהִים לֹא הָלַף בְּעֲצָתִי רְשָׁעִים
 וּבְהַרְדֵּי חַטָּאִים לֹא עָמְדָה וּבְמִוֹשֶׁב לְצִים לֹא יָשָׁב:
 2 כִּי אִם בְּחֹרֶת יְהוָה חָפְצוֹ וּבְחֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה:
 3 וְיִהְיֶה כְּעֵץ שְׁתוּל עַל-פְּלִי מֵיָם
 אֲשֶׁר־פָּרְיוֹ וְיִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֲלֵהוּ לֹא-יָבוּל
 יִכָּל אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ:
 4 לֹא-יָכֵן הַרְשָׁעִים
 כִּי אִם-כְּפָמִץ אֲשֶׁר-תִּדְפְּנוּ רוּחַי:
 5 עַל-כֵּן לֹא-יִקְמוּ רְשָׁעִים בְּמִשְׁפָּט וְחַטָּאִים בְּעֵרְתֵי צְדִיקִים:
 6 כִּי-יִוָּדַע יְהוָה הַרְדֵּי צְדִיקִים וְהַרְדֵּי רְשָׁעִים תִּאֲבָד:
 7 לְמַה רָגַשׁוּ גֹיִם וְלְאַפִּים יִהְיוּ רִיק:
 8 יִתְנַצְּבוּ מַלְכֵי-אֲרָץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדֵי-יַחַד
 עַל-יְהוָה וְעַל-מְשִׁיחֹהֶם:
 9 נִגְחָקָה אֶת-מוֹסְרוֹתֵינוּ וְנִשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵינוּ:
 10 יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׁחַק אֲדֹנָי יִלְעַג-לָמוֹ:
 11 אֲזַי יִדְבַר אֱלֹהֵינוּ בְּאִפּוֹ וּבְחֹרוֹנוֹ יִבְהַלְמוּ:
 12 וְאַנִּי נִסְכָּתִי מִלְּכֵי עַל-צִוּוֹן הַר-קָדְשִׁי:
 13 אֲסַפְּרָה אֵל חֲקֵי יְהוָה
 אֲמַר אֵלַי בְּנֵי אֲתָה אֲנִי הַיּוֹם יִלְחָתִיק:

ר בטע' . לז' מן סוקר
 דאית בהון לא לא לא . ב
 ר' . ב . ב . ח קמ'
 נה בטע ר"ס בסוס . ח .
 ב ב ח ח
 ב . י .
 יט'
 ב'
 חס' . ח . דבש וכל איוב
 דכות ב מ א . י
 י מל וכל ח מ ק דכות
 ב ב ח ח
 ל . ל
 ח בטע ר"ס בשלש
 ספרים . י . מל בליש'
 ל . ל .
 ל . ל . ומל . ל .
 ב מל בסוס'
 ב . ל . ל .
 ח קמ' לג' מנה בכתיב .
 לו מלעיל . ל .

Ps 1 ¹ Mm 3193. ² וחר אשרי איש Ps 112, 1. ³ Mm 3194. ⁴ Mm 87. ⁵ Mp sub loco. ⁶ Mm 3195. ⁷ Mm 436.
⁸ Mm 3196. ⁹ Mm 1709. ¹⁰ Mm 772. ¹¹ Mm 2210. Ps 2 ¹ Mm 3654. ² Mm 3656. ³ Mm 486. ⁴ Mm 3231.
⁵ Mp sub loco. ⁶ וחר אל ציון Sach 8, 3.

Ps 1 ^a numerus > L || 1, 1 ^{a, b} S invers || 3 ^a > C || ^{b-b} gl, cf Jos 1, 8 || 4 ^a ins לא כן
 cf C || ^b C + ἀπό προσώπου τῆς γῆς || 5 ^a C ἐν βουλή cf 1 || Ps 2, 2 ^{a-a} frt gl || ^b sic L,
 mlt Mss Edd ^a || ^c C + διάβαλα = קלָה || 4 ^a C mlt Mss יהוה; C pr cop || 5 ^a
 2 Mss ובחמתו || 6 ^a C pass || ^b C suff 3 sg || 7 ^a S + suff 1 sg.

Давидови псалми су ремек-дела јеврејског пјесничког језика. Озроман корпик дружих
 сићарозавјешних књижа писан је ипакхоје у сићиху псалама (О Јову, Песма над пјесмама,
 Пројоведник...) као и неке пророчке књиже или њихови делови (виђења, ојомене и др.)

22. псалом већ по почетним речима подсећа на страдања Господа Христа. Наиме, сам Господ их на крсту понавља: *Боже, Боже мој, за-
 што си ме оставио?* (сп. Мт 27,46; Мк 15,34). Апостоли су често чини-
 ли алузију на овај стих. Затим Матеј 27,39 говори о испуњењу 7. стиха,

ΨΑΛΜΟΙ

1 A'
 1 Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν
 καὶ ἐν ὁδοῖς ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη
 καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν,
 2 ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ,
 καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός.
 3 καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους
 τῶν ὑδάτων,
 ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ
 καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρυήσεται
 καὶ πάντα, ὅσα ἂν ποιῇ, κατευοδωθήσεται.
 4 οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως,
 ἀλλ' ἦ ὡς ὁ χνοῦς, ὃν ἐκριπτεῖ ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.
 5 διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει
 οὐδὲ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλή δικαίων.
 6 ὅτι γινώσκει κύριος ὁδὸν δικαίων,
 καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται.

2 B'
 1 "Ἴνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη
 καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;
 2 παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς,
 καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ
 κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ
 διάβαλα
 3 Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν
 καὶ ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν.
 4 ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς,

Ps.: BSA (105 27—137 6¹ perierunt in B, 49 20—79 11² αυτης in A); S (et
 codex graeco-latinus R) plerisque, B quibusdam locis posterius ad L ad-
 aptati sunt (Sept. ed. Rahlf's X [1931], p. 69), quas correctiones omitto. de
 codicibus patribusque interdum laudatis et de stichorum distinctione cf.
 Sept. ed. Rahlf's X.

Inscr. ψαλμοι B] ψαλτηριον A, > S
 1¹ καθέδρα A || 3⁴ ποιηση A⁺ || 4² εκριπτεῖ uel -ρίπτει? cf. 83 11 et
 Thack. p. 244 || 5¹ ασεβεις] pr. οι BS⁺ | 5² αμαρτωλοι] pr. οι A⁺
 2 4¹ ενγελασεται A
 Sept. II

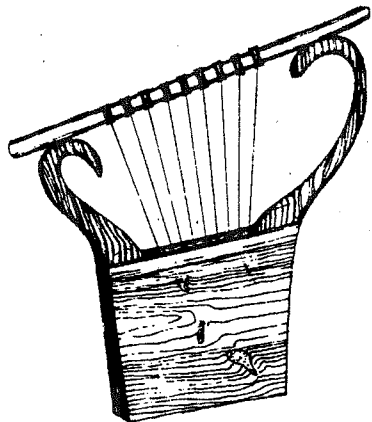
Први Давидов псалом на зрчком језику

a 27,43 о испуњењу 8. стиха. Ст. 18: *Деле хаљине моје међу собом, и за
 доламу моју бацају жреб*, тј. поделише његове хаљине, а за његову
 горњу хаљину - хитон, бацаше коцку. Описана страдања у овом псал-
 му, нарочито у стиховима 17-19, потпуно су се испунила на Христу
 (Мт 27,35; Мк 15,24; Лк 23,34; Јн 19,23-24).

40. *џсалам* садржи два карактеристична месијанска места, у ст. 6-8, где се најпре говори о непотребности приношења жртава у месијанском добу (Јевр 10,5-6), а затим наглашава да је само Бог прави олтар спасења. Давид, као писац псалама, пред своју смрт објављује нову жртву, такође установљену пред смрт њеног установитеља, Месије, - евхаристију. Дакле, овде је наговештај хришћанске жртве: у првој је приносилац грешан човек, свештеник, док је у другој жртви то сам Христос (ср. Јевр 10,11-12).

У псалму 41, стиху 9: *Човек мира моџа, у коџа се уздах, који јеџаше хлеб мој, џодидже на ме џеџу* - наговештава Јуду Искариотског, који се користио знацима љубави свога Учитеља према себи, нарочито на Тајној вечери, па ипак га издао (Јн 13,18).

45. *џсалам* већ у уводу истиче да је то *Песма љубави*. За Јевреје то је била љубав Господња према Израилу, а за хришћане - љубав Христа према Цркви, јер је Црква наследник старозаветне Цркве, Израила. У Новоме завету наилазимо на овакав фигуративни пророчки исказ: Јован Крститељ говори о Христу у виду женика: *Ко има невесџу женик је, а џријатџељ жеников сџоји и слуша џа...* (Јн 3,29). Месијански карактер стихова 7. и 8. потврђује сам ап. Павле: *Пресџо је џвој, Боже, вавијек вијека; жезал џравичности је жезал Царсџива џвојеџа* (Јевр 1,8). У овом псалму цар вечни може бити само Господ Христос, што тврди и ап. Лука: *И цароваџе над домом Јаковљевим вавек, и царсџиву његовом неџе биџи краја* (Лк 1,33). Цели овај псалам садржи поједине исказе који се често понављају, наводе и у Новоме завету.

Давидова харфа је била „кинор“, први музички инструмент сџоменуџ у Библији. Ова реконструкција је из Музичкоџ музеја у Хаифи

69. *џсалам*, чији стих 7. спомињу Матеј (11,6) и Марко (14,24), док стихови 8-13. износе увреде којима је Христос био изложен - већ тиме показују месијанско просвећење његовог писца. Ст. 8. спомињу ап. Петар, да је Христос страдао ради нас (1 Пет 2,20-21), као и Матеј (26,56) и Марко (14,71). Овај стих допуњује се стихом 9. где се говори да Хри-

ста напуштају ученици за време мучења. Упадљиво месијански је 21. стих: *Дају ми жуч да једем, и у жеџи мојој џоје ме оџџом*, што се односи на последње часове Христовог овоземаљског живота: *Жедан сам. Онде сџајаше џун суд оџџа; и они наџунише сунџер оџџа, и наџакнувши на џрску, џриносише усџима његовим* (Јн 19,28-29; ср. Мт 27,48). Цели псалам садржи наговештаје будућих догађаја, везаних за историју спасења људског.

72. *џсалам* има више месијанских алузија, јер говори о бесмртности царава сина. У 6. стиху се алеџоријски представља долазак Месије у виду кише и капље (росе) која даје благодат земљи. Овај стих потврђује сам Христос говорећи: *Ја сам хлеб живи који сиџе с неба* (Јн 6,51). Киша је символ Христове јеванђелске науке, а роса су речи које освежавају душе верних. *Име џе његово биџи вавијек* (ст. 17) означава Спаситељево име, јер, по сведочанству ап. Павла, *нема друџоџа имена џод небом даноџа џудима* (Дап 4,12).

110. *џсалам* почетком је препознатив као месијански: *Рече Госџод Госџоду моме: Седи мени с десне сџране, док џоложим неџријатџеље џвоје за џодножје ноџама џвојим* (ст. 1). Ове речи дословно наводи ап. Петар у својој проповеди на Педесетници (Дап 2,34-35). Исто тако, речи из ст. 4: *Ти си свешџеник до века џо чину Мелхиседекову* - указују на Христа као Вечнога Првосвештеника, о којем говори ап. Павле у посланици Јеврејима (10,2; ср. 1,13; 5,6.10; 7,17.21). Мојсијево ароновско свештенство има да престане, док Христово свештенство не може имати свога краја, чега је праслика цар салимски и свештеник Мелхиседек, коме се не зна порекло ни крај. Како Мелхиседек није био из племена Левијевог, из којег су настајали свештеници и левити, то ни Христос, који је из Јудиног племена, по подобију Мелхиседека, не узима ништа од тога свештенства, које је приносило крвне жртве.

118. *џсалам* - стихови 22-23. о крајеугаоном камену који одбацише зидари и ст. 26. који садржи речи: *Блаџословен је онај који долази у име Госџодње*, сасвим су довољни да се цели псалам прогласи месијанским. Речи о крајеугаоном камену наводи сам Господ Христос (Мт 21,42), што потврђује ап. Петар у својој првој посланици (1 Пет 2,4-7; Дап 4,11) и ап. Павле (Еф 2,20). *Блаџословен који долази у име Госџодње* певао је народ приликом уласка Христовог у Јерусалим. Народ је управо и знао да је овај псалам месијански, па је због тога и употребио ове речи Давидове као поздрав Месији, потомку његовом (Мт 21,9; 23,39).

А. Иванов у својем делу „Поучне књиге Светога писма Старога завета“ (Београд 1975) набраја и тумачи још неке псалме као месијанске, а има и других егзегета, поготово међу руским богословима, који месијанска места виде скоро у сваком стиху сваког псалма. Ми смо се

овде ограничили само на најкарактеристичнија места, пошто ће се ови и други псалми тумачити уз редовни наставни предмет (Месијанска места у пророчким књигама в. Пророчке књиге).

(16) Свето писмо Старога завета као књижевно дело

Свејшо писмо у књижевности

Библија је прожелла светску књижевност до те мере да се ово не може лако проценити. Више од било којег појединачног књижевног опуса, древног или савременог, Библија је почев од средњег века пружала писцима читаву ризницу симбола, идеја и начина схватања стварности. Овај утицај се може пратити не само у текстовима који за тему имају библијске личности или библијске догађаје и теме, него и у опсежном броју песама, драма, приповедака и других књижевних родова, који нису наизглед библијски по тематици, али сведоче о библијском гледању на људски род и свет. Наша средњевековна књижевност, и не само наша, него и савремена енглеска књижевност, рецимо, не може се схватити довољно без основног познавања Библије.

Штавише, Библија је извршила неизмерив уплив на стварање самог језика који књижевници користе. Наводимо као пример улогу Даничићевог и Вуковог језика како га видимо забележеног у Светом писму, а који данас служи као лингвистичка књижевна норма, па је тај језик - премда нас од њега дели столеће и по - постао стандардни језик. Каденце и фразеологија енглеске Библије, посебно како их сусрећемо у тзв. „ауторизованом“ преводу краља Џемса из 1611. год., ушле су у енглески језик и постале стандардом енглеског језика. Исто тако, Лутеров превод Светога писма (Нови завет 1522) одиграо је сличан формативни утицај на немачки језик и књижевност. Присуство Библије у нашој српској књижевности је свестрано и предубоко да овде можемо навести само неколико запажања.

Међутим, ако се претходно осврнемо на историју ширења хришћанства кроз векове, особито руског православља, видимо да су мисионари били они први који су састављали граматику и речник народа којима су проповедали.

а) *Средњи век у Срба.* Сва српска књижевност из овог доба прожета је Светим писмом, почев од првог српског књижевника, Светога Саве, до књижевних дела насталих после њега и после пада деспотовине (1459), па чак и после Велике сеобе (1690). Књижевна, историјска и друга дела пишу претежно духовна лица, првенствено монаси и архије-

реји (Доментијан, Теодосије, Никодим, Данило...) или патријарси (Пајсије и др), дакле, људи који су сав свој век провели читајући Свето писмо на посведневним богослужењима, која „дишу“ библијским текстовима или се директно читају (на пример прокимени, изабрани псалми, паримије, апостоли, јеванђеља), било повременим или честим реминисценцијама на неко библијско место, или догађај или личност, било певањем богослужбених стихира које наводе скоро целе реченице или реченичне синтагме, узете из непресушног библијског текста. Оправдано је речено да се, на пример, Доментијанова житија светог Симеона и Светог Саве не могу схватити без претходног познавања Библије, која је увек у предњем плану или се наслућује њена реч, њен дух, изложен или у виду праобраза или у његовом историјском оквиру, или пак алегоријски, свеједно.

Српски средњевековни писци чешће цитирају Стари завет од Новог. „У црквеном песништву слике из Старога завета су честе, а догматски савршено изражене. И у хришћанском живопису и иконопису представе из Старога завета заузимају видно место. У устаљеном распореду фресака, као и икона на иконостасу, увек су присутне и слике и сцене из Старога завета. Све то говори да је у црквеном сазнању раног и средњевековног хришћанства Стари завет имао исти ауторитет као и Нови завет“ (Д. Милин).

„Однос српских средњевековних писаца према Светом писму најбоље се огледа у *житијама*, која су била најомиљенија књижевна врста. Свакоме ко прочита житија српских светитеља и владара, одмах пада у очи колико су та дела прожета Светим писмом.“

„Од 75 књига Старога и Новог завета, наши писци су употребили у својим делима 60 књига, што значи скоро све. Већина наших писаца цитира више Стари него Нови завет. Једино је Свети Сава цитирао више Нови завет, одакле је навео 75 места, док је из Старога завета употребио само 24 цитата. Код Теодосија је приближно исти број цитата из оба завета“ (Д. Милин).

Српски средњевековни писци наводили су извор из Светога писма из којег су узели цитат најчешће на почетку цитата, понекад у среди- ни, а најређе на крају. Интересантно је да се цитати често наводе неодређено: рече, речено је, јакоже рече слово, писано је, вапије, казује, јаснујет, по глаголу, пишет, по писаном словеси, глагољет, појет, итд. Вероватно су наши писци тако цитирали већином у случајевима када нису сматрали да је битно одакле је цитат који наводе (Д. Милин).

Може се несумњиво утврдити да су наши средњевековни писци по правилу цитирали Свето писмо напамет, а често цитате из Библије нису дословно наводили; ово долази отуда што су цитирали по богослу-

жбеним књигама, у којима има одступања од оригинала, а понеки писци би препричавали библијски текст.

б) *На Зајаду*. Божанска комедија Дантеа Алигиерија (започета око 1300. год.) представља јединствену синтезу: библијске личности се мешају са личностима из грчке и римске антике са живим или мртвим лицима из Дантеовог завичаја, Флорентине.

Међутим, најкарактеристичнији утицај Библије у овом добу није у „високој“ књижевности какву видимо у Дантеовој великој поеми, него у домаћим, свакодневним књижевним облицима. Много раније, већ у 4. столећу, Августин је гледао на Библију као на образац „скрушеног стила“ (лат. *sermo humilitatis*), који опажамо нарочито у псалмима, старозаветним повестима, а не у реторској поезији и прози наслеђеној из грчког и римског света. Упрошћенији облик излагања налазимо тако не само у проповедима и моралним трактатима из овог доба, него и у причама Ђованија Бокача (1313-1375) и Џефри Чосера (око 1340-1400), и док су у античким драмама главна лица била углавном краљеви и племићи, писци хришћанског средњег века унели су у драму, приповест, и обичног човека.

Плод тог „скрушеног стила“ најбоље је засведочен у побожној драми овога доба. Анонимни *миракули*, који су почивали на јеванђелским догађајима, драме неговане у Француској, Немачкој, Шпанији и другим земљама, да би доживеле врхунац у Енглеској у 15. и 16. веку, биле су популарна драматизација библијског догађаја. Сврстани су у низове од неколико епизода које врхуне са Пасијом Христовом (Страдањима), а изводили су их уметници разних еснафа на главне хришћанске празнике, нарочито на Васкрс, Тројице, Тјелово.

в) У време *ренесансе* књижевни писци се почињу занимати и за старозаветне теме; наглашава се људски аспект тих приповести, човекова мудрост, осећајност, човекова надмоћ. Пишу се драме на теме, као: Адам у изгнанству, Јосиф и његова браћа, Јефтај Судија и Цар Соломон.

Виљем Шекспир (1564-1616) није написао ниједну драму изричито на библијску тему, али његово књижевно дело, узето у целини, сведочи о Шекспировој преокупацији Библијом, њеним ликовима и језиком. Драма *Мера за меру* (1604) је правилно протумачена као глоса на Матеја 7,1. Иза *Краља Лира* (1605) опажамо везе с распећем, и за ову драму се вели да је „пантомимска верзија Јова“. Његова последња драма *Бура* (1611) често одјекује приче из књиге Постања. *Хамлеј* (1602), попут Мојсија, позван је да прими „заповест“, коју потом уписује на

„таблице“; као многе старозаветне личности, и он је изабран на морални задатак: да очисти царство од зла.

Француз Жан Расин (1639-1699) написао је две драме на старозаветне догађаје: *Јестира* (1689) и *Гојолија* (1691). Ова друга, заснована на 2 цар 11, можда је најлепши пример адаптације библијског материјала облицима класичне трагедије. У Енглеској *Самсон Борац* Џона Милтона (1608-1674) био је мање успешан покушај примене канона класичне трагедије на библијску приповест.

Библијски епови. Епске песме на библијске теме биле су популарне у 16. веку. Има много библијских реминисценција у *Ослобођеном Јерусалиму* Торквата Тасо-а (1575), чија је тема крсташко освојење Светог града. Најчувенији песник енглеског језика по обради библијских тема у песничком облику сигурно је Џон Милтон; написао је два епа која врхуне међу светске класике: *Изгубљени рај* (1667) и *Повраћени рај* (1671), у којима је изнео своје опсежно песничко и светоотачко знање. Мада је био калвиниста рођењем, Милтон, по хуманистичком обрасцу, сматра Адама слободном и морално одговорном личношћу, па његов грех није био предодређен. Када једе плод са забрањеног дрвета, он то чини из љубави према Еви и с пуним сазнањем последица. У *Повраћеном рају* „првородни смртни грех“ Христос ће искупити, али не према догматском хришћанском учењу, својом смрћу на крсту, већ пре својим успешним одупирањем Сатани приликом искушавања у пустињи. Ово га чини противтежом значајној Адамовој личности Старога завета.

г) Библијска нит у *романтичарском јесништву*. У Немачкој је поема Фридриха Клопштока *Месија* (1751-56), са скоро 20.000 стихова, усмерена сва на тему искупљења, савршеног Христом, а инспирисана је Милтоном и Библијом. Скоро у исто време, швајцарски писац Саломо Геснер сачинио је епску прозну поему *Авелева смрт* (1758), у којој је романтизовао личност Каинову, чему су склонили и потоњи писци када га изображавају као луталицу и хајдука. Пример овога је фрагментарна поема у прози *Лушања Каинова* С. Т. Колрица. Међутим, Лорд Бајрон (1788-1824) у своме комаду *Каин* (1821) мала другачију слику о њему, као о хероју који одбија да се приклони божанској тиранији. Авел, као праобраз Христа јер прашта својем убици, мање привлачи симпатије читалаца.

У Немачкој Јохан Готфрид фон Хердер (1744-1803) у делу *Дух јеврејског јесништва* (1783), држећи се рада Енглеза Роберта Ловта *Песништво у Јевреја* (1753), настоји да се јеврејски књижевни облици и

тематика користе као модели за савремене песнике. Он је и сам преводио узорке јеврејске поезије у неримованом стиху.

Дело Виљема Блејка (1757-1827) у Енглеској представља кулминацију овог правца у теорији и пракси. Сматрао је да је оно „што је врхунско у Библији“ истински стандард песништва, и да му се мора придати издалека већа предност неголи „украденим и искривљеним списима Хомера и Овида, Платона и Цицерона“. Написао је *Брак неба и ња-кла* и *Вечно Јеванђеље* (1818).

Међу већим песницама овога доба, посебни значај имају списи Немца Јохана Волфганга Гетеа (1740-1832). *Пролог у Небу*, с којим почиње његово велико драмско песничко дело *Фауст*, има за потку прву главу књиге о Јову, где Сатана наговара Бога да стави Јова на искушења. Међутим, уместо да Фауста ђаволи одвуку у пакао, он је спасен и искупљен, као Јов, на крају дела. Познији романтичарски драмски писац Фридрих Хебел написао је две драме о насиљу и патњи: *Јудит* (1840) и *Ирод и Мариамне* (1850). Субјективност француских романтичарских песника у употреби Библије досегла је врхунац код Виктора Игоа (1820-1885), судећи по његовим многим песмама на библијске теме.

д) *Роман* је на енглеском језику настао са успоном протестантских средњих класа и према библијским темама односио се доста благонаклоно. *Поклониково њушовање* Џона Бањана (1678), понекад сматрано првим енглеским романом, јесте побожна алегорија. Библијска збиља улази у роман Даниела Дефоа *Робинсон Крусо* (1719), чије невоље по мору и на пустом острву подсећају на пророка Јону, и чији греси према оцу очигледно одзвањају причу о блудном сину. Роман Хенри Филдинга *Џозеф Андрјуз* (1742) садржи многе библијске алегорије. У 19. веку одудара *Морнар Сајлас* (1861), што је морални, пасторални роман, у којем одлука девојчице хероја да напусти породицу својих природних родитеља и да живи са усвојеним оцем итекако подсећа на Руту.

У Америци, Херман Мелвил (1819-1891) пружа у *Моби Дик* симболичан роман епског дијапазона, у којем опажамо приповест о Јони и великој риби и др. У Мелвиловом краћем роману *Били Бад* испреплетени су мотиви о првородном греху и распећу. Виљем Фолкнер пише роман *Авесаломе, Авесаломе* (1936), где резимира однос греха и казне, на примеру Давида и његове деце. Д. Лоренс у роману *Дуџа* (1915) довлачи у сећање библијски извештај о Потопу.

Премда се погрешно сматрало да је Библија на руском народном језику била мање раширена у руском друштву него на Западу, Лав Толстој (1828-1910) и Фјодор М. Достојевски (1821-1881) показују из-

ванредно познавање Светога писма и светоотачког наслеђа. У роману *Злочин и казна* (1886) Расколников оличава хришћанско гледање на грех и искупљење. У *Браћи Карамазов* (1880) Христос је кључна личност са својим учењем. Толстој је у својим познијим делима прихватио Беседу на гори као основни закон живота (на пример у делу *Живот*). У делу *Шта је уметност*? он је покушао да чак примени хришћански стандард, утемељен на једноставности и немаштини, на писање романа. Етичке приповести из његовог последњег стваралачког периода (имамо на уму најпре роман *Васкрсење*) јесу покушај да се ова начела примене на само књижевно стваралаштво.

ђ) *Библија и данашња драма*. Савремени драмски писци показују снажно занимање за извесне библијске теме. Аврамово приношење Исака на жртву, што је опседало норвешког писца Хенрика Ибзена (в. *Жиџ*, 1886), јавља се као средишни мотив у драми Артура Милера *Сви моји синови* (1947), где се жртвовање Исака доводи у везу са распећем: Џоу Келер жртвује сина Харија; други син, Хрис, како само име подразумева, има улогу спаситеља.

У 20. веку Јов је у драмама све јаче присутан (в. *Процес Франца Кафке*, иако је роман). Јова је обрадио Арчибалд Маклеиш у делу *Ц. Б.* (1956), где Јов игра улогу пострадалог човечанства у Другом светском рату. Код Холанђана је Јова прилагодио Х. де Бруин. Каталонски песник Салвадор Еспиру показује осећај према библијским темама. У драми *Прва историја Јесипре* (1948) он прави поређење између Јевреја прогнаних из персијског града Сусана (Сузе) под претњом уништења и судбине својих земљака Каталонаца после шпанског грађанског рата.

Од међуратних енглеских драматичара спомињемо Џемса Брајдла с његовим делима *Јона и киш* (1932), *Товија и анђео* (1931), *Сузана и свѣтарешине* (1937); премда у библијским причама често приступа ведрије и повремено фантастично, ипак морална порука избија на видело. Већу збиљу постиже Христофер Фрај са драмама *Прворођени* (Првенци; 1956), на тему Мојсија и изласка из Египта (Мисира) и *Сан изгубљених* (1951), која истражује више библијских епизода посредством сна.

Мада не спада у драмску књижевност, ипак спомињемо осавремењени превод једног броја псалама из пера никарагванског песника Ернеста Карденала, што је објављено и код нас под насловом *Псалми* (Београд 1983)*.

* О утицају Светога писма на савремену српску књижевност (почев од Доситеја Обрадовића и Вука Караџића, одн. од његове реформе српског језика и правописа) ученици и студенти богословља сазнаће кроз изучавање ове књижевности, уз посебан осврт на дело Петра Петровића - Његоша (Луча микрокосма) и других класика.

Део свѧтака пронађених у Кумрану крај Мртвог мора

ПОСЕБНИ ДЕО: ЧИТАЊЕ И ТУМАЧЕЊЕ ТЕКСТА

Законске књиге Старога завета

Називи

У канону Светога Писма прво место заузимају законске књиге Старога завета. Оне се зову *законским* зато што садрже основне законе за верски, морални и грађански живот. У најстарија времена, кад су данашњих пет законских књига чиниле једну целину, једну књигу, Јевреји је назваше, по примеру Мојсијевом, *Тора*, што значи *закон* (Понз 31,26; ИНав 24,26). После вавилонског ропства равини поделе Тору по књигама у пет делова и назову је *Хамиша хумишеј*, што значи „пет петина“ (од једне целине). Отуда је дошао грчки назив: *Πεντατέβχος* (од *πέντε* - пет, и *βιβλος* - свитак), а тако и латински: *Pentateuchus*, и словенски: *Пяћокнижје*. То бејаше општи назив свима законским књигама укупно.

Поред ових општих назива, свака посебна законска књига, да би се разликовала од друге, добила је засебан назив, по првој речи којом је почињала књига, као што ћемо видети.

Писац Петокњижја

Писац Петокњижја је Мојсије, законодавац и вођа јеврејског народа. Доказе за ову истину дају нам:

а) *Сам Мојсије*. У књизи *Изласка* (гл. 24) он вели да је „написао све речи Господње“ и то што је написао саставило је Књигу завета, која је затим прочитана свему народу. У књизи *Поновљених закона* (гл. 31) стоји да је Мојсије, написавши „речи закона све до краја“, заповедио левитима да написану *Књигу закона* метну покрај Ковчега завета Господњег.

б) После сведочанстава самог Мојсија о себи као писцу Петокњижја, имамо цео низ доказа у осталим књигама Старога завета, који

једнодушно тврде наведену истину. Почевши од Исуса Навина, овај низ сведочанстава наставља се кроз 1000 година до Јездре и Немије. Где год се у књигама Старога завета закон спомиње као „књига“, ту се и Мојсије признаје као њен писац.

Као пример узмимо оно место у књизи Исуса Навина, где му Господ заповеда да све ради по закону Мојсијевом, говорећи: *Нека се не раставља од уста твојих књига овога закона; размишљај о њему и дан и ноћ* (ИНав 1,7-8). Или оно место у књизи Јездриној, где се говори о писаном закону Мојсија, човека Божјега (1 Језд 3,2.7). Или оно место у књизи Варуховој, које гласи: „А учинио си с нама, Господе Боже наш, по свој доброты својој, ... као што си рекао преко слуге својега Мојсија, у дан кад си му заповедио да напише закон твој пред синовима Израилевим“ (Вар 2,27-28).

в) Неоспорно сведочанство о Мојсију као писцу Петокњижја даје нам и сам Господ Исус Христос: *Нисје ли читали у књигама Мојсијевим како му рече Бог код кућине...* (Мк 12,26).

Да се не би помислило да се Исус прилагођавао само јеврејском мишљењу о Мојсију, имајући и своје засебно мишљење о њему, - довољно је сетити се ових речи: Да веровасте Мојсију, веровали бисте и мени; *јер он јиса о Мени. А кад његовим Писмима не верујете, како ћете веровати мојим речима?* (Јн 5,46-47).

Од осталих сведочанстава Новога завета о Мојсију, као писцу Петокњижја, треба прочитати: Дап 15,21; Рм 10,5; 2 Кор 3,15.

Против Мојсија као писца Петокњижја много се истицало то

1. Што се у Петокњижју често говори о Мојсију у трећем лицу. Данас то више нико не спомиње, јер се зна да је такав начин писања у старини постојао готово код свих старих народа.

2. С краја XVIII века износили су се и други, озбиљнији разлози, е да би се доказало да Мојсије није писац Петокњижја, и да је оно писано поступно, кроз многа времена, од разних људи, који чак нису били Јевреји. Присталице тога мишљења нарочито наглашавају да Петокњижје нема *јединства*, и тим самим показује да су га разни људи написали у разна времена. Бог се на једним местима зове *Елохим*, а на другим *Јахве*, а та имена, веле они, узета су од других народа (Феничана, Вавилонца и др.).

Не треба много говорити па да се види како су наведени наводи слаби и непоуздани.

Мојсије, као вођа свога народа, био је у разним приликама и писао о разним предметима. Када га је Јахве на Хориву позвао да иде и ослободи Израиља; кад му је предао разноврсне законе за народ на Синају; кад га је водио са Израилем, усред знака и чудеса, кроз разне народе

од Мисира до Јордана; кад му је заповедио да установи старозаветну Цркву и пропише законе за њу и свештенство, - Мојсије је све то записивао, па је тако Петокњижје постало зборником разних предмета. Али се тај зборник тицао живота само једнога народа. Петокњижје је и збир закона и историја Израиља у исти мах. Ту збирку писао је Мојсије *по реду*, кад се што догодило, и тај начин писања управо потврђује јединство његових књига. Не може се, дакле, узети да сваки посебан опис у Петокњижју има засебног писца. Јер један исти писац може у једном истом спису писати о разним стварима и предметима. То бива и данас, па ипак се та разноврсност предмета не узима као доказ да је није писао један писац.

Што се тиче употребе разних имена кад се говори о Богу, то се такође не може узети као доказ да Мојсије није писао своје књиге. У Јевреја није било таквог имена којим би се искажало све што се мисли о Богу, осим аутентичног јеврејског имена које изражава саму суштину Божанства, а које је добијено преко Мојсија на Хориву, *Јахве*. Таквог имена немамо ни ми данас. Ми зовемо Бога Силним, Праведним, Вечним, Судијом, Творцем, Спаситељем, али знамо да се то тиче једног јединог Божанства. Према томе, што је Мојсије назвао Бога на једном месту *Елохим*, што значи „Богови“, одн. *Силни*, а на другом *Јахве*, што значи *Онај који јесје*, није никаква сметња за њега као писца, тим пре што су та имена била позната његовом народу. Он је мењао та имена, која не показују само својства једног те истог Божанства, већ и због потребног ритма књижевних фигура, као и зато што је, према разлици предмета о којима је писао, имао потребу да употребљава час једно, а час друго име, јер је свако понегде боље пристајало него друго. Тако, кад је говорио о постању из ничега, згодније му је било употребити име *Елохим*; кад је пак говорио о пролазности човека и света, згодније му је било употребити име *Јахве*.

3. У најновија времена изнесе да је Петокњижје плод мисирске, асирске и вавилонске књижевности. Али то су само мишљења појединаца. Археолошка истраживања старих споменика у Мисиру, Ниневији и Вавилону најпоузданије потврђују да библијско предање није басна, него историјска чињеница. Дрво живота, Потоп, вавилонска кула, боравак Јевреја у Мисиру - све је то потврђено археолошким налазима. Многа имена земаља и градова, која су само у Библији споменута, сад су потврђена проналаском појединих споменика. Нова открића у споменутих старим покрајинама још јаче доказују истинитост и веру Мојсијевог Петокњижја.

ΓΕΝΕΣΙΣ

Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ²Ἡ δὲ γῆ ἦν 1
ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ 2
πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. ³καὶ εἶπεν ὁ θεός 3
Γενηθήτω φῶς. καὶ ἐγένετο φῶς. ⁴καὶ εἶδεν ὁ θεός τὸ φῶς ὅτι 4
καλόν. καὶ διεχώρισεν ὁ θεός ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον 5
τοῦ σκότους. ⁵καὶ ἐκάλεσεν ὁ θεός τὸ φῶς ἡμέραν καὶ τὸ σκότος 5
ἐκάλεσεν νύκτα. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία.

⁶καὶ εἶπεν ὁ θεός Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος 6
καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. καὶ ἐγένετο 7
οὕτως. ⁷καὶ ἐποίησεν ὁ θεός τὸ στερέωμα, καὶ διεχώρισεν ὁ θεός 7
ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνὰ 8
μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. ⁸καὶ ἐκάλεσεν 8
ὁ θεός τὸ στερέωμα οὐρανόν. καὶ εἶδεν ὁ θεός ὅτι καλόν. καὶ 9
ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα δευτέρα.

⁹καὶ εἶπεν ὁ θεός Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ 9
εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά. καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ 10
συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς 10
αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. ¹⁰καὶ ἐκάλεσεν ὁ θεός τὴν ξηρὰν γῆν 10
καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσεν θαλάσσας. καὶ εἶδεν ὁ 11
θεός ὅτι καλόν. — ¹¹καὶ εἶπεν ὁ θεός Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην 11
χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ζύλον 12
κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος 12
ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως. ¹²καὶ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ βοτάνην 12
χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ζύλον 13
κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος 13
ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ εἶδεν ὁ θεός ὅτι καλόν. ¹³καὶ ἐγένετο ἑσπέρα 13
καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα τρίτη.

¹⁴καὶ εἶπεν ὁ θεός Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι 14
τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν τῆς γῆς τοῦ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς 15
ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτὸς καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς 15
καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἑνιαυτοὺς ¹⁵καὶ ἔστωσαν εἰς φαῦσιν 15

Gen.: 1—4628 ηρωων Α, 4628 πολιν—50 ΒΑ, 2319—2446 (mutila) etiam S.
Inscr.] + κοσμου Α†

111 κατα γενος 2° mu.] εις ομοιοτητα Α (Ac pg. κατα γενος) || 14 του διαχ.
mu.] και αρχειν της ημερας και της νυκτος και διαχ. Α

Sep. I

1

Почейшак књиџе Посѣања на ѓрчком језику - ѓревод Селѣуаџинѣе
(Седамдесетѣорнице); криѣиѣчки аѣараѣи доноси се исѣод основноџ ѣекѣѣа

Кад је најисана књиџа Посѣања?

Јеврејски писци Јосиф Флавије и Филон тврде да је Мојсије напи-
сао ову књиџу у земљи Мадијамској, док је боравио код свога таста Јо-
тора. Хришћански писци држе се вероватнијег мишљења: да је књиџа
Постања написана по изласку из Мисира и после давања Синајског за-
конодавства. Она је писана у пустињи Синајској, у 13. веку пре Христа,
па је, према томе, најстарији писани споменик који се неповређено
сачувао до наших дана.

Циљ ѣисања књиџе

Главни циљ књиџе Постања је да покаже ѣорекло Цркве Божје на
земљи и да сачува учење о Божансѣвеном Избавиѣљу човечанскога
рода.

Подела књиџе

Књиџа Постања има 50 глава, подељене у три главна дела. *Први* го-
вори о постању света и човека и његовом паду. *Други* износи првобит-
ну историју палоба човечанства до његовог расејања. *Трећи* садржи
историју патријараха. Ближа деоба, потребна за контекст, ова је:

I део садржи:

Историју постања света (гл. 1 и 2,1 - 13);
Историју постања човека (гл. 2,14 - 25);
Историју пада (греха) (гл. 3,1 - 13);
Казну и обећање Спаситеља (гл. 3,14 - 24).

II део обухвата осам глава (од 4 - 11 главе) и садржи:

Каиново братоубиство (гл. 4);
Чување вере дугим животом патријараха (гл. 5);
Одржање вере у Ноју (гл. 6);
Историју Потопа (гл. 7);
Жртву Нојеву (гл. 8);
Обећања после Потопа (гл. 9);
Потомство Нојево (гл. 10);
Смесу језика и расејање народа (гл. 11).

III део обухвата 39 глава (12 - 50) и садржи:

Савез између Бога и Аврама (12 - 25,1-20);
Историју Исакову (25,20 - 28,1 - 9);
Историју Јаковљеву (28,10 - 38);

Историју Јосифову (39 - 47);
 О синовима Јосифовим (гл. 48);
 Благослов Јаковљев синовима (гл. 49);
 Смрт Јакова и Јосифа (гл. 50).

Читање и тумачење текста

Глава 1–4.

**Посѣање свеиѣа и човека; грех и казна за грех;
 обећање Сѣасиѣеља**

Прво ѿосѣање

У ѿочейку сѣвори Боѣ небо и земљу (Пост. 1,1) - Књига Постања почиње описом постања света и на првом месту казује нам да небо и земља не постоје од вечности, него да имају свој ѿочейак: обоје су од Бога ѿосѣали. Тиме се потиру две заблуде, од којих једна учи: да је свет вечан, а друга - да је свет сам од себе ѿосѣао.

Израз у ѿочейку показује: да некад није било ни неба, ни земље, ни тога што данас постоји. Све то постало је у неком одређеном времену, које Мојсије назива почетком. Речи у ѿочейку имају прост смисао и значе „најпре“, „испрва“. Према томе, васељена има свој почетак; а што има почетак, то не може бити вечно.

Речи сѣвори Боѣ... показују да свет није од себе постао, него од Бога. Глагол сѣвори, у јеврејском језику: *бара*, значи стварање из ничега; отуда и веровање да је Бог створио свет из ничега. Реч Боѣ у нашој Библији употребљена је у једнини; у јеврејском оригиналу - у множини (*elohim* - богови). По мишљењу светих Отаца, тим обликом речи напомиње се тројичност ипостаси у једноме Богу (Василије Велики, Јован Златоуст).

Небо и земљу. Ове речи не треба схватати буквално, јер то небо не беше ово које данас гледамо, нити та земља беше ова на којој данас живимо.* Свети Оци разумеју под небом *духовни свеиѣ*, а под земљом - *вешѣасѣиво*, или материјалну масу, у којој беху зачеци свега што је касније постало у видљивом свету (Јован Дамаскин). И тај духовни свет, и то вештаство, створи Бог из ничега; јер знамо да осим Бога ничега и није био до постања. Ето, то је постало у почетку, тј. пре свега другога што је постало касније; зато се ово и зове: *ѿрво ѿосѣање*.

* Ово небо постало је касније, кад је Бог створио видљиви свет; тако исто и ова земља. Небо је постало у *друѣи*, а земља у *ѿреѣи* дан.

Првобитни облик видљивоѣ свеиѣа

А земља беше без обличја и ѿусѣа, и беше ѣама над безданом и дух Божји носио се над водом (ст. 2). Видљиви свет налазио се после првога постања у вештаству, које није имало своје форме, а беше празно, пусто, без становника, - у тами и води, над којом се носио Дух Божји, (тј. Треће Лице Свете Тројице, а не анѣео, као што мисле неки). Речи: „носио се“ узете су из превода LXX (код Даничиѣа: *дизаше се*). У јеврејској Библији стоји *загревао*, тј. давао вештаству животворну топлоту. Дејство Духа Светога на мртву и неуређену материју, као и дејство његово на свет уопште, представља се у облику птице, која се носи на раширеним крилима изнад земље (Дух као голуб на Јордану). Дејство Духа Светога у овом случају ваља разумети тако да је Он уливао у мртву земљину материју зачетке животне силе.

Друѣо ѿосѣање

Први дан (ст. 3-6). Из првобитно сазданог вештаства Бог је призвао животу и бићу све предмете видљивога, или материјалнога света, поступно, током шест дана. Мојсије о томе говори овако: *И рече Боѣ: да буде свеиѣлост, и би свеиѣлост* (ст. 3). Изрази: „рече“, „виде“, „назва“, „растави“, у овом и даљим стиховима (ст. 4-5) имају преносни смисао, јер придају Богу човекова својства. „Рече“ значи: заповест Божју, или свемогућство; „виде“ - свевиђење; „назва“, „растави“ - суд Божји. Овај стих показује с каквом је брзином и силином вршено дело стварања.

И би вече и би јуѣро, дан ѿрви (ст. 5). - Овде се спомиње најпре вече а затим јутро стога, што је вештаство било погружено најпре у таму, па је тек касније таму обасјала светлост, те је настало јутро. Од тога доба до данас црквени дан се рачуна од вечера.

Друѣи дан (ст. 6-9). - Пошто је одвојена светлост од таме и постао први дан и прва ноћ, творачка моћ Божја двоји хаотичну материју небеским сводом. Та материја се овде назива „водом“ зато што је вештаство било у води и још није добило одређених форми. Тумачи држе да се велика маса воденога вештаства распала на милионе оделитих кругова, који су се одмах почели обртати око својих осовина. Простор између њих образује свод, који је те кругове раздвојио у две велике групе (ст. 7).

Трећи дан (ст. 9-14). - Деобу воде од сува не треба замишљати као просто оцеђивање готове воде од тврде земљишне површине. Воде тада још није било у овом данашњем облику и са овим хемијским саставом. Неуређено вештаство наше планете добило је тек трећега дана два одређена облика: тада су управо постали *вода* и *суша* (земља). Во-

да је добила своја зборишта (мора, језера, реке); земља је и на површини својој, и у унутрашњости, добила своја данашња обележја (планине, долине, метале, минерале, растиње). Савршеност постања у овај дан посведочава ст. 12. Назив водених зборишта није узет у једнини, него у множини, зато што су то била многа мора, и обухватају целу земљу. У том облику употребљен је овај назив у псалмима (Пс 24,2).

Четврти дан (ст. 14-20). - По својем вештаству небеска светила су постојала и до четвртога дана: она су управо била „вода над сводом“ у други дан стварања. У четврти дан усредсређена је у њих првосаздана светлост, као што је пред тим даном вода усредсређена у своје скупове, или мора.

Небеска светила су назначена да буду „знаци временима, данима и годинама“ (ст. 14), и да собом показују силу и величину Бога. Али она показују још и велике догађаје (на пример, звезда која је показала мудрацима пут у Витлејем, или помрачење сунца у часу страдања Христовог). *Времена*, која се одређују светилима, јесу: четири годишња доба; времена свештена, или празници, итд. Светила су знаци *данима* и *годинама*, јер се помоћу њих рачунају време, дани и године човекова живота; мери се растојање између историјских догађаја, итд.

Пети дан (ст. 20-24). - Саздања која је Господ створио да живе у води називају се у јеврејској Библији *многородна*. И тај назив одговара њихову расплођавању. Из икре постају нпр. милиони риба; жабе и друге водене животиње такође се јако множе (у нашој Библији ст. 20-21. опажа се удаљавање од оригинала).

Саздања створена у пети дан најпре су добила *благослов* Божји (ст. 22), јер су тада створени *први живи створови*, милији Богу од ранијих бездушних саздања.

Шести дан (ст. 24-25). - Као што се у пети дан Господ обраћао води да произведе „многородна“ саздања, тако се у шести дан обратио земљи да произведе нове врсте „многородних“ на земљи. Три врсте живих бића појавише се тада на реч Божју из земље: четвороноге животиње; ситне животиње што гмижу по земљи и звериње. Њихова природа, у постању, била је подешена према земљи, као њиховом станишту, али није произведена из земље путем зарођаја, тј. није их оплодила земља под топлотом сунца, као што мисле неки природњаци.

Постања човека (ст. 26 - 31)

Све што је до сада стварао Бог постало је по његовој заповести, на једну реч, на један покрет творачке моћи. Само човек, последње саздање Божје, у низу шестодневнога стварања, није постао на једну реч и по једном покрету творачке моћи. Стварању човека претходи Божан-

ствени Савет Свете Тројице; човек се ствара по обличју и подобију Божјем и постаје господар земље, цар свију земаљских бића (ст. 26).

Овим особитим начином стварања Бог је благоволео да покаже да је човек најважнији међу бићима и предметима сазданим на земљи. Преимућство човеково над осталим створовима стоји у томе, што је створен по *слици* и *ирилици* Божјој. *Слику Божју* не треба тражити у телесном обличју човековом, јер Бог нема телесног облика; при томе, тело човеково је створено од праха земаљскога. *Слику Божју* треба тражити у духовној страни човекове природе, тј. у *души*, која је невидљива, разумна, слободна и бесмртна. Свети Оци су под изразом *ирилика* (или подобије) схватили способност по којој је човек могао и може да развија своје духовне силе и да се усавршава по угледу на Бога (Мт 5,48). Слика Божја сачувала се и после греха; прилика Божја је у греху изгубљена, али се обнавља, васпоставља кроз благодат Христа Спаситеља.

Ст. 27. показује да обличје Божје подједнако блиста како у мушком, тако и у женском полу, и да разлика између полова не двоји битно достојанство и назначење човека.

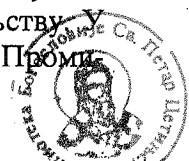
Одмах по постању Бог је благословио прве људе. Овај *благослов* треба разликовати од благослова даног раније живим створовима; тамо је благослов за размножавање, а овде и за размножавање и за управљање над земљом.

Завршетак стварања; Субота (Глава 2,1 - 7)

Тако се доврши небо и земља и сав украс њихов (2,1). У нашој Библији употребљен је израз *војска*; али према оригиналу, оба ова израза означавају збир бића која испуњавају небо и земљу. *И сврши Бог до седмог дана дела своја* (2,2). Дане, које спомиње Мојсије у стварању света, треба разумевати као обичне, астрономске дане, којима су границе јутро и вече. Али, не треба мислити да су ти дани, такође, и времена у којима је Бог стварао свет. Бог је стварао свет *и ренушно*; дани су само разграничавали једну творевину од друге, зато и долазе после сазданог.

И почину (Бог) *у седми дан* (2,2)... Реч *почину* не треба тумачити буквално. Бог се не може уморити као човек; те речи значе да је Бог у седми дан престао да ствара.

И благослови Бог седми дан и освети га (2,3). У јеврејској Библији реч *почину* означава престанак стварања, и каже се: *вајшевош*, откуда је и дошла реч *субота*. Тај дан одмора, тј. задовољства хармонијом и јединством сазданог света, осветио је Бог, да би и природа узела учешћа у божанском суботствовању, тј. у божанском задовољству. У седми дан сва разумна бића славе благодејања Бога Творца и Промис-

слитеља: прекидом дневних радова и јавним прослављањем Бога (недеља) у храмовима.

Начин саздања човекова

У првој глави књиге Постања говори се о постању човека уопште; сам пак начин како је створен човек описан је у 2. глави исте књиге (ст. 7). Да човек не би никада заборавио своје ништавило пред Богом, Бог га је створио *од праха земаљскога* и задахнуо лице његово духом живота. Дух живота је *душа*, слика Божја, по којој се човек разликује од других живих бића и приближује Богу. Првог човека Бог је назвао *Адам*, што значи *подобан, сличан* (Богу), или, можда исправније, *земљан*.

Рај

(стѣих 8 - 16)

И насади Бог врѣ у Едему и одреди га за становање првом човеку (рај). Где је био рај данас се не може тачно утврдити, јер је земља у Потопу унеколико изменила свој ранији облик. Мојсије га замишља на Истоку од места у коме је писао, између четири реке: Тигра, Еуфрата, Фисона и Геона. Ако се узме да је Фисон иста река која се у старини звала Фазис и текла око Колхиде у Каспијско море, и да је Геон данашњи Аракс, који се такође улива у исто море, онда би значило да је рај био између Месопотамије, Кавказа и Каспијског мора.

И учини Бог да из земље никну многа лепа и плодна дрвѣта, а међу њима *дрво живоѣа* усред раја, и дрво познања добра и зла. Храњећи се плодовима дрвѣта живота, човек је могао да сачува вечно своју силу, красоту и бесмртност тела. Ово дрво је било праобраз извора бесмртног живота у Исусу Христу.

Дрво ѡзнања добра и зла само по себи није могло дати никаквог познања, јер то није својствено дрвету уопште; оно је било само одређено за средство да Бог преко њега испита послушност човекову и његову претежну наклоност било добру, било злу.

Адам није сѣм ушао у рај, него га је у рај увео Бог да би се показало да је човек, иако цар земље, ипак дужан да управља њоме у зависности од Творца.

Бог је заповедио Адаму да *обрађује и чува рај*. Обрада није требала рају него Адаму; рад је био потребан да би човеково тело имало покрета, и да би дух његов налазио задовољства у односу са природом, која је била поверена његовом старању.

Заповест о чувању раја Свети оци тумаче овако: Рај се морао чувати од животиња, да не би квариле лепоту његову. Поред тога, требало је подржавати силу растењу, како ово не би изменило леп изглед едемскога врта (Василије Велики).

Заповестѣ

(стѣих 16 - 17)

Бог је дао првом човеку заповест да не једе од дрвѣта познања добра и зла, да би му тиме олакшао да је испуни; јер је човек добио за себе све, да би Богу учинио само једно.

Наша Црква учи да је Бог створио човека слободним, па му је опет дао заповест. Питање је: да ли заповест није била противна слободи? Правој слободи (слободу треба разликовати од распуштености и самовоље) заповест није била противна. Слобода је имала да се утврди на путу добра; заповест је била једно средство за то. Човек је морао само на делу да се усавшава, како би касније могао да се избави од искушења и да се за свагда одржи у добру.

Заповест Божја није била тешка: шта је човеку стало за плодовима једнога дрвѣта, кад је било допуштено употребљавати плодове свега осталог дрвѣћа? Али је заповест била врло важна, јер се од човека на делу тражио доказ преданости и покорности Богу.

Бог није само забранио Адаму плодове дрвѣта познања, него му је и запретио *смрћу*, ако не послуша, из чега можемо закључити да је човек био створен за бесмртност и да не би познао смрти да није окусио од забрањеног плода.

Према буквалном схватању 17. стиха, закључити је да се казна Божја није испунила у онај дан кад је човек погрешно. Човек није, истина, умро у тај дан, него је *ѡсѣао смрћан*, од тога дана човек је унео смртност у своје тело и потчинио се неопходности смрти.

Посѣање жене

(стѣих 18 - 24)

На целој земљи и међу свима саздањима не нађе се помоћник Адаму, који би му био раван, и стога Бог пусти на Адама тврд сан, узме му једно ребро и од њега створи жену, која се касније назва *Ева*, што значи *живоѣи*. Жена је створена од ребра човекова да би се тиме показало њихово јединство, и јединство свега човечанског рода.

У нашој Библији (ст. 23) стоји реч *човечица*, зато што је од човека. У јеврејском од именице *муж* (Иш) постала је именица *жена* (Иша). У свима преводима учињен је покушај да се име жена изведе од именице која означава мужа. (Отуда у нас: човек - човечица).

Усѣанова брака

(стѣих 24)

Сѣих 24. говори о установи брака и о његовим особинама. Тесне везе брака исказују се речима: *зѣѣо ће човек осѣавиѣи оца својеѣа и маѣтер и ѣрилеѣиће се жени својој*. Ове речи не значе да човек због жене треба да напусти своје родитеље и да престане љубити их; управо,

да ће живети одвојеном породицом. И ово одвајање од оца и матере приписује се само *мужу*, пошто је муж глава породице.

Речи: *и биће двоје једно ѿело...* садрже две напомене: да брак важи кад је закључен између једног мужа и једне жене (моногамија); и да је брак неразлучан.

Невино сїање ѿрвих људи

Први људи живљаху у рају у стању *невиносїи* (ст. 25). Нагота није тада тражила одеће као данас: природне стихије, од којих се сад одлом штитимо, тада нису штетно утицале на човека. Људи нису имали нечистих, страсних жеља, зато се - као деца данас - нису ни стидели своје наготе.

Искушавање (Глава 3, сїих 1 - 6)

Трећа глава књиге Постања започиње описом искушавања наших прародитеља у рају. Мојсије назива искушача змијом; али то не беше обична змија, него *ђаво*, који се у Светом Писму назива *сїаром змијом, убицом човековим од искони* (Откр 20,2). Он се обраћа жени, а не човеку, зато што жена није примила заповест од Бога и што је њу било лакше преварити. Већ прво питање Сатанино показује лукавство. Он лажно износи заповест Божју, не би ли само навратио жену на разговор.

Понављајући заповест Божју, Ева је додала и друге рече, као да је Бог забранио да се она и дотакне дрвета. Ђаво је у томе видео да се Ева не боји толико што ће Бога увредити непослушношћу, колико се боји смрти, па је похитао са уверењем да неће умрети (ст. 4-5).

Грех (сїих 6 - 8)

За време искушавања у души Евиној појаве се три *їохойе* (тј. греховне склоности). Учини јој се да је плод забрањенога дрвета *добар за јело* (похота жеље); да је *лей на иззлед* (похота очију) и да је *добар ради знања* (горделивост). И жена узабра род с дрвета, и окуси, па даде и мужу те и он окуси (ст. 6). Грех Адамов је тежи од женинога, јер је он чуо заповест од самога Бога; жена је била само преварена, а човек је учинио преступ заповести непослушношћу.

Чим је извршен грех, људима се отворише очи (ст. 7), али они не дођоше до вишег, божанског знања, како им ђаво говораше, него видеше и разумеше *да су наги*, дођоше до сазнања да су кривци и грешници.

Кад захлади (тј. пред вече), зачуше глас Божји и сакрише се између дрвета рајских (ст. 8). Само скривање од Бога, који све види, до-

каз је да је грех *їомрачио разум* првим људима. И не само то, него је грехом повређена и *воља* њихова. Они нису осетили кајање за грех. Адам се правдао пред Богом тиме што је бацао кривицу на жену (ст. 12); жена је кривила змију (ст. 13). На тај начин грех је ослабио у људима љубав према Богу и помрачио веру у Његово милосрђе.

Суд Божји (сїих 14 - 20)

Проклетство је најпре постигло змију као узрочника греха, и оно се односило како на природну змију, тако и на Сатану, који се у облику змије показао Еви. Прва је презрена међу осталим животињама; последњи је осуђен да уместо управљања над заблуделима, буде и пред њима унижен. По мишљењу Светих Отаца, змија је услед проклетства дошла у ред гмизаваца, у коме раније није била (Василије Велики).

И међем неїријайељсїиво између ѿебе и жене, и између семена ѿвојега и семена њезинога (ст. 15). Под именом *змије* ваља разумети: 1. одбачене од Бога духове; 2. неваљале људе које Свето Писмо зове децом ђаволском, и 3. Антихриста. Семе женино чине сви који верују у Христа, но у овом случају, под семеном жениним разумемо Господа *Исуса Хрисїа*, који се родио од жене (Гал 4,4) да уништи дела демонска (1 Јов 3,8).

Оно ће ѿи на главу сїајаїи... У словенској Библији: *Той ѿвою блюсїи будейѿ главу...* правилније је и ближе оригиналу. *Той* означава једно лице мушкога рода, које ће „блюсти“, (тј. сатрти) главу змијину, или државу ђавола, и ослободити људе од власти његове и од саме смрти. Тад ће ђаво, као змија с разбијеном главом, бити мртав и немоћан.

И ѿби блюсїи будеши его ѿяїу. Овим речима се хоће да каже да ђаво неће моћи много да штети истинској деци Божјој; уједање неће довести у погибао ни Искупитеља, ни искупљене.

Жена је осуђена на муке у рађању и на потчињеност мужу. У тим мукама често и новорођена деца деле мучење са својим матерама, јер су по природи „деца гнева и осуде“: у безакоњу се зачињу и у гресима се рађају (*їрвородни грех*).

Суд Божји над Адамом показао се у *їроклейсїиву земље* (ст. 17-20), коју је обрађивао, тако да у мучном раду проводи цео живот до смрти. Земља је проклета не због својега преступа, него због своје зависности од човека. Трње и коров, по мишљењу тумача, производила је земља и дотле, али само на извесним местима, ради исхране животиња и пуноће растења. По греху - и тамо где је човек сејао пшеницу, израстало је трње с коровом.

Зној лица означава тешкоће и бриге, које подноси сваки човек при прибирању средстава за живот и опстанак.

Земља си, јер си њрах (ст. 19). Човек је и до свога пада једним делом природе био земља; но хранећи се плодовима од дрвета живота, могао се одржати у непрекидном животу и не враћати се у земљу, од које је узет. Сама казна Божја показује да човек није саздан за смрт, него за бесмртност, за нетрулежност (Прем Сол 2,23).

После суда Бог је изагнао грешнике из „раја сладости“ на поље мучног живота, у борбу с природом и у борбу с грехом (ст. 22-24).

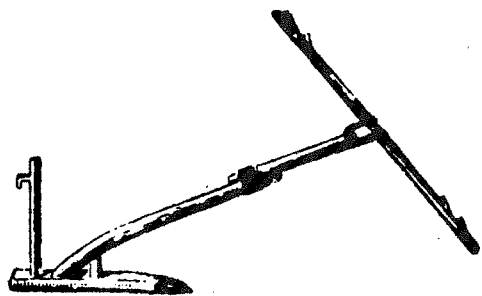
Приказ начина цеђења маслиновог и другог уља

Глава 4.

Стих 1. Име *Каин* значи **добитак**. Тим именом је наша прамати назвала својега првенца, у нади, да је он Избавитељ од Бога одређен да сатре главу змијину.

Стих 2. *Авељ* значи: плач, или **сујеша**. Тумачи држе да је Ева тако назвала другога сина свога из разлога што се преварила у именовану Каина, који је од малена показивао рђаве наклоности, па није очекивала да види добра ни од другога сина.

Стих 3-5. Приноси од рода земаљског и првенаца стада јесу жртве. Ове прве жртве су имале општи значај: благодарност Богу за његов благослов на људски рад. Мисли се да је сам Бог научио људе да прино-

Источњачки плуг

се жртве. Како ове, тако и остале жртве о којима Свето Писмо говори, јесу *њраслике* Велике Жртве на Голготи, која је принесена за грехе свега света. Свети апостол Павле сведочи (Јевр 11,4) да је жртва Авеља боља од Каинове по томе, што је Авељ принео жртву с вером у избављење, а Каин није имао те вере, и да је зато Бог *њогледао* на Авеља, а на Каина није. Због тога се Каин *веома расрди*.

Стих 6-7. Бог кори Каина што је видео да грех осваја душу његову и да се већ и на лицу његовом показује. Укором је Бог хтео да предупреди грех, који је *на врашима*, али који се још дао савладати.

Зашто је Каин и после укора Божјег убио брата свога? (ст. 8) Тумачи налазе да је зато, што се Каин бојао да не изгуби првенство. Убиством је мислио да се за свагда избави од супарника у власти и части.

Стих 9. Овим питањем је Бог хтео да убицу наведе на покајање; но кад је видео да се овај не каје, казнио га је.

Стих 10-13. Проклетство од земље објашњава се контекстом. Каин је осуђен на тежак земљораднички посао, који ће бити недовољно награђен плодношћу земље, а поред тога, земља му неће дати мирна станишта на себи.

Стих 13-14. Ове речи показују малодушност и очајање Каиново. Он се бојао да га не убије сваки који га сретне, за његов тешки преступ, јер је био прогнат од места где је боравила Адамова породица.

Стих 15. Господ је сачувао живот Каинов најпре због њега самога: да би, осетивши потпуно терет греха, покајао се, а затим - и због других људи - да би живи пример страдања овога грешника и друге људе предупредио од убистава. Господ је ставио *знак* на Каина да га нико не би убио. Овај знак је могао бити у самом изгледу његова лица: мрачном и онакаженом очајањем и ужасом. Обележен тим знаком, Каин постаде ужасом за целу породицу Адамову, па је морао побећи у земљу *Наид*, источно од Едема (ст. 16).

Глава 5.

Одржање првобитне вере кроз патријархе

Од Адама и Еве умножио се човечански род путем природног рађања. Виђенији представници допотопског света, који очуваше веру у Бога и његово обећање о Искупитељу, зову се патријарси. Патријараха је до Потопа било десет: *Адам, Сий, Енос, Кајинан, Малелејило, Јаред, Енох, Мајусал, Ламех, Ноје* (ст. 1-32). Кроз њих се сачувало „семе женино“ и цела првобитна Црква. Сви они живеше дуго, по особитом благовољењу Бога, да би што боље утврдили у своме потомству предања о истинитом богопознању и богопоштовању.

Глава 6. и 7. Умножење йорока. Поїої. Ноје

Са умножењем рода човекова умножавао се и грех. Убитачна мешавина „синова Божјих“, тј. потомака Ситових, са „кћерима човечим“, тј. кћерима Каиновим, дала је повод строгој казни Божјој: Потопу (ст. 1-2). Бог је оставио људима 120 година да се покају; али осим породице Нојеве, нико не нађе милост пред Господом (ст. 3-8). Међу људима је овладало неверовање и разврат. Исполини (у јевр. тексту: *наїасници*) чинише велика насиља над слабијима од себе, и погазише божанске законе и сваки поредак.

Покаја се Госїод шїио сївори човека на земљи, и би му жао у срцу (ст. 6). Речи: *йокаја се* и *би му жао* ваља разумети у преносном смислу, јер се Бог не каје, нити жали, као човек. Смисао је овај: разврат људи пред Потопом био је тако велики да није остављао места Божјем милосрђу, да грех заглади. Бог је видео да су се људи далеко уклонили од задатака свога живота.

Сїих 7. Бог је осудио заједно с људима и све животиње, да би људи своју невољу јаче осетили и да би та невоља била поучнија за потомство.

Сїих 14. *Ковчеї* симболично представља *Цркву Божју*, у којој верни налазе спасења од бура живота и греха (1 Пет 3,20-21).

О йоїоїу Мојсије говори овако: Кад је Ноју било 600 година, те године, другога месеца, у 17. дан, развалише се сви извори великога бездана, и отворише се уставе небеске. И дажд падаше на земљу током 40 дана и 40 ноћи. И навали вода, и уста јако по земљи и покри сва највиша брда што су под целим небом. Тада изгибе свако тело што се креће по земљи, птице, стока, и зверови и све што гамиже по земљи... истреби се са земље. Само Ноје оста и што с њим беше у ковчегу. И стајаше вода поврх земље сто педесет дана (гл. 7).

Да је Потопа било, у то се не сумња. Скоро сви стари народи спомињу га у почетку својих летописа; о њему постоји истоветно предање на свима језицима, по свима крајевима земље. И то свеопште предање наука не пориче, шта више, по њему одређује истиниту, општепознату чињеницу: да је Потопа било, да је Потоп изменио лице земљино и дао места обновљењу човековог друштва.

Научници новијих времена мисле само да Потоп није покрио *целу* земљу (Карло Фогт). Стога и тумачи Светога Писма, од Исака Возија у XVII веку до данас, тумаче Мојсијеве речи у смислу да је Потоп покрио *сву шїада насељену земљу*. А свако зна да људи у та времена нису насељавали све крајеве земље. То мишљење данас преовлађује у тумача, и њега се треба држати, тим пре што Црква није одредила догму вере по којој би се учило другачије.

Глава 8. и 9. Поновљена обећања Божја. Пророшїво Нојево

Сїих 20. *Жртвеник* се овде спомиње први пут, иако је он и пре Ноја био употребљаван. Каин и Авељ несумњиво су приносили своје жртве на жртвенике, подигнуте на месту одређеном за обредне радње. Па и Ноје, побуђен милошћу Божјом и спасењем, подигао је Богу жртвеник, било од земље, било од камена, како је то био обичај у дубокој старини (Изл 20,24-25).

Сїих 21. Жртва Нојева поднета је у име свега света и исказивала је захвалност Богу за спасење од Потопа и веру у Њега, па је зато била угодна Богу. А Бог је обећао да *неће убијати жива бића*, као што је чинио, тј. да неће употребљавати неко опште средство казне, као што је Потоп. Да овим речима нису сасвим искључене казне за грешнике, види се из примера спаљенога Содома, Мисира подвргнутог многим казнама у време Мојсијево, итд.

Глава 9, сїих 1-2. Новом човечанству Бог је дао благослов за размножавање и управљање земљом, да би тиме показао човекову поновну власт на земљи.

Сїих 3-7. садрже законе о храни, крви и освети. После Потопа климатски услови на земљи били су измењени, и човеку је било допуштено да може јести и животињско месо, а не само растиња као раније. Сама земља је била мање плодна, и људске моћи су ослабиле, па је Бог уобичајену храну (биљну) допунио новом (месном).

Забрана јесїи крв (ст. 4), која је „душа“ животиња, потекла је отуда што се држало да је крв склониште животне силе и покретач живота. У жртвама, она је - по старом веровању - била кадра да умоли Бога за спасење човеково, зато што је Бог присвојио крв себи а људима забранио да је у јелу употребљавају (Лев 17,11).

Забрана убисїва и крвопролића (ст. 5-6) заснива се на томе што човеков живот припада Богу. Живот човека, као слике

Бадемове јабукe и йосебна врсїа скакаваца били су деликаїтес за библијске народе. Мојсијев закон дозвољава и Јеврејима да једу скакавце. Од бадема се приїремао освежавајући наїиїак, а скакавци богаїи беланчевинама једени су пїчени, свежи или нанизани на шїаїиїима и сушени. Они би се и млели и од њих приїремао мед, хлеб и друға јела

Божје, неприкосновен је; ко га уништи, дочекаће крвну освету од другог; ако ли убица избегне освету човечију, Бог ће је сам извршити.

Завет Бога с Нојем
(стѝих 8 - 17)

Суштина овог завета састоји се у томе: 1. да Бог неће пуштати више Потопа, нити уништавати људе, којима је обећао Спаситеља. У знак вечнога мира између неба и земље Господ је метнуо дугу своју у облаке небеске (ст. 13). Дуга, као знак помирења, праслика је Исуса Христа, главнога Измиритеља Бога и људи. Ноје је у овоме завету исказао своју веру у Избавитеља. Завет Бога с Нојем шири се на сав свет, јер је то вечни завет мира (ст. 12).

Сѝих 25. Проклејсѝиво Ханана састоји се у томе, што ће му потомство бити презрено и у ропству. Ово пророштво се испунило кад је Исус Навин обратио у ропство све Хананце, становнике Палестине, и кад су Грци и Римљани, потомци Јафетови, освојили Исток. *Зашићо је Ноје ѝроклео Ханана, сина Хамова, а не Хама?* Тумачи држе да Хам није проклет из разлога што га је Бог благословио по изласку из ковчега; него је проклет Ханан (јеврејски: *к'ена'ан* - значи: *нечистићоћа, ѓрех*), незаконити син Хамов, који је с потомством својим наследио све зле особине очеве.

Сѝих 26. Благослов Симу показује особити однос Бога према потомству Симову, које ће сачувати веру у Бога, и у чијем ће се племену оваплотити Спаситељ света.

Сѝих 27. Благослов Јафету показује: да ће племе његово бити многобројно и да ће се настанити „у шаторима Симовим“, тј. у земљама које припадају потомству Симову.

Глава 11.

Смеса језика. Расејање народа

Од Нојевих синова, родоначелника свију народа после Потопа, човечанство се нагло размножавало (гл. 10). Уместо допотопнога раздора, људи се сада удруживаху, а удруживању је ишло наруку то, што је у свију људи био само *један језик* (гл. 11,1). Тумачи веле да је тај заједнички језик био онај којим је говорио Адам, који је преко Матусала дошао до времена Потопа, и преко Ноја сачувао се до Аврама. Тај језик је *јеврејски*.

Сѝих 2. Нагло размножавање људи дало је повода расељавању, и многи од њих кренуше се *од истока*, тј. источних крајева Јерменије на југ и нађоше равницу у земљи *Сенар* (*Сен-наар* - *Шне-Неђар* значи: земља међу рекама - Месопотамија).

Сѝих 3-4. Ту су људи под старешинством једнога из рода Хамова узели да граде од печене цигле град и кулу до небеса, да би се сачували од новог Потопа и овековечили своју успомену у каснијим поколењима. То је главни циљ грађења града и куле. У овом предузећу било је рђаво то што су се људи били предали славољубљу и смерали на одвајање од Бога и свакога добра. Ето због чега Богу није било по вољи ово предузеће и зашто је оно ометено.

Сѝих 6-8. Глаголи: *сиђемо, ѝомејемо* употребљени су у множини, да би означили тиме учешће свију Лица Свете Тројице у расејању народа. Мојсије сматра пометњу језика *чудом*; док научници гледају на разлику језика као ствар која је произашла природним путем, наиме: да је разлика у језицима постала од климатског утицаја, од измењивости човекових појмова, од узајамног утицаја једног народа на други. Све ово, ако би и могло имати извесног утицаја на појаву наречја (дијалеката), не може бити довољно да објасни ону велику разлику која постоји међу језицима. „Деоба језика и народа произашла је изненадно: људи нису сами и добровољно изменили свој говор, него по неопходности.“ Чудо пометње језика и расејања народа пада око времена рођења *Фалека* (Пост 10,25), који је стога и био назван *Целеђ* - што значи: *раздељење*. А рођење Фалеково пада на 2715. годину пре Христа.

Расејањем и пометњом језика Бог није казнио само гордељивост људи у долини Сенар; расељење је требало да пружи више простора и слободе појединим племенима за њихово развијање; да предупреди разврат људи у заједничком станишту и при истим обичајима, и да предупреди борбу око земље, која би неминовно наступила због густине насељености и потреба за самоодржањем.

Сѝих 9. Само место, на коме је Бог чудним начином помешао језике и одакле је раселио свет, назва се *Вавилон*, што значи: *смеса, пометња*. Неки тумачи виде у томе називу знак идолопоклонства, које се тада било развило међу људима. Они изводе назив: *Вавилон* од *Ба-бел*, што значи: *дом Бела* (или Вала), месног божанства; или од: *Баб-ил* - кула бога Ил-а, чиме потврђују да је Вавилон у време зидања куле и свога града већ био средиште и расадник идолопоклонства. ♣

Глава 12-23.

Јављање Бога Авраму. Обећања. Заветји

Бог се јављао Авраму (тачније *Авраам*) *осам* пута. По своје карактеру ова јављања чине *две* групе. У прва четири пута Бог је установио општи завет, који се односи на цело племе Аврамово; у последња четири установљен је посебни завет, што се односи на сам дом Аврамов.

Прво јављање

Први пут Бог се јавио Авраму у *Уру Халдејском* и заповедио му да иде у земљу коју ће му Он показати. Тада му је обећао да ће од њега учинити народ велики и благословио га. Намера с којом је Бог извео Аврама из отаџбине ова је: Господ је хтео да *сїасе од идолойоклонсїва своју Цркву*, да је утврди у потомству Аврамову, и да кроз њега сачува у свету чисто богопознање и истиниту религију. А идолопоклонство беше јако раширено по Халдеји и продрло у сам дом Тарин. Зато је Аврам требало да остави своју отаџбину, да се издвоји од свију народа, те да сачува веру у Спаситеља. И он се упутио не знајући куда иде (Јевр 11,8), пошто му Бог није казао куда га води. Земља пак, у коју га поведе Бог, била је земља хананска, Ханан.

Сїих 2-3. Главна суштина ових обећања своди се на то да ће Бог ради Аврама *благословиїи сва ѝлемена на земљи*, јер ће Аврам бити родоначелник племена у коме ће се родити Спаситељ света. Тако тумачи ова обећања свети апостол Павле (Гал. 3,8.14).

Друго јављање

Сїих 7. Кад је Аврам дошао близу *Сихема*, поново му се јави Бог и обећа да ће баш ту земљу (Ханан) дати у наслеђе њему и његовом потомству. Благодарни Аврам подиже жртвеник на месту јављања Господњег. Зашто је Бог обећао Авраму управо ову, а не другу земљу? Земља Ханан је била једна од најлепших и најплоднијих земаља; при томе, *она је лежала у средини ѝадашњега свеїа*, и Господ је по својој мудрости одредио да се ту, у средини света, утврди старозаветна Црква, како би одатле згодније могла да шири по свему свету светлост истините религије и веру у обећаног Искупителја.

Треће јављање

(Глава 13, сїих 14 - 18)

Трећи пут јавља се Бог Авраму у *Вейїиљу* и обећава: колико ће простране бити владавине племена његова. Обећање о вечној владавини (ст. 15) ваља разумевати у тајанственом, симболичком смислу, као духовно наслеђе, тј. као вечно царство Месије - Христа. Обећање пак о многобројности потомства, такође, ваља разумевати у симболичком смислу, јер се под именом потомства Аврамова разумевају сви који верују у Христа (Гал 3,29).

Четврто јављање

Четвртом јављању претходе значајни догађаји: напад савезних царева месопотамских, под Ходологомором, на јужну Палестину, и ропство Лотово, ради којег Аврам полази у потеру за победиоцима, стиже их код Дана и побеђује. При повратку, Аврама сусрећу цареви

ханански с Мелхиседеком, царем салимским и првосвештеником, који му доноси хлеб и вино, благосиља га и прима десетак од војног добитка (гл. 14). Аврам, и као победилац, могао се бојати непријатеља међу Хананцима; али Бог му јавља у ноћном виђењу и умирује обећањем да ће га увек штитити од свију непријатеља.

О Мелхиседеку (14,18). Мелхиседек је истинита историјска личност, и истовремено је праобраз Исуса Христа. Само име његово значи; *Цар Правде* (*мелех* - цар; *цедек* - правда). А цар правде је Христос (Пс 9,8). Он беше цар Салима (тј. цар мира), а Христос се назива: *кнез мира* (Ис 9,6). Он је својим првосвештенством и царством такође праобраз Великог Првосвештеника и Цара-Христа. Хлеб и вино, са којим је Мелхиседек предусрео Аврама, праобраз је тајне светог Причешћа. Даље, Библија нарочито истиче неизвесност Мелхиседековог порекла, а то праобразује, непостижно уму, порекло Сина Божјега.

Сїих 19. Мелхиседек благосиља Аврама; тумачи у томе виде надмоћност Христова свештенства над левитским.

Четврто јављање Бога Авраму (гл. 15) разликује се од ранијих тиме што је било и дуже и свечаније. Бог ступа у блискије односе с човеком.

Сїих 6. Аврам услед првородног греха није имао праведности; но Бог је *веру његову у обећања ѝримїо као ѝраведносї*. А та вера била је Авраму основа за истински, праведни живот.

Биљка *џорушчица*

Сїих 10. Обред *расецања* животиња и стављања једних делова према другима, као и пролазак између њих, то је стародревни обичај при приношењу жртава, и при потврђивању савеза и договора. Пролазак између расечених делова био је знак јединства и нераскидивог савеза, с једне стране, и знак тога да ће се с нарушиоцем савеза поступити као и са овим жртвеним животињама. Голубови и грлице нису расецане, јер беху симболи верности и искрености.

Сїих 13. Број година у овом стиху донет је заокруженим бројем. Потомци Адамови служили су и били угњетавани на туђој земљи, почев од Аврамова изласка из Ура па све до уласка у Обећану земљу под Исусом Навином. Од Аврамова изласка из Халдеје до Јаковљеве сеобе у Мисир протекло је 215 година. И у Мисиру су Израїлци били угњетавани 215 година. Свега је, дакле, протекло 430 година. Овде су

узете у обрачун све године. У библијском месту одузете су године странствовања Аврамова (30), те је добијен број од 400 година.

Стих 15. У буквалном смислу, ово обећање није могло бити утешно за Аврама. У преносном смислу, „одлазак оцима“ означава његов вечни, блажени живот за гробом. То је та велика награда о којој је Бог раније говорио (види стих 1.).

Стих 17. Дим означава угњетавање и страдање потомака Аврамових у Мисиру; а пламен огњени - избављење. Пламен огњени, што пролазаше између расечних делова од животиња, символ је утврђеног завета (савеза) између Бога и Аврама.

Стих 18. даје границе владавинама израиљским. У време Давида и Соломона, границе њихова царства заиста су се простирале међу пределима, означеним у овом стиху (2 цар 8; 1 дн 19).

Глава 17.

Пето јављање

Приближило се испуњење обећања о умножењу потомства Аврамова. У 99. години понова му се јави Бог да обнови ранија обећања.

Стих 5. - У Старом завету постојао је обичај давања нових имена, за спомен каквих значајних догађаја (Пост 41; Рута 1; итд.). Авраму је сам Бог заменио раније име *Аврам* (*велики отац*) именом *Авраам* што значи *отац многих народа*. Тако је и прво име жени његовој *Сари* (што значи *госпођа*) заменио новим именом *Сарра*, што значи *царица*, или *госпођа над многим*.

Стих 10-15. Обред обрезања вршио се само над мушкињем у 8. дан од рођења. Овај обред имао је двојак значај: *морални* и *преносни*. Он је напомињао природну грешност човеку и потребу да се од те нечистоте човек очисти и постане непорочан пред Богом (морални). Он је у исто време био и знак тога да је потребно вером у Месију постизати своје оправдање пред Богом (преносни).

Глава 18.

Шесто јављање

Шести пут јавио се Господ Авраму код *џрма Мамријскога*, у лику тројице путника.

Стих 2. *Ко су били ови људи?* Сам текст даје нам основа да верујемо да су то били: Господ и двојица анђела. Јер кад су двојица од ових путника пошли у Содом, Аврам је још стојао пред лицем *Господа* (ст. 22). Међутим, она два путника називају се *анђелима* (19,1). Већина тумача држи да је главни путник био *Син Божји*, вечни посредник између Бога и људи.

За трпезом Господ предказа да ће Сара кроз годину дана родити сина. Неповерљиви смех Сарин изазвао је нову потврду обећаног, јер

у Бога нема немогућега (ст. 10-16). Затим је Бог објавио Авраму пропаст Содоме и Гоморе (ст. 16-33), и према његовом заступништву за грешнике показао нарочиту пажњу. Ово јављање не показује само блискост Аврама Богу, него га још представља као носиоца божанских откривења.

Глава 21.

Седмо јављање

Спор између Сарре и Авраама због гоњења Исакова од стране Агарина сина претходио је овом јављању Бога. Том приликом Бог је објавио Авраму да ће се *јошмјиво његово јо Исаку назвајти*.

Стих 12. - Ове речи значе да ће права деца Аврамова произаћи од Исака, и да ће се од њих саставити народ изабрани, из којег ће се јавити свету Избавитељ.

Стих 13. - Значајно је да се због Аврама није лишио благослова ни Исмаило, син робинин. Отуда се види да праведност родоначелника привлачи милост Божју и на његове удаљене потомке.

Глава 22.

Осмо јављање

Стих 1. - Циљ искушења је у томе да се човек у добру утврди и као пример врлине другима покаже. Искушење Аврамово, осим тога, има и значај *праобраза*. Овом жртвом, где отац свога сина приноси на жртвеник, Господ је хтео да предскаже старозаветноме свету ону велику жртву љубави у којој Сам приноси Сина Свога на крст, за род човечански (Теодорит).

Стих 2. - *Земља Морија* налази се у околини *Брда Морије*. У 2. књизи Дневника (гл. 3) говори се да је на томе брду, у Јерусалиму, Соломон подигао дом, храм Господу. Постоји мишљење да је Христос разапет на истој гори где је Исаак био положен на жртвеник, и да је Голгота исто што и Морија.

Стих 3. - Како је могао Аврам рођенога сина принети на жртву? Аврамова вера у Бога била је толико јака да је у њој имао потпуну утеху. Апостол Павле, шта више, наводи чиме се тешио Аврам, извршујући заповест Божју: *он је веровао и разумео да је Бог кадар и из мртвих васкрсавајти* (Јевр 11,19).

Предање учи да је Исаак принесен на жртву у узрасту у коме је Исус Христос пострадао на крсту.

Стих 6. - Жртва Аврамова је праобраз жртве Спаситељеве уопште. Праобраз се опажа, поред осталог, и у томе што је Исаак сам носио дрва за жртву, представљајући тиме слику Христа, који на рамену носаше крст, на који је затим разапет (Амвросије).

Стих 9. - Исаак је био узрастао човек, али се ипак није противио вољи оца свога; као што је Христос својом добровољном жртвом учинио по вољи Оца свога небескога (Мт 26,42).

Стих 14. - Такав назив „Господ ће се постарати“ (*Јавхе јерае*) дошао је од речи у стиху 8. И тај назив постаде пророчки исказ: из контекста видимо да се Господ заиста и постарао за жртву, те се тако и речи испунише. Такав исказ задржан је у Израилца каснијега доба као знак да вера у Бога савлађује свако искушење.

Глава 25–26.

Јављања Бога Исаку. Обећања

Три пута је Бог утешио Исака својим јављањима и обећањима:

Први њуџ - кад је дао откривење о његовом потомству (25,23); *дружи њуџ* - кад је услед глади пошао у Мисир, но био задржан у Герару (гл. 26), и када му је Господ поновио ранија обећања о многобројном потомству; *шрећи њуџ* - кад је био притешњен од суседа у Герару па отишао у Вирсавеју (26,23-24).

Глава 25, стих 22. - Старији тумачи држе да је Ревека отишла коме од пророка и патријараха (Симу, Мелхиседеку и др.) да пита вољу Божју; новији, по тумачењу Блаженог Теодорита, веле да је Ревека отишла да се помоли Богу на једном од олтара (жртвеника) које праоци подигоше, и тамо добила откривење од Бога (види стих 23.). То потврђује да су у Исаково доба била одређена места за богослужење.

Ошкривење у сш. 23. испунило се кад је од Исава постао народ Идумејски, а од Јакова Израилски. „Већи је служио мањем“ у време цара Давида, који покори Идумеју, и после вавилонскога ропства, кад је Јован Хиркан потчинио Идумеју својој власти и наредио да се сви Идумејци обрежу.

За Исака ова јављања Бога била су праве утехе; Бог му се јављао вазда у невољи и избављао га од беда.

Јављања Бога Јакову

Бог се јављао Јакову седам пута; али му је само у три маха предао нарочита обећања и откривења:

- а) у виђењу *шајансџвене лесџвице* (28,10-22);
- б) у *шојави шајансџвеног борца* (32,24-32);
- в) у *шојави код Вешилџа* (35,1-15).

а) Виђење *шајансџвене лесџвице* (28,10-22)

Кад је Јаков из Вирсавеје пошао у Харан, брижно је избегавао да се дружи с Хананцима, па је преноћио у једном пољу под отвореним

небом. Ту, у сну, виде он лествицу утврђену за небо, анђеле где силазе и узлазе по њој, и Господа где стоји на самом врху лествице.

Стих 12. - Јакову се тим виђењем објавила Божја заштита, у лицу анђела који штите путнике. Осим тога, овим виђењем објављена је Јакову *шајна сшасења свеша*, у којој ће Син Божји везати небо за земљу измирењем људи са Богом. Већина тумача разуме под лествицом *Богородицу*, која је у оваплоћењу Христа била веза између неба и земље, Бога и људи. Зато Црква и пева Богородици у акатисту: *Радуйся лествице юже Јаковџ видџ...*

Стих 13. - Господ на врху лествице, по мишљењу тумача, био је Син Божји, што се види из самих речи Његових Натанаилу (Јн 1,51). У виђењу Он понавља ранија обећања и лично Јакову даје своју моћну заштиту (ст. 14-15).

Стих 16-17. - У стара времена цареви и великаши су излазили на градска врата да суде и расправљају спорове, па је место пред вратима називано - царским. Отуд је и Јаков назвао *врашима небеским* то место свода небескога одакле је чуо глас Божји.

Стих 18-22. - Место појаве Божје Јаков је учинио местом сталног богослужења (домом Божјим), подигнувши на њему сталан жртвеник.

б) Појава *шајансџвеног борца* (32,24-32)

Вративши се с породицом својом из Харана, Јаков заноћи на броду (прелазу) реке Јавока*, где се целу ноћ борио с једним тајанственим борцем, који му повреди бедро и хтеде отићи, али му Јаков не даде отићи докле га (Јакова) не благослови.

Стих 24. - Једни тумачи мисле да је тајанствени борац био *зли дух Исавов*, или просто *анђео*; али већина тумача као: Свети Јустин, Златоуст, Теодорит, и други, налазе да је то био сам *Бож*.

Стих 25. - Борба Јакова с Богом описује се код Мојсија као стваран догађај; отуда Теодорит мисли да је „Бог сломио бедро Јакову да овај не би високо мислио о себи, и да не би маштао да је то био призрак“. Но ова борба нарочито се тумачи као напомена вернима, да се гнев Божји може обратити у милост љубављу његовом према грешницима, кад се ови покају.

Стих 30. - Место борбе назове Јаков „Лице Божје“, или јеврејски *Пенуел* (у српској Библији ово име стоји другачије записано, *Фануил*).

в) Појава код *Вешилџа* (35,1-15)

Појава Бога код Вешилџа долази за свечаним богослужењем, које изврши Јаков у присуству свога дома и својих слугу.

* *Јавок*, река у источној Палестини; тече са истока на запад и утиче у Јордан. Данас се зове: *Wady es Zerka*.

Стих 2. Овде се први пут у Библији спомиње *обред очишћења*. Очишћење је било у томе, што су људи умивали делове свога тела водом; што су прали одећу и судове који су се при богослужењу употребљавали. Очишћење је тражило, даље, да се из домова удаљи све што је нечисто, идолско.

Стих 4. *Туђи богови* јесу идоли, или кипови домаћих богова, које је Рахила понела из дома својега оца (Пост 31,19), а тако исто и кипови, које су код себе држале слуге Јаковљеве. *Обоци*, свакако, нису били обични украси (данашње минђуше), него „амајлије“, с којима су били везивани сујеверни појмови.

Стих 10. Израилъ значи: *онај који се борио с Богом*, или: *Богоборац*.

Стих 11. садржи у себи напомену о пореклу Цара Славе Христа из потомства праоца Јакова.

Стих 14. *Жртва вина и јелеја* употребљена је овде (код Ветилја) први пут. Вино у жртви значи радост и весеље; јелеј - милост и благодат Божју. Ова жртва је касније била у великој употреби код незнабожачких народа, при богослужењу.

Пророчки блаґослов синовима Јосифовим

Јаковљевом самртном одру Јосиф приведе двојицу својих синова: *Манасију* и *Јефрема*, и они приме блаґослов Јаковљев, по унакрсном рукополагању (гл. 48).

Стих 14. *Обред полагања руку*. У блаґослову Манасије и Јефрема први пут се јавља обред полагања руку, који је касније усвојен како у старозаветној, тако и у новозаветној Цркви. Значајно је овде и то, што је Јаков унакрсно положио своје руке на Јосифове синове. По тумачењу свете Цркве, ово полагање руку било је *знамење силе Светиога Крста*, кроз који верни примају благодат Божју.

Стих 15. Призивање Бога чувара, Бога Хранитеља и Анђела Избавитеља, Свети Оци тумаче као призивање лица Свете Тројице: Оца, Сина и Светога Духа.

Стих 19. Преимућствени блаґослов Јефрему испунио се по изласку из Мисира и заузећу Ханана, кад је Јефремово племе било моћније од свих осталих племена; особито пак у време поделе царства, кад је Јефремово племе стало на чело другима.

Глава 49.

Пророчки блаґослов Јакова својим синовима

Блаґословивши Јосифове синове, Јаков је сазвао своје синове и блаґословио их, предсказујући судбину њихових потомака.

Рувиму је, због његове неразумне љутине и великог греха (Пост 35), одузео првенство. Његово колена, при заузећу Обећане зе-

мље, добило је свој удео за Јорданом, и никад није имало првенства, ни власти свештеничке и судијске у Израилу.

Симеон и Левије уместо блаґослова добили су проклетство, јер су се жестоко осветили Сихемљанима (Пост 34). Њихова племена су осуђена да без удела живе у Хананској земљи.*

Све изобиље блаґослова свога излио је праотац Јаков на Јуду (јевр. *Јохвала*), најдостојнијега од својих синова. Блаґословом је предсказао сјајну будућност његовог племена.

Стих 10. Најглавнији став у овом пророчком блаґослову гласи: *Не оскудѣиѣтъ князь оиѣхъ Јудѣи, и вождѣ оиѣхъ чреслѣ еѣо, дондеже ѣридуиѣхъ оиѣложена ему; и ѣиой чаянѣе язѣиковѣхъ*. Он садржи пророчанство о Месији. Смисао пророштва је овај: Из племена Јудина ће непрестано излазити владари, који држе скиптар и носе жезал власти, докле год не дође Примиритељ (у јевр. библији: *Schilo*), коме ће се *јокоравати народи*. У овом ставу разликује се јеврејски текст од превода LXX, у речима: *докле не дође Примиритељ* (јевр. текст):

„докле не дође онај коме припада“ (тј. скиптар) (превод LXX);

„И њему покорност народа“ (јевр. текст);

„И тај је очекивање (нада) незнабожаца“ (превод LXX).

Испуњење овога пророштва односи се на време Христово. Кад се јавио на земљи Примиритељ, Јевреји, који су дотле имали своје владаре, изгубили су их. Јерусалим је затим (70. г. по Христу) разорен из основа, и Јудејци се расејаше по свему свету.

Завулону је Јаков предсказао да ће његово племе живети крај мора до граница сидонских. И то пророштво се испунило (ИНав. 19), кад је племе његово заузело земље између Средоземног и Тиверијадског мора (Галилејског језера).

Исахару је предсказао миран, земљораднички посао. Његово племе заузело је Галилеју с долином језраелском - најлепши део Ханана.

Дану је предсказао да ће имати своје судије, одликовати се змијским лукавством. Из колена Данова био је судија Самсон, који је храброшћу и лукавством савлађивао Филистејце.

Потомцима *Гада* предсказао је да ће их непријатељи притеснити; али ће се ипак од ових ослободити. Амонци су побеђивали Гада, али под судијом Јефтајем Гад њих победи (Суд гл. 10).

Асиру је предсказао да ће његова земља давати обилату храну и раскошна јестива и плодове, достојне царске трпезе. Племе Асирово

* Ипак, Симеоново племе је добило област усред Јудиног племена, с неколико градова, па се у књизи Исуса Навина не наводе границе Симеонове области него градови (19, 1-9). Од градова су наведени: Вирсавеја, Сиклаг, Молада, и друга места углавном на југу Јудиног племена. Образложење је наведено у 9. стиху. (прим. ред.)

је заузело плодну земљу око Кармила; производи те земље одашиљани су дворовима царева израиљских и феничанских.

Нефталиму је предсказао да ће као срна волети слободу и избегавати непријатељство, али ће по потреби бити храбар. Плеће ће му се славити лепом речју. Испуњење овог пророштва види се на Вараку, судији из овог племена, који се у рату показао најпре слаб, па затим храбро напао и победио непријатеља. Речитост Нефталимову прославили су свети Петар апостол и свети Марко јеванђелист, проходећи свет проповедањем Јеванђеља.

На *Јосифа* је призвао потпун благослов неба и земље.

Најпосле, потомству најмлађег сина *Венијамина* предсказао је да ће имати ратоборан дух и велику добит у ратовању. Његово плеће прославио је цар Саул својим ратовима.

Глава 50, стих 24

Вера Јосифова

Срећа и почести царске нису заглушиле у Јосифу веру у Бога и наду на његова обећања. Јосиф је вазда имао на уму да је дошљак у земљи Мисирској, и да је Бог обећао прецима његовим другу земљу. Зато је на смрти, пред браћом, и исповедио веру: да ће *Бог заиста њих довести у Мисир и извести их из Мисира у Ханан*. Ово пророчко предвиђење каснијих догађаја (изласка из Мисира и освајања Обећане земље) било је тако поуздано да је Јосиф наредио: *да се кости његове изнесу из Мисира у дане кад Господ дође да њих доведе из Мисира*. Ово пророчко завештање испунило се на 144 године по смрти Јосифовој. Мојсије, вођ израиљског народа, узео је кости патријарха Јосифа (Изл 13) и носио их собом више од 40 година, до Земље обећане. Исус Навин, освојивши ту земљу, свечано погребне кости Јосифове у *Сихему*, који паде у удео племену синова Јосифових (ИНав 24,32).

Књига Изласка

Називи

Јевреји су назвали ову књигу по њеним почетним речима: *Вееле-шемој* (ово су имена); превод Седамдесеторице назове је према садржини *Екxодос* (Ἔξοδος), а по овом последњем дошли су називи: латински *Exodus*, словенски *Исходъ* и српски *Излазак*.

Време које књига обухвата

Књига Изласка описује догађаје од смрти Јосифове до установе скиније на Синају; према томе, она обухвата време од 145 година.

Време и место писања књиге

Књига Изласка написана је после књиге Постања, пошто је Мојсије примио од Бога законе. Књига није написана у једно време, него поступно, јер је и сам Господ поступно предавао Мојсију поједине законе. Место писања ове књиге је Синајска пустиња.

Циљ

Мојсије је написао ову књигу да би сачувао успомену о коначном устројству старозаветне Цркве, и да би овековечио законе, по којима се имао да управља Израил и потомство његово.

Главна садржина књиге

Књига Изласка дели се на два главна дела: историјски и законодавни. *Први део* садржи извештаје: о страдању племена Израилева у Мисиру; о његовом ослобођењу из мисирског ропства; и, о путовању Израилца од Рамесе до Синаја (гл. 1 - 13). *Други део* садржи извештај о предаји синајског законодавства, тј. закона верских, моралних и грађанских, које је Мојсије од Бога добио (гл. 13 - 40).

Појава Бога Мојсију на Хориву (Глава 3-4.)

Сїих 1-2. - Анђео у пламену огњеном није био обичан саздани дух, јер се назива Богом и Господом. Тумачи држе да је то био Анђео Завета, о коме пророкује Малахија (3,1), или јасније - *Син Божји*.

У огњеној купини Свети Оци виде праслику *оваїлоћења Христїова*: огањ је ту символ Божанства Сина Божјега; купина је слика Вечне Дјеве Марије.

Сїих 4. - Анђео, Бог, који се јавио Мојсију из купине, није имао никаквог видљивог облика; Бог је у овој појави задржао свој духовни карактер, о коме апостол Павле вели: *Бог живи у свейлосїи нейрїсїуїној. Њега нико од људи није видео, ниїи може видїи...* (1*Тим 6,16).

Сїих 14-15. - У јеврејској Библији, кад год се говори о Богу као Творцу, употребљава се име *Елохим*, које одговара нашем изразу *Силни*. Нова имена употребљена су у овом месту, и то у ст. 14 - *Ехје*, и у 15 - *Јахве*. И један и други су постали од помоћнога глагола *хаїа*. *Ехје* значи: *Ја сам који сам*; *Јахве* значи: *Онај који је и који ће бїи*. Септуагинта преводи реч Јахве са *Κύριος* - *Госїод*. У времена патријараха још се Бог назива: *El-Schaddai* (Свемогући).

Глава 4, сїих 22. - Израил се назива *їрвенцем Божїим*, како стога што је пореклом најстарији народ, тако и због тога, што је Израил једини народ коме је од Бога одређено да буде чувар истините вере.

Мојсије їред фараоном (Глава 5,1-13)

Сїих 1. - Мојсију беше 80, а Арону 83 године, кад први пут изађоше пред фараона с молбом: да пусти Израилце из Мисира.

Какав су їразник имали да їразнују Израилци у їусїињи? Неправилно је мишљење неких тумача да је то био само изговор Мојсијев да изведе народ из Мисира. Из 3,18 ове књиге види се да је сам Бог заповетио да народ на три дана изађе, ради приношења жртве, у пустињу, и

да светкује Јахвеов празник. Према томе је правилније мислити, да је тада установљен празник у част Богојављења на Хориву.

Сїих 2. - Речи фараонове показују неверовање из гордости. Он није сматрао заповест јеврејскога Бога обавезном за се; осим тога, одузео је Израилу могућност да извршује своје верске дужности. У овом последњем показала се и неправичност фараонова.

Сїих 6-10. - Овде се спомињу надзорници, царски чиновници (јеврејски: *шоїї^срим*, што значи *їисци*), који су као писмени људи водили белешке и рачуне о радовима Израилца. Главна дужност беше им да пишу. Из тога можемо видети да је писменост у време Мојсијево била не само позната, него и распрострањена међу Јеврејима у Мисиру.

Чуда у Мисиру (Глава 7,10-11; 8,1-15)

Како їреба разумїи деїсїво мисирских врачарї, којим їодражаваху їрва їри чуда Мојсијева? Тумачи се не слажу у процени по овом питању. Једни су мислили да су врачари дејствовали чисто оптичком обманом (свети Јустин, Тертулијан, свети Григорије Ниски); други - да су врачари вештачки, неприметно за посматраче, испуштали змије, које су раније биле у штаповима; трећи - да су дејствовали силом ђаволском; четврти - да су дејствовали непознатим, тајним (за ондашњи свет) силама природе. Од свега је поуздано то да ова дејства нису била јака ни равна чудима, јер су и сами ови мађионичари признали своју немоћ и запазили у Мојсијевим чудесима *їрсї Божїи* (8,19).

Значај їакмичења Мојсијева с мађионичарима. Ово такмичење представља борбу истините религије с лажном религијом, и са тим лажним напретком света, који, ван вере, развијају људи на земљи.

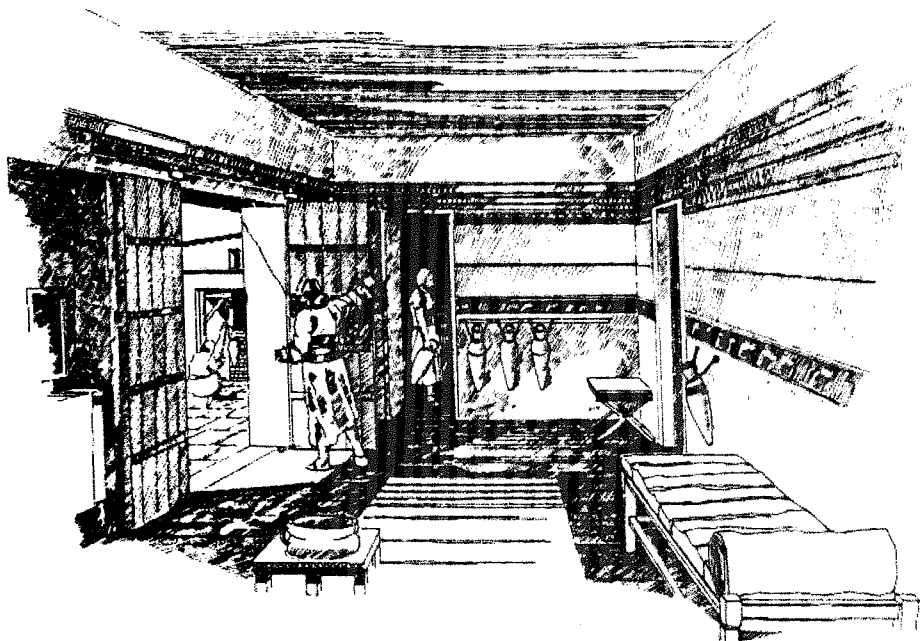
Каква су чудеса изврїена у Мисиру? (Прочитај гл. 7,10 - гл. 11).

Пасха (Глава 12,1-27)

Сїих 1-2 - Овде се говори о првом пролетњем месецу, у који Бог избави свој народ из Мисира. Тај месец Јевреји зваху *авив* (после ропства вавилонског назове се халдејским именом *нисан*). Он је почињао у време пролетње равнодневице. Њега је одредио Бог за почетак богослужбене (нове) године, у спомен ослобођења, из Мисира, и новог живота ослобођеног народа.

Сїих 3-6. - По јеврејској Библији, у 14. дан нисана, *їред заласком сунца*, заклано је пасхално јагње и крвљу његовом кропљена су врата и прагови. Већина Светих Отаца учи да је старозаветна пасха извршена у исто време кад је страдао *Агнец Божїи*, Спаситељ света.

Сїих 7. - Крв пасхалног јагњета била је за анђела смрти знак, по коме је он препознао домове Израилеве и пролазио мимо њих. Отуда

Месопотамска кућа. Кад су одведени у робство Израилјци су
нашли на овакве куће равног крова

је произашло и само име *Пасха* (од јеврејског глагола *pasach* = пролазити, поштедити), и значи: *пролазак, поштеда*.

Стих 8. - По речима Блаженог Теодорита, Господ је заповедио да Израилјци једу пасху с пресним хлебом и горким зељем у спомен тешкога и горког ропства у Мисиру. Осим тога, заповедио је да се једе месо печено на ватри; да се ништа од њега не остави до јутра; и да се не ломе кости јагњеће. Све ово, као и раније поменуто о Пасхи, послужило је за праобраз велике жртве Јагњета Божјег - Христа, принесеног за спасење свега света.

Праобраз старозаветне Пасхе

По Светом Писму, пасхално јегње је праобраз Исуса Христа, који је *Агњец Божји* *вземљай грѣхи мира* (Јн 1,29). Као што је пасхално јагње заклано у спомен избављања Јевреја из мисирског ропства, тако је и Христос, *ошћ сложенія мира заколенній*, у спомен избављења свега света. Крвљу пасхалног јагњета Израил је добио избављење од ропства мисирског; крвљу Јагњета Божјег - Христа сав свет добија избављење од ропства духовног (греха). Крв пасхалног јагњета спасава Израилја од смрти телесне; крв Јагњета Божјег спасава свет од смрти духовне. У оба случаја су присутни безазленост, крв и жртвовање. Употреба пасхалног јагњета за јело антиципира наше причешће: Ча-

сном Крвљу и Светим Телом *Агњца нејорочна и љречисџа Христа* - у евхаристији (1 Пет 1,19).

Стих 14. - У ком се смислу јеврејска пасха назива *вечном* установом? У томе, што је она била символ нашег Искупљења и што је у новозаветној Пасхи (евхаристији) нашла своје истинито продужење. „Пасха је наша - Христос, а он је Пасха *вѣчна*“.

Стих 15. - Празник *бесквасних хлебова* неодвојив је од Пасхе. Седмодневно светковање тога празника требало је да подсети на ону журбу, страх и невољу, која је пратила излазак Израилев из Мисира од погибије фараона и војске његове у Црвеном мору. Овај празник није светкован у Мисиру, него у првом станишту по изласку из Рамесе, у *Сокхоту* (*соххот* значи: *шайтори*), где су Јевреји најпре и назвали бесквасне хлебове *хлебом озлобленія*, и са ужасом спомињали ропство, из којег су се тек били ослободили (Изл 12,39).

Закон о посвећењу љрвенаца Богу (Глава 13.)

Стих 1-2. - У истом месту Мојсије добија од Бога закон, по коме сваки првенац из свега народа треба да буде посвећен Богу на службу. Извршење овога закона (прописа) одложио је Господ до времена кад народ уђе у Обећану земљу (ст. 11-12).

Господ је назвао првенце *својима*, зато што је њих првенствено избавио од смрти у Мисиру, услед чега су они по преимућству постали Божјима.

Закон о посвећењу првенаца Богу има *историјски* значај: напомињао је погибију мисирских првенаца и избављење од погибије првенаца израилјских (ст. 15). - У *љреносном* пак смислу, посвећење првенаца у спомен избављења од смрти у Мисиру напомиње нам *љрворожденное Слово* и *Првенца Пресвџе Дјеве Марије*, који нас је избавио од смрти греховне.

Прелазак љреко Црвенога мора (Глава 14.)

Стих 19. - Из Етама Израилјци пођу према Црвеном мору. На том путу беху вођени стубом од облака који је ноћу добијао изглед огњевита стуба и осветљавао пут Израилу. Кретање тога стуба зависило је од више силе, од анђела Божјег који је био у стубу. Овај анђеоловац имао је божанска својства, па се мисли да је тај анђеоловац био сам *Син Божји*, Избавитељ свега света.

Стих 21-22. - Постоје мишљења противна Мојсијевом опису о преласку преко Црвенога мора. Једни држе да је Мојсије прешао море кад је била морска осека. Али против таквога схватања стоји садржина 22. стиха. Излазак из Мисира догодио се одмах после пунога месеца, који је близак пролетњој равнодневици, а у то доба вода је у морима нај-

виша. Други мисле да је требало више од једне ноћи да народ пређе преко мора. Ово мишљење није тешко оборити кад се зна да ширина Црвенога мора, на месту преласка, не износи више од три километра.

Стих 24. - У старини су Јевреји делили ноћ на *три страже*, од којих је свака имала по четири часа. *Прва* - од заласка сунца до десет часова; *друга* - од десет часова до два по поноћи; *трећа* - од два часа по поноћи до шест часова изјутра.

Стих 29. - Свети апостол Павле учи да је прелазак преко Црвенога мора био праобраз новозаветнога крштења. Овим преласком Израилци се избавише од погибије, *крстивши се од Мојсија у облаку и мору* (1 Кор 10,2); Хришћани се пак водом крштења избављају погибије духовне. Даље, Црква нас учи да *в Чермнѣмъ мори Неискусобрачнѣя Невѣстѣи образъ найисася иногда*.

Благодарна њесма Богу
(Глава 15,1-20)

Са морске обале гледао је Израил како се Бог бори за њега са Мисирцима. Страховити и чудни пораз фараона и силе његове толико дејствује на Израилце да они запевају с Мојсијем победну песму Богу, у којој славе моћ његову и исказују веру: да ће то исто свемогућство Јахвеа довести Израилца на гору наследства свога (Сион), на место које је сам Бог себи изабрао за станиште.

Стих 4. - У преводу LXX спомињу се *иришѣи*. Под овим именом неки тумачи разумеју главне војводе Мисираца, Халдејаца и других народа. Други под тим именом разумеју одабране војнике из фараонове телесне гарде.

Из Мојсијевог описа у овој глави сазнајемо да су Јевреји у религиозним обредима употребљавали музику и хорове. Од музичких инструмената имали су бубњеве и свирале (ст. 20). Певачки хорови делили су се на мушке и женске хорове. Женски хорови увек су певали уз звуке музичких инструмената.*

Глава 19-24.
Синајско законодавство

Пуна два месеца путовали су Израилци од Мисира до Синаја (места на томе путу јесу: Рамеса, Сокхот, Етам до Црвенога мора, а даље - пустиња Сур, са Мером и Елимом; пустиња Син, Рафидин, Синај). Синај је планина, која лежи на југу полуострва, које се налази између Црвенога мора, Суецког и Акабског залива. Јужни део полуострва је веома бреговит; северни део је пустиња.

* О женском певању у Јевреја види: Судија 5; Самуил 18,6, и др.

Мапа путовања показује да су Израилци били вођени из Мисира обилазним путем, кроз пустиње, а не краћим путем који је водио обалом Средоземног мора, и био подеснији. Објашњење се налази у 13,17-18 ове књиге.*

Глава 20,1-6. - Првог дана трећег месеца од изласка из Мисира Бог је преко Мојсија објавио Израилцима да их је изабрао међу свима народима на земљи, да му буду царство свештеничко и народ свети. Тиме је Бог благоволео да Израилца себи приближи и да Он постане његовим Царем. Тада је започето уређење грађанског и богослужбеног живота овога народа, које се зове *теократијом*!

Десет заповести
(Глава 20,1-18)

Десет Божјих Заповести (Декалог) одређују однос човека према Богу и ближњему. Прве четири траже да се човек потпуно преда Богу. Осталих шест заповести траже, у име Божје, љубав према ближњему. Под именом *ближњег* Јевреји су подразумевали све људе из свога народа.

Стих 23-26. - Ови стихови говоре против незнабоштва, или идолопоклонства, и њихових обредних установа. Првим од ових стихова забрањује се грађење идола уопште; другим и трећим - употреба идолопоклоничких жртвеника; последњим стихом говори се противу извесних незнабожачких обичаја на жртвенику. Назнабошци су својим идолима правили жртвенике од мермера и драгоцених метала, и на овима урезивали разне симболе. Уместо такве раскоши, Бог заповеда да Му се подигне жртвеник од земље и од обичног грубога камена и не допушта приликом градње ни тесани камен, „јер, ако повучеш гвозђем по њему - оскврњићеш га“. Исто тако, Господ је забранио узлазити жртвенику степеницама, по примеру гнусних идолских жречева, који су полунаги узлазили по степеницама жртвенику (жреци код Моаваца) и служили народу на саблазан. Уместо тога, Јахве тражи од Израилевих свештеника да с највећом скромношћу и целомудрено приступају жртвенику. Сам пак жртвеник грађен је у Јевреја без степеница, на равној површини земље.

Који су то свештеници што су служили Богу на жртвеницима до установе правих свештеника из Левијева племена, то тумачи овако објашњавају: Арон и свештенство Левијево примили су право свештенослужења касније, после ових догађаја. Дотле су жртве приносили обично првенци мушкога пола, који су - како смо раније видели (Изд 13,1-2) - били посвећени на служење Богу.

* Израилци су могли кренути најкраћим, тзв. *Царским путем* поред Средоземног мора, али су поред пута била мисирска војна утврђења. (прим. ред.)

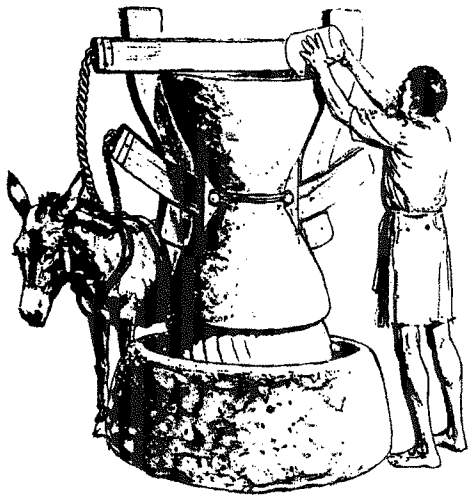
Грађански закони

(Глава 21–24.)

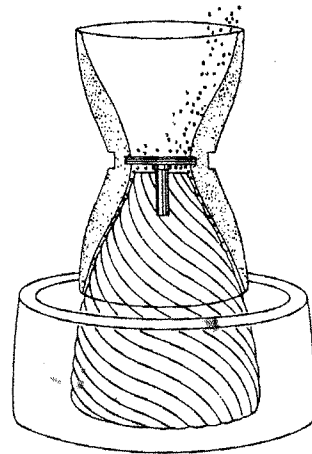
Грађански закони, изложени у ове три главе, могу се свести на ове опште групе:

Закон о робовима (стих 1-16)

У Јевреја није било робова, као у других народа. Робове о којима је реч треба разумети више као најамнике и слуге, који, не могући одужити свој дуг, долазе да га одслуже код господара. Такав роб служио је највише шест година (а често и мање) и имао је право отићи од господара седме године, јер се седма година сматрала као суботна, тј. година одмора, кад су отпуштани сви робови, па били они купљени пред саму суботну годину.

Сувача - млин који је окрећиао мађарац

Ако би се, у време робовања, роб оженио робињом свога господара, он је седме године могао отићи сам, а жена и деца су остајали и даље код господара. Но, ако би такав роб, из љубави према жени и деци, хтео да остане у господара, овај га је водио свештеноме суду и ту му је господар бушио уво шилом, што је значило да остаје роб до века, или боље рећи, до 50. године, која се звала *јубиларна година*, када је добијао слободу.

Особити закон дат је за кћерке, које оцеви продају у ропство. Таква женска није била робиња ни у ком случају. Ако није у вољи господару, овај ју је пуштао на откупе, или препродавао другом Израилцу, само је није смео продати странцима. У господара је таква женска имала право на издржање, одећу и живот у његовом дому. Који госпо-

дар не учини ово троје, нема право на њу, и она може отићи од њега у свако доба, без откупа.

Крађа људи за продају у ропство кажњавана је смртном казном (ст. 16).

Закон о убиству (стих 12-14. 20. 21. 23)

Ко изврши убиство невољно и ненамерно, треба да се спасава бекством. Кад је освојена Обећана земља, онда је 48 градова с ове и с оне стране Јордана било одређено за склониште (азил) убица из нехата. Но овај уступак закон није дао онима који изврше убиство с предумишљајем. Такве, по заповести Божјој, треба одвући и од олтара на губилиште. Смрћу се кажњава и господар ако удари роба штапом и овај умре под ударцима.

Закон освете (стих 23-24)

Основно правило овога закона састоји се у томе да треба дати живот за живот, смрт за смрт, душу за душу, око за око, зуб за зуб. Овај закон има основа у речима Бога Ноју: *Ја ћу вашу крв искаши*

(Пост 9,5-6), тј. да ће се сам Господ светити за крв човечију. Равини, у тумачењу овога стиха, веле да је општи смисао израза „око за око“ тај, да у освети ваља бити правичан, како освета не би надмашила преступ. Хришћански тумачи додају да су овако строги закони дати због тадашњих грубих нарави у Јевреја; но да су они замењени јеванђелским законом (о праштању увреда).

Закон о увреди родитеља (стих 15-17)

Увреде родитеља су сасвим неприродне појаве; зато се на преступнике примењује најстрожији законски пропис: смртна казна.

Закон о својини (Глава 22.)

Сваки крадљивац кажњава се за украдену ствар тиме што ће је платити двоструко (ст. 7). Ко краде стоку, отплаћује 4-5 пута више. За крађу стоке узета је већа казна, да би се тиме предупредиле крађе ове врсте, које није тешко било извршити, пошто су Јевреји живели номадским животом.

Гроб усечен у камену из првог века у Назарету; поглед из унутрашњости, са улазним каменом делимично откопљаним

Ко ухвати лопова у крађи имао је право да га убије ноћу, али не и по дану (ст. 2-3). То је једини изузетак где се пропис „око за око“ не примењује. Убиство лопова дању забрањено је из разлога, што се да видети: долази ли он само ради крађе, или још и ради разбојништва. А како су се ова ретко дању вршила, то је и наређено да се дању, и само за крађу убиство не сме извршити.

Закон о јавном моралу

Ко превари незаручену девојку, морао је да је узме, или - ако отац на то не пристане - да да новаца колико иде у мираз девојци (ст. 16-17). Мираз је износио педесет сикала у сребру.

Вештици не дај да живи (ст. 18). Овде се нарочито говори против жена које врачају, јер су женске више склоне врачању. Али то не треба тумачити као да врачари не заслужују казне. У књизи Левитској врачарима је досуђена смртна казна, јер је врачање водило и води идолопоклонству, и одвраћало и одвраћа људе од истинитог Бога - боговима лажним.

Дошљака и удовицу не увели, нији им чини криво (ст. 21-22).

Исто тако, забранио је Бог давати новац под камату сиромасима и узимати у залог одећу бедноме на дуже време (ст. 25-27).

Бог је забранио уобичајено у Израиљаца роптање на Мојсија и народне старешине, рекавши: *о старешини народа свога не говори ружно* (ст. 28).

Свечани завет с Богом (Глава 24.)

После пријема обредних закона извршен је обред свечаног завета с Богом, овако:

Мојсије запише најпре све законе добијене од Бога у књигу; затим подигне под гором Синајском олтар и окружи га са 12 стубова, по броју племена Израиљевих; на олтару првенци из народа принесу жртву паљеницу и жртву спасења. Мојсије прими из њихових руку жртвену крв и половину ове излије на олтар, половину задржи у суду. И онда узме *Књигу Заветѧ* и прочита је наглас народу. Народ рече: „Што год је рекао Господ чинићемо и слушаћемо“, после чега Мојсије окропи људе жртвеном крвљу, говорећи: *Ово је крв заветѧ, који учини с вама Господ* (ст. 8). Ова жртвена крв праобразовала је спасоносну крв Господа и Спаситеља нашега - Христа.

Глава 25-27. и 35-39.

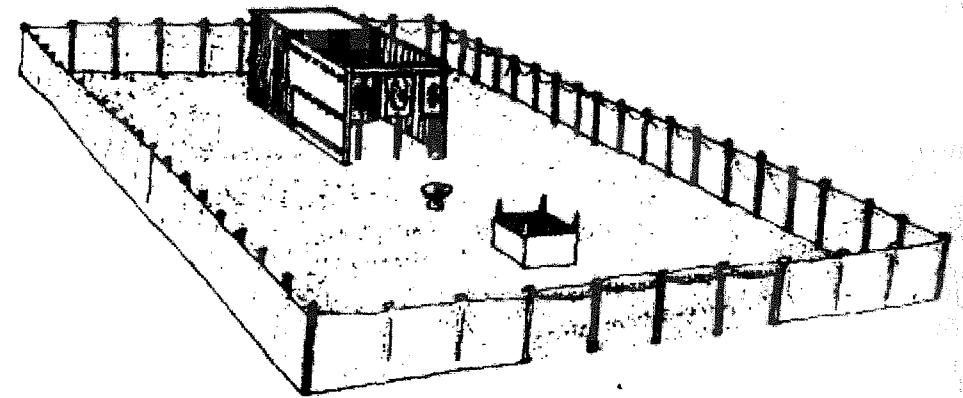
Уређење скиније

У књизи Изласка на два места се опширно говори о уређењу *Скиније сведочанства*. На првом месту говори се о Божјем откривењу по питању њенога плана; на другом - о самом њеном грађењу.

Реч *скинија* значи *шатор*. Тај назив напомиње нам њену грађу. А скинијом „сведочанства“ назван је овај покретни храм зато, што је он био истинити сведок духовног боравка Бога у своме народу.

Општи изглед

Скинија на Синају имала је изглед правоугаоника који је био дугачак 30, а широк 10 лаката. Скинију је окружавао већи правоугаоник, који се звао двориште.

Двориште скиније

Двориште скиније било је дугачко 100, а широко 50 лаката. На дужим странама дворишта било је по 20 стубова, на бакарном постолу. Врхови стубова, као и споне међу стубовима, беху од сребра. На тим стубовима који беху високи нешто више од хвата, као на огради, висиле су завесе од танкога платна, и служиле уместо зида. Двориште је одозго било отворено. Улазак је био са *истока* (у наше храмове се улази са запада), и на њему широка завеса од порфире, скерлета и танка везена платна. У овом одељку је стајао народ на молитви и приносу жртава.

а) *Жртвеник* - У дворишту је стајао величанствен жртвеник одмах на уласку. То беше узвишен четвороугаоник, изнутра празан, начињен од дрвета ситима, а обложен дебелим бакарним плочама како га спљивање жртава не би могло оштетити. У висину је имао два аршина. На сва четири угла уздизали су се бакарни извојци, налик на рокове. С предње стране жртвеник је био заграђен бакарном решетком, како се

ноге свештенослужитеља не би дотицале његових свештених зидова. Уз жртвеник стајаху и његове принадлежности: лонци за жртвени пепео, лопатице за згртање пепела, чаше за жртвену крв, виљушке за прекретање жртава и машице, - све од бакра. За пренос жртвеника служиле су дрвене полуге, опточене бакром.

б) *Умиваоница* - Између жртвеника и главног дела скиније стајала је бакарна умиваоница, утврђена на бакарном постољу са уметничким шарама. Ту су свештеници умивали руке и прали ноге пред приношењем жртава; ту су још прали жртвене делове животиња, закланих за принос.

Скинија сведочанства

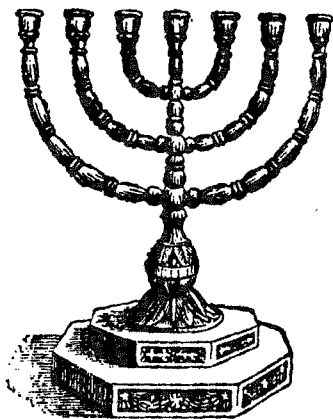
Напред је поменуто о изгледу и величини скиније. Ту је, као и у дворишту, било по 20 стубова са сваке стране; само су ови стубови били два пута виши и по аршин дебели. На странама западне ширине било је шест стубова близу један до другог. Сви стубови на скинији беху богатије и раскошније урађени, него они у дворишту. Њихова постоља су начињена од сребра, а споне између стубова, као и њихова горња површина, беху позлаћене.

Улазак је овде био са истока, с том разликом, што је завеса на уласку била раскошнија него на уласку у двориште.

Цела скинија сведочанства имала је четири шаторска крила. Прво је било од везеног платна (висона), са ликовима херувима; по њему је било друго крило од вуне; затим, треће - од црвених овнујских кожа и, најпоследње, четврто - од животињских кожа, обојених плавом бојом.

Скинија сведочанства делила се на два неједнака дела:

1. *Светилишће* - Први (два пута) већи и предњи део звао се: *Светилишће* (*Светиња*). То је источни део храма, у коме беху:

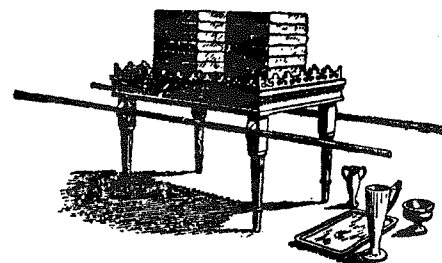

Златни свећњак

а) с леве стране од уласка: *златан светилник*. У седам његових кандила горео је ноћу без престанка најчистији јелеј;

б) с десне стране од уласка беше *трапеза* (сто) од ситима, опточена златом. Ту стајаху 12 хлебова предложења, који се мењаху сваке суботе, а сем њих - и златно посуђе за богослужење;

в) на средини од уласка стајао је *олтар кадиони* од истог дрвета као и трапеза, такође опточен златом. Био је то мали квадратан сто, нешто мало виши од једног аршина. И на његовим угловима беху рогови као на жртвенику у дворишту. На

Хлебови предложења

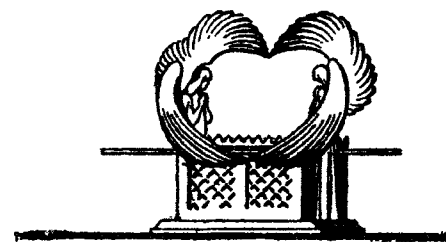

Кадиони олтар

овом жртвенику се не приношаху ни крвне, ни бескрвне жртве, нити је вршено изливање жртвене крви; него се сваког јутра и вечера мотао на њ миришљави тамјан, који се састојао од четири мирисна вештаства. Кађење тамјаном обичних домава било је забрањено смртном казном.

2. *Светиња над Светињама*, (*Святая Святыихъ*). Светилиште се једном унутрашњом завесом одвајало од другог дела скиније, који је био окренут западу. Тај део, најтајанственији и најсветији, звао се *Светиња над Светињама*. На средини овога дела скиније налазио се

Ковчеж заветѣ. То беше ковчег 1 ½ аршин дугачак и по 1 аршин широк и висок. Начињен беше од дрвета ситима, обложен златом и споља и изнутра. Унаоколо по крајевима водио је златан венац; на врху златан поклопац са херувимима на крајевима дужине. Херувими беху окренути лицем лицу, и раширеним крилима као да чуваху свештени поклопац, који

Ковчеж заветѣ

се звао *очистилишће*, јер га је велики првосвештеник, у Дан очишћења (*Јом кийур*), кропио жртвеном крвљу и очишћавао грехе народа. У Ковчегу се чуваху: суд са свештеном мањом; жезал Аронов и камене таблице Закона Божјег, даног на Синају.

Значај скиније

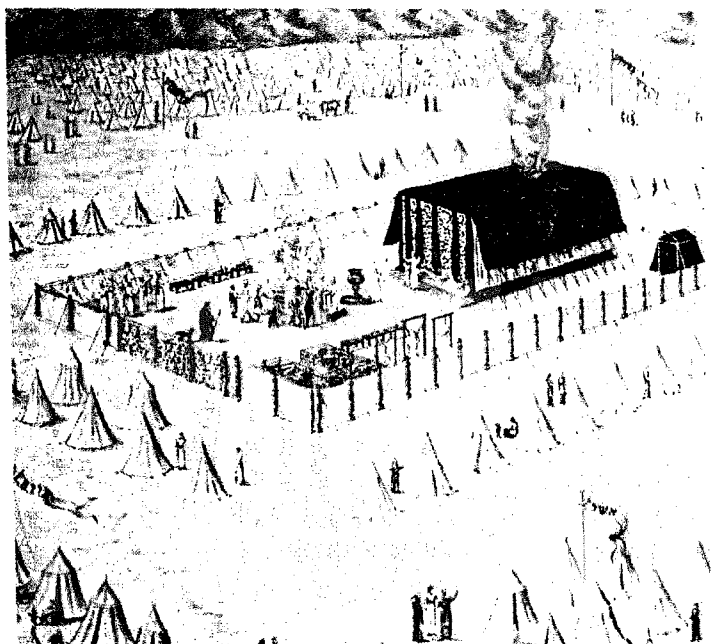
Скинија је тајанствени символ, или праобраз Цркве Христове. *Дворишће*, у које су могли ступати и незнабошци, представља васељенски карактер Цркве Христове, састављене од свих народа. *Жрѣвце*, спаљива-

ване на жртвенику, симболизовале су крсну жртву нашега Спаситеља. Умиваоница је праобраз купели крштења. Свѣтилникѣ представља место истински верних хришћана. Свѣтилник, ѿрајеза и олтар кадиони праобразују Христа, који се назива: „свѣтомъ мѣра“; „хлѣбомъ животнѣмъ“. Он је и Посредник између Бога и света, и узноси молитве људске као „благовонѣ кадиљное“ Оцу небескоме. Свѣтѣлая Свѣтѣихъ - праобраз је самога неба, куда је Христос, као Првосвѣштеник вечни, ушао да Крвљу својом задобије очишћење грехова свих људи.

Глава 40.

Освећење скиније

Кад су Веселијил и Елијав, после полугодишњега рада, довршили скинију и кад је Мојсије све свѣштене предмете поставио на одређена места, приступило се освећењу скиније. Мојсије помаза скинију и све њене принадлежности свѣштеним миром, што је означавало освећујуће дејство благодати Божје, и тако скинија постаде светим местом, достојним стаништем Јахвеа. Ово освећење скиније завршио је Господ Својом чудном појавом: „Тада облак покри шатор од сведочанства, и напуни се скинија славе Господње“ (ст. 34). И овај облак остаде на скинији за све време путовања Израиљаца. Дању је изгледао као облак, а ноћу је као огањ стојао над скинијом, тако да су га сви Израиљци могли видети (ст. 38).

Реконструкција Скиније на основу библијског описѣа
(види се и распоред ѿлемена око Скиније)

Књига Левитска

Назив

Трећа књига Мојсијева назива се у јеврејској Библији по својим почетним речима *Вајикра*. Касније, равини је назову *Тора коханим* (закон свѣштеника). Њен грчки назив *Левитикон* (Λευιτικόν) дат је на основу садржине књиге, јер она садржи законе о служби левита. Исто и у латинској Библији *Leviticus*. У словенској Библији назива се *Левитѣ*.

Време и месѣо ѿписања књигѣ

Књига је написана у подножју Синаја, али не у једно доба, него у разна времена, по мери Божјих откривења. Она је била готова половином другога месеца, друге године од изласка из Мисира.

Циљ

Циљ писања је да се забележе обредни закони, дати старозаветном Израиљу ради његовог управљања.

Садржај

Књига Левитска садржи: устројство старозаветног богослужења; установу левитског свѣштѣнства и њихове дужности; и - законе о обредима и установама.

Старозаветне жртве

Све старозаветне жртве деле се на две групе: на жртве крвне и бескрвне.

а) *Крвне жртве* су имале четири разна облика, и то:

1. Жртва свесјаљеница - (всесожженія) (Глава 1.)

То је најстарија жртва уопште и једина жртва до Потопа. Она се зове жртвом всесожженія зато што је цела сагоревала на жртвенику.

За ову жртву употребљавале су се све жртвене животиње, али мушкога рода. Жртва се расецала на делове; унутрашњост жртве и ноге марљиво су пране водом и затим спаљиване на жртвенику. Животињска *кожа* уступана је свештенику. Ако се жртвовала *ишница*, онда је свештеник увртао њену главу, исцеђивао крв ноктом на жртвеник и полозивши јој крила, бацао је у огањ.

Жртва паљеница се сматрала светињом, а тако исто и њен пепео, који су свештеници скупљали са жртвеника у своје свештене хаљине и износили ван места становања и остављали на неком чистом месту.

Значај ове жртве је у томе да се човек, који је приноси, потпуно предаје Богу.

Обред се вршио овако: Израјлац доведе теле, или јагње, или јаре, на врата уласка у двориште и своју руку држи на глави своје жртве, као да ставља себе уместо жртве за очишћење од грехова. Затим коље жртву на северној страни жртвеника и крв предаје свештенику, који том крвљу кропи жртвеник са свих страна. Прање делова жртве и спаљивање вршио је свештеник.

Овца с дебелим рејом,
нарочијо пријоручена за жртве

2. Жртва за грех (Глава 4–5.)

Приношена је као знак кајања за грехе учињене случајно, по слабости, или из незнања. Што је лице било већег положаја, то је и жртва

била већа. Првосвештеник је за ову жртву давао теле; старешина народни - јаре; сиромаси су могли донети две грлице, или два голубића.

Обред се вршио овако: Свештеник узима телећу крв и уноси је у *свешћилишће*, и ту, умочивши прст у крв, кропи њом *седам њуша* пред Господом, тј. пред завесом светилишта, а после кропи рогове кадионог олтара; осталу крв износи и излива у подножје жртвеника у дворишту. Дроб и маст телећу спаљивали су ту, а месо изван станишта. Од приноса других људи крв се није уносила у светилиште; њоме су се кропили рогови великог жртвеника, а жртвено месо јели су свештеници у дворишту скиније. Свештеничке жене и деца нису смели јести овога меса, јер је оно било свето. Одећа забризгана жртвеном крвљу прана је на светом месту. Суд у коме се жртва пекла или варила морао се разбити ако је био од земље; бакарни - морао се брижљиво очистити.

3. Жртва за пресјуй (Глава 5–6.)

У многа је слична жртви за грех. Она се приносила за преступе против онога што је посвећено Господу (на пример, ко није дао десетину, или првенце стоке храму). За ту жртву приношен је ован по раније споменутим обредима. Такву жртву приносио је и сваки нарушилац туђега права својине. Ко је некоме украо и отео што, морао је све то вратити и дати још 1/5 од вредности украдене или отете ствари.

4. Жртва мирна (Глава 3. и 7.)

То је жртва мира и спасења; једна од најсвечанијих жртава. Приношена је с *џозбом*, која је следила после спаљивања масти и бубрега жртвене животиње. Грудни и плећке уступане су свештеницима, остали делови жртве су ту давани за јело народу. Та жртва приношена је из захвалности Богу за његове дарове. На жртву су приносили *све врсте* жртвених животиња оба пола. По обреду, ова жртва се разликује од других, јер је доносилац метао на руке дебљину извађену из животиње, десну плећку и груди жртве, приносио жртвенику и потресао пред Господом, после чега је свештеник спаљивао дебљину, а груди и плећку узимао себи.

б) Бескрвна жртва (Глава 2. и 6.)

Какви су приноси спадали у ову жртву, види се из 2. главе ове књиге.

Свештеник је узимао један део приноса и спаљивао с јелејем и тамјаном; остаци од жртве припадали су жрецима као „велика светиња“.

Уопште, жртвене животиње морале су бити без телесних недостатака. А све жртве приношене су на једном месту, у дворишту скиније, на жртвенику Господњем.

Општи значај жртвава

Старозаветне жртве су - *средства измирења* грешнога човека с Богом. Све оне, по својој моралној значају, исказиваху спремност приносиоцима; да све своје моћи и животи посвети Богу и умрви у себи *греховне наклоности*. Све ове жртве скупа и понаособ праобразују Велику жртву на Голгооти за спасење света, и последњу крвну жртву у историји Божје Цркве на земљи.

Глава 8-10.

Јерархија старозаветне Цркве

Старозаветна јерархија имала је три степена.

Левити

Они чине најнижи степен. Њихова служба у скинији је била у томе да дању и ноћу чувају скинију; да мотре на чистоћу и поредак у дворишту; да о себи носе покретни храм с његовим припадностима у време похода; у време приноса жртава помагали су свештеницима: доносили воду и дрва; касније су они били певачи и свирачи у храму и непосредне судије у народу. Нису имали свештеног помазања, ни права на свештеничку службу, нити на свештено одело.

Свештеници

Они су били потомци Аронови. Служба им је била у овоме: да приносе *жртве*; да одржавају непрекидно свештени *огањ* на жртвенику; да пале јутром и вечером светилник у светилишту скиније; да *жртвују* тамјан на олтару кадионом;

да припремају и стављају пред Господа, на трапезу, *хлебове предложења*. Осим тога, *тубурили* су у свештене трубе (од сребра) да сазивају народ на молитву, или у бој. Били су судије и учитељи народа. При богослужењу носили су: *надриге*, ланену одећу која се од бедара спуштала надолу; *хиџон* - белу ланену мантију с рукавима; *јојас* од

Левити

Првосвештеник и свештеник

шарене материје, којим се утезао хитон, ради угоднијег кретања у свештеној радњи, и *кидар* - који је био у облику шарене испупчене чаше, у знак духовног процветања и свештеничке славе.

Првосвештеник

Ово звање било је наследно у дому Аронову и прелазило је од оца на сина. Поред обичних свештеничких дужности, Првосвештеник је имао и нарочиту предност службе. Само је он имао право да у Дан очишћења уђе у Светињу над Светињама и да кропи очистилиште жртвеном крвљу. За Првосвештеника су установљене (поред надриге и хитона) ве-

личанствене одежде: 1. *горња риза*, плаве боје. Она се облачила на хитон, али је била краћа од њега. Није имала рукава; на горњој страни била је украшена везеним јабукама и златним звонцима. 2. Поврх ове хаљине облачио се *ефод* - кратка одежа до појаса, златоткана на пурпурној основи. По ефоду, од исте тканине, ишла су два *нарамника*, преко груди и плећа, и доле су били утврђени *јојасом*. На нарамницима беху два драгоцене камена, на којима су била урезана имена синова Израилевих, по шест на сваком. 3. *Најрсник* - квадратна, драгоцене тканина, која је покривала груди и била украшена са 12 драгоцених каменова, у којима беху уписана опет имена Израилевих племена. Каменови су били постављени у четири реда. 4. Поврх најрсника полагани су *Урим* и *Тумим* (Изл 28,30) што значи: светлост и савршенство. 5. *Кидар*. На кидару је напред била златна дашчица са урезаним речима: *Кодеш ла Јахве* (светиња Господу). Старозаветни Првосвештеник је био праобраз Вечног Великог Првосвештеника Новог завета - Христа (Јевр гл. 7).

Посвећење Арона (Глава 8.)

При посвећењу Арона и синова његових, *први чин* свештеничкога обреда извршен је овако. У присуству свега народа, Мојсије позове Арона и синове његове и саопшти им заповест Господа о посвећењу. Обред је започео *умивањем*, у знак чистоте и светости, која се од њих тражила. Затим је Мојсије *обукао* Арона у свештене одежде. Док су се облачили синови Аронови, Мојсије помазује јелејем помазања сву ски-

нију и њене принадлежности. После тога излио је у изобиљу миро на главу Аронову, у знак изобилне благодати, коју му у помазању даје Господ.

Други део обреда чинило је *приношење жртве*. Било је три врсте жртви: жртва за грех; жртва всесоуженја (свеспаљеница) и жртве посвећења. Чин жртвовања је извршио сам Мојсије. При последњој жртви, Мојсије помаже жртвеном крвљу *крај деснога ува* сваком посвећеном, у знак послушности Богу; *велики прст десне руке и ноге*, у знак готовости за извршење закона Божјега.

Трећи део обреда био је *свеишћена гозба* од жртвеног меса, које су посвећена лица јела са бесквасним хлебовима. Затим су она остајала седам дана у дворишту скиније „на стражи у Господа“. Сваког дана понављао се обред посвећења као и први дан.

Прва свеишћенодејсја Аронова (Глава 9.)

Кад се навршило седам дана од посвећења, Арон у присуству старешина принесе *све врсте* жртава, осим жртве за преступ, а пре свих принео је жртву за грех, и то за себе. Сви жртвени приноси добијени су из дома Аронова.

Народ је затим дао приносе за три жртве, после којих, Арон дигне руке и благослови народ.

По извршењу жртвених приноса, Мојсије уведе Арона, у светилиште, да на кадионом олтару жртвује свештени кад. И још док су били на молитви, Господ јави славу своју на олтару у дворишту: *с неба њадне огањ* и сажеже принесене жртве. Народ узвикиваше од радости и паде ничице на земљу. Овај небески огањ био је знак да је свештенство скиније изабрано по Божјој а не људској вољи. Небески огањ су чували и одржавали свештеници, да никад не утрне у скинији.

Прва свеишћеничка свеишћенодејсја (Глава 10.)

У реду свештеничких дужности била је и та да двапут дневно пале тамјан на кадионом олтару. Синови Аронови: Надав и Авијуд, новопостављени свештеници, пођу са својим кадионицама у светилиште да у њему изврше вечерње кађење. Али, уместо свештенога огња са жртвеника, они метну у кадионице „огањ туђ“, домаћи. И дође огањ од Господа, тј. из стуба од облака над скинијом, те их спали. Овим страшним примером Господ је хтео да покаже свима свештеницима да се светињи не приступа неразборито.

Поводом смрти Надава и Авијуда Господ је прописао ове законе за свештенике:

1. Да не учествују при погребу својих ближих и да не тугују; јер је недостојно служителу Бога да се заноси животним невољама и ово-светском жалошћу.

2. Под претњом смрти, Бог је забранио свима свештеницима да употребљавају вино и силовита пића кад приступају скинији, да би се разликовало свето од несветога, и чисто од нечистога.

3. Најпосле је заповедио Бог да се жртвени делови, одвојени за свештенике, поједу на светом месту.

Глава 16.

Обреди за Празник очишћења

Ушћанова празника. Повод за установу овога празника био је грех синова Аронових и њихово недовољно поштовање према светилишту. Одмах после казне Надава и Авијуда Господ је објавио да само Првосвештеник, једном у години, и то с великом предострожношћу, може улазити у Светињу над Светињама и молити се за грехе своје и грехе свога народа. И Првосвештеник је улазио тамо са жртвеном крвљу очистивши најпре своје тело водом, без свечане одеће, јер је то био знак кајања и туге због грехова.

Жртве на Дан очишћења приносио је Првосвештеник у овом поретку:

Најпре је приношена *жртва за грехе Првосвешћеника* и његовог дома. Првосвештеник је доводио великом жртвенику теле, полагао на њега руке и, после исповедања греха, клао га. Затим је узимао пуну кадионицу жара са жртвеника, и пуну прегршт тамјана и улазио у скинију. Положивши тамјан на жар у кадионици пред завесом, кроз облак дима улазио је у Святая Святых, да не би пострадао од блеска славе Божје. Затим је излазио из скиније, узимао жртвену крв, поново ступао у Светињу над Светињама и тамо прстом кропио поклопац Ковчега завета, седам пута, за опроштај својих грехова.

После овога приступао је *жртви за грехе народа*. Од два јарца, један се бирао коцком „за Господа“, а други „за отпуштење“. Првога је Првосвештеник клао и крвљу његовом кропио очистилиште; над другим је исповедао грехе народа и пуштао га у пустињу, *да он њонесе на себи безакоња у земљу нейролазну*.

После овог обреда Првосвештеник је вршио *очишћење скиније*, на овај начин: Мешао је крв телећу и јагњећу и њоме помазивао рогове великога жртвеника, а прстом је кропио жртвеник седам пута. За све време овог обреда нико, па ни свештеници, нису смели улазити у скинију.

После очишћења скиније и одашиљања *козла отишћенја*, Првосвештеник се враћао у скинију и скидао са себе одежде. Учинив ново

умивање, облачио се у свечане одежде и свечано свршавао обред, одређен за жртву паљеницу, уз радосно клицање народа.

Празник очишћења празнован је 10. дана месеца тишри, који одговара крају нашег септембра и почетку октобра. На овај празник се постило, и он светковао с великим уздржањем и избегавањем телесног задовољства.

Глава 21–22.

О живоју свеишеника

1. Од старозаветних свештеника тражило се да буду *шрезвени* у служби и *иошину* *предани Богу*. Ради Бога свештеници су напуштали мртве; јер је у обреду погребња био неизбежан додир с трупом умрлога, а тај додир чинио их је нечистима за свету службу, за извесно време, и они тада нису могли улазити у светилиште. Било им је допуштено да жале најближу родбину (оца, матер, децу), па и то с великом умереношћу. Њима се ни у ком случају није допуштало да у знак туге брију главу, или одстрижу крај браде, јер се то сматрало бешчашћем светог имена Божјега.

2. Свештеници су морали да живе *бесирекорним живојом*; зато се нису смели женити озлоглашеном девојком, ни распуштеницом; али су могли женити се свештеничком удовицом. Да би се част свештеничка што јаче оградилa, закон је прописао да се нпр. блудна кћи свештеничка казни спаљивањем, док су све остале преступнице биле кажњаване смрћу.

3. Великом Првосвештенику у случају жалости није било допуштено ни хаљину да расцепи на себи, ни главу да обнажи, нити је смео приступити трупу чак ни својих најближих. Он се могао женити само девојком из свога народа. Овако строги захтеви од Првосвештеника установљени су према величини његовог достојанства, а нарочито стога што је на њега изобилно изливено уље помазања за свету службу.

4. Свештеници уопште нису смели имати телесних недостатака, и то не само оних који се виде, него и оних који се не виде. Овим захтевом имало се у виду здравље душе, тј. да душа и срце буду без недостатака, који ометају спасење. Једно се допуштало левитима који имађаху телесне недостатке, а то је: да могу јести жртвене приносе и хлебове предложена, и то поред великог жртвеника.

5. Свештеници нису смели јести „светињу“ кад су били нечисти, а нечисти су били ако болују од проказе или неке друге нечисте болести, или ако се дотакну трупа умрлога. Нечистота је у првом случају трајала до оздрављења; у другом, свештеник се сматрао нечистим до мрака, а по заласку сунца већ је могао јести светињу. Свештеник се сматрао нечистим и онда ако једе животињско месо од мртве или од растргнуте животиње.

6. Из свештеничког дома само чланови породице могли су да се хране светињама синова Израилевих. Сви остали људи који живе у дому свештеничком нису имали право ни да се дотакну светиње, а камоли да се њоме хране.

Глава 23.

Закон о празницима

Јевреји су посветили Богу на службу ове празнике:

1. Субоја

(сјих 1 - 4)

Најстарији народни празник. Проводио се у најстрожем одмору од послова. На тај дан није се чак ни ватра ложила; шетња се допуштала на најмањем растојању. Али нису била изузета дела милосрђа, ни богослужење с молитвом. У суботу се приносила крвна и бескрвна жртва *иљеница* и - међали хлебови предложена. Субота се празновала у спомен на стварање света. Закон је за тај дан предвидео одмор не само људима, него и стоци. Ко није проводио суботу у одмору, казнио се смрћу.

2. Пасха

(сјих 5 - 14)

Празник Пасхе празновао се седам дана, почев од вечера 14. нисана. Свакодневно у току овог празника спаљиване су величанствене жртве (2 телета, 1 ован, 7 једноликих јагањаца и 1 јарац). Овај празник се још назива и *Празником бесквасних хлебова*, јер се у току празновања могао употребљавати само бесквасан хлеб за јестиво. У самом почетку празновања спреманo је *иасхално јађе* и употребљавано по прописима и обредима који се помињу у књизи Изласка (гл. 12). Другог дана празника спаљиван је на жртвенику *сној ирвина од жетве* (јечма), у захвалност за прве прибране плодове земље. До овог жртвовања нико није јео новог хлеба. *Овај празник се свеиковао у сјомен изласка из Мисира.*

3. Педесетница

(сјих 15 - 23)

Педесетница је празнована у 50. дан после Пасхе, с великим суботствовањем, тј. одмором од радова, и сав народ је долазио у скинију на молитву и приношење жртава. Жртве су биле у тај дан многобројне, као и на Пасху. Особина овог празника била је што су подношена Господу два бесквасна хлеба, у име захвалности за нове плодове земље. Свештеници су ову жртву подизали и спуштали на рукама, али је нису спаљивали.

Педесетница је установљена у спомен синајског законодавства, преданога Израиљу у 50. дан по изласку из Мисира. Овај празник је праобраз хришћанске Педесетнице када ми славио силазак Светога Духа на Апостоле.

4. Празник труба (ст'их 24 - 26)

Празновао се у први дан месеца тишири (првог у грађанској, седмог у свештеној години израиљској), као празник нове грађанске године.

Овај празник се објављивао силним звуцима свештених, сребрних труба, (и од њега надаље, сваког новог месеца трубили су свештеници у ове трубе).

Празновао се у славу Богу за његове даре у минулој години. Обичај празновања уз трубне звуке дошао је у спомен тога што је закон на Синају предан уз трубне звуке.

5. Празник очишћења

Обреди овога празника описани су на претходним страницама.

6. Празник сеница (ст'их 34)

У месецу тишири светкован је овај празник пуних седам дана. У све те дане Израиљци су били дужни живети у сеницама, шаторима, украшеним зеленилом. У скинији се служило првог и осмог дана. Жртве су приношене сваки дан, само се број жртвених телади (13) из дана у дан смањивао.

Празник сеница празнован је у спомен странствовања Израиљаца, од Мисира до Ханана. Седмог дана овог празника вршио се обичај обилажења с паллама, око великог жртвеника, седам пута, за спомен освајања Јерихона.

Из прегледа празника види се да је број 7 имао у Јевреја симболичан значај. Месец тишири, 7. у реду месеци свештене године, имао је највише великих празника. Јевреји су празновали 7. дан и 7. месец и 7. годину.

Глава 25. Закон о јубилеју

Закон о субојној години

У Јевреја свака седма година називала се субојном годином. Та година се разликовала од обичних по томе, што те године Јеврејин није обрађивао своје њиве и винограде, ни сабирао плодове земље, него је

земљу остављао да се одмори; ако је чак земља давала каквих плодова незасејана, то је било остављено на уживање робовима и дошљацима, домаћој стоци и дивљим зверовима.

Закон о јубиларној години (ст'их 8 - 22)

Свака седма субојна година звала се јубиларна година. Она беше 50. по реду обичнога бројања. За њу су важили закони суботне године, а осим тога, и ови: да се тада отпуштају на слободу робови с породицама својим; да се продане земље од купаца врате првим законитим власницима њиховим, без сваке плате и награде. Тим законом је била спречена мешавина племена, како би се тако сачувало порекло, из којег ће произаћи Месија, а спречено је и - користољубље богаташа.

У свези са законима о субојној и јубиларној години Господ је издао и ове законе:

а) да нико не може купити ни продати земљу вечито, него је може уступити за време;

б) да левитски домови не могу бити отуђени за свагда, него до јубиларне године;

в) да Јеврејин у Јеврејина не може бити роб, јер су сви Јевреји међу собом браћа и робови једнога господара - Јахвеа. Ако би Јеврејин био продан у ропство странцу, незнабошцу, рођаци су били дужни да га откупе.

Глава 27. Обеији десетине

Обеији (завети) у Старом завету јесу посвећења Богу и дарови Богу. Предмети обета могли су бити како сами људи, тако и њихова лична имовина.

1. Обеији посвећења људи Богу. Посветити се Богу значило је предати се на службу скинији, у помоћ левитима и свештеницима. Такви људи су пазили на чистоћу скиније, помагали при приношењу жртава, доносили воду, секли дрва и радили све остале ситне послове. Женска лица посвећена Богу вршила су послове према своме полу, њима је пало у део да перу, шију и у чистоћи одржавају предмете скиније. Деца посвећена Богу ступала су у службу скинији пошто мало поодрасту (на пример Самуило).

Људи посвећени Богу могли су се и откупљивати. Тај откуп служио је за издржавање левита. Човек од 20 година навише давао је откуп од 50 сикала, жена 30 сикала, младић 20 сикала, девојчица 10 сикала, итд.

2. **Посвећење Богу живојиња, домова и њива.** Жртвене животиње, посвећене Богу, нису се могле откупити, ни заменити јер су „светиња“. Оне су или приношене на жртву, или даване свештеницима. Нечисте животиње и домови су се могли откупљивати, по процени свештеника, с тим да се плати процењена сума и још 1/5 те суме. Посвећена њива ценила се по засејаном усеву, а с обзиром на то када се њива посвећује: пре или после јубиларне године.

3. Првенци су били одраније посвећени Богу; отуда они нису давали обета. Првенци животиња нису се могли откупљивати; само првенци нечистих животиња могли су се по процени откупљивати, с додатком 1/5 процењене суме.

4. Све што је посвећено Богу са *заклећивом* сматрало се као велика светиња, те није могло бити продато, ни откупљено, ни замењено (тзв. корван).

О десетинама. Сваки Израјлац је био дужан давати скинији *десетину*, десети део од свега имања свога на издржање левита. Ко је хтео новцем да плати десетину од свега што се даје у природи, он је општој вредности десетине додавао још 1/5 опште суме. Левити су пак од својих десетина давали 1/10 свештеницима. Да не би било пристрасности при одвајању животиња скинији, домаћин је згонио стоку на једно место, па што је отуд излазило десето по реду, одређивало се скинији и давало без откупа.

Значај левитске службе по учењу апостола Павла

Левитско свештенство је било несавршено само по себи; отуда ни његова служба није могла дати човеку моралног савршенства. Сва левитска свештенства беху само припрема за спасење, праобраз „грядущихъ благъ“. *Жриве* су праобразовале крв Исуса Христа, која нас освећује; *скинија* - истиниту скинију (Цркву Христову), коју постави Господ, а не човек (Јевр 8,1-2); *првосвештеник* - Првосвештеника Христа, који, не крвљу телећом и јарећом, него Својом крвљу, утврди нови и бољи Завет између Бога и људи. Стога се старозаветно богослужење и свештенство морало и заменити с појавом Великог *Првосвештеника*, који *седе с десне стране престола Величанска на небесима* (Јевр 4,14; 8,1).

Књига Бројева

Називи

Четврта књига Мојсијева називала се у старини у Јевреја по почетним речима: *Вајдабер*; у каснија времена равине је назову: *Бе-мидбар*, што значи: у *пустини*. Грци и Латини у својим Библијама назову је књигом *Бројева* (*Аријми*, *Ἀριθμοί*, *Numeri*), стога, што почиње бројањем израјског народа. У словенској Библији назива се *Числа*.

Време, место и циљ писања ове књиге

Књига Бројева није написана у једно време, него поступно, а завршена је у моавским долинама, према Јерихону. Она је написана да би овековечила Божје старање над народом израјским, у време путовања од Синаја до Обећане земље.

Садржина

Осим историје путовања Израјлаца од Синаја до Ханана, књига садржи и неколико закона који се тичу свештенства и празника, као и - законе грађанске. Дели се на три дела. Први - говори о припремама за полазак од Синаја (гл. 1-10); други - о путовању до граница Обећане земље (гл. 11-21); трећи - о освајању зајорданске земље (гл. 22-36).

Назорејсѣво (Глава 6.)

Јеврејска реч *назир* означава човека *оделиѣа* и особита; назир (назореј) је избегавао овосветска задовољства ради већег савршенства и везе с Богом. Назир је, према томе, био исто што и монах у новозаветној Цркви. Разлика је била само у томе, што монашки обет завет траје целог живота, а назорејски обет је обухватао време које сам назир себи одреди.

Назорејски завет одређен је у стиховима 3-8. ове главе.

У случају невољног нарушења обета, назир је 7 дана бивао одлучен, бријао је главу, приносио жртву за грех и започињао изнова свој обет. Кад је назир испунио завет, приносио је све крвне и бескрвне жртве, стригао своје власи и спаљивао их пред Господом, у знак тога да Господу уступа не само своје помисли и дела, него и главу.

Речи благослова (Глава 6.)

На богослужењу свештеници су благосиљали народ речима:

„Да те благослови Господ и да те чува!“

„Да те погледа Господ светлим лицем својим и буде ти милостив!“

„Да обрати Господ лице своје теби и даде ти мир.“

Овим свештеничким призивањем имена Божјег верни су добијали Божји благослов.

Посвећење левитѣа (Глава 7.)

Обред посвећивања левита састојао се из ових делова:

1. Кропљења левита водом очишћења. Вода очишћења садржала је у себи жртвеног пепела. Очишћење је уопште символ душевне чистоте.

2. По очишћењу левити су доводили два телета на жртву и стајали у дворишту скиније пред целим народом. Представници народа су *полагали руке* на левите, јер се ови сматраху као нека жртва Богу од стране народа.

3. Затим је Арон *уносио посвећене њед Господом*, тј. доводио их уласку у скинију и ту их окретао на све четири стране света.

По свршетку посвећења, левити су метали руке на главу жртвених телади, које је затим сам Арон жртвовао.

Левити су служили од 25-50. године живота; али су пунолетство за службу имали тек од 30. године. Изузетно, због путовања Израјлаца и преноса скиније, узимани су на службу и левити од 25 година живота.

Жезал Аронов (Глава 17.)

Кад је Кореј прости левит, с Датаном и Авироном узбунио народ и наумио да себи присвоји свештеначку службу, Господ је строгом казном казнио безбожнике (гл. 16), и затим наредио Мојсију да узме 12 палица од старешина Израјлевих и да их постави у скинији, рекавши: „Кога изаберем (за свештенство), његова ће палица процветати“. Сутрадан сви опази да је палица племена Левијева, на којој беше написано име Ароново, процветала и показала зрео бадемов плод. По Божјој заповести, ова палица остане у скинији да се чува као знак непокорни-ма и доказ божанског избора Арона за првосвештеника.

Палица Аронова је праобраз бесеменога рођења Христовог од Пресвете Дјеве Марије, и символ службе свештеничке, која треба да цвета и успева у добру и доноси изобилан плод на утврђење стада Хри-стова.

Жрѣва црвене јунице. Вода очишћења (Глава 19.)

За жртву очишћења, по особитом наређењу Божјем, беше употребљена жртва црвене јунице. Њена боја симболички напомињаше греховну нечистоту људи (Ис 1,18) а тако и тромост и трулежност. По стародревном веровању, ова жртва је узимала на се сву нечистоту и зло израјлског народа.

Жртва се клала и спаљивала ван места становања. Свештеник је узимао прстом жртвене крви и кропио њоме издалека, у правцу врати-ма скиније, седам пута, а ово кропљење је означавало да народ чека очишћење својих безакоња управо од Господа, и то потпуно, јер број седам разумевао се као пуноћа дејства.

При спаљивању свештеник је бацао у жртвени огањ парче кедрова дрвета, исopa и кончић црвене вунене материје. Свети Оци наводе у тумачењима да кедрово дрво значи *крстѣ Господњи*, црвени кончић - *Христѣову крв*, а исop - *силу Христѣове благодаѣи*.

По свршеном жртвовању, неко од „чистих“ скупљао је жртвени пепео и остављао на чисто место, а затим заједно са свештеником вршио обред умивања.

Не само жртва, него и њен пепео имао је, у вези с извесним обредима, силу очишћења свих нечистих (ст. 11-18). Обично се у суд узимала свежа вода, у воду се сипало жртвеног пепела; један од оних који не имањаху на себи законске нечистоте, узимао је исop, метао га у воду и њиме кропио оскврњена лица и ствари. Кропљење се вршило у трећи и седми дан нечистоте.

Камени судови за воду

глагола *saraph* - жећи). Названа је тако по ужасном дејству змијскога отрова.

Кад су невоље принудиле народ на покајање, Бог заповеди Мојсију да начини змију од мједи.

Стих 8-9. Змија од мједи (бакра) праобразовала је Христа. Ово видљиво знамење било је симболички наговештај духовног исцелења свих верних, који очима вере гледају на Распетога. Овај праобраз нарочито истиче Исус Христос, у речима: *Као што Мојсије подиже змију у пустињи, тако треба Син човечији да се подигне, да сваки који верује у Њега не погине, него да има животи вечни* (Јн 3,14-15).

Змија од мједи, коју подиже Мојсије у пустињи, сачувала се ради успомене све до времена цара Језекије, који, из ревности према Богу, уништи овај свештени споменик, из разлога што се тадашњи Јевреји, по склоности идолопоклонству, клањаху змији Мојсијевој.

Валаам и његово пророштво (Глава 22-25.)

1. Кад је Израил стигао у долине моавске према Јерихону, Валак, цар моавски, пошаље своје људе у Петор (Фатур), град на Еуфрату, да отуда доведу пророка Валаама да прокуне Израиља, кад се није могло победити га оружјем. Пророк одбије ове посланике по Божјем упутству, али из користољубља пође за другима који му дођоше с великим благом. Путем анђео Божји у три маха прегради му пут, и магарица на којој јахаше Валаам свраћаше с пута; међутим, њен заслепљени господар стаде је тући, јер није видео грознога анђела пред собом, с мачем у руци. Тек кад магарица проговори, отворе се очи Валааму и он сагледа пред собом анђела, који га изобличи за користољубље, рекавши:

Вода очишћења у Старом завету симболисала је новозаветну тајну крштења. Ко се није чистио овом водом, тај је, по старозаветном закону, био „истребљен“ из народа.

Змија од мједи (Глава 21.)

На путу око Едомског царства Израиљци су показали страховиту малодушност, за што су кажњени од Бога строгом казном.

Стих 6. У јеврејској Библији *серафим* што значи *огњена змија* (од глагола *saraph* - жећи). Названа је тако по ужасном дејству змијскога отрова.

иди с тим људима, али говори само оно што ти ја кажем. Пророк дође у престоницу Валакову (Киријат-Хуцов), и ту буде изобилно угошћен. Сутрадан цар изведе пророка на висину (брег) Валуову, одакле се могао видети део израиљског логора (гл. 22).

2. Пророк заповеди да се ту подигне седам жртвеника, и кад је запалио жртве, одвоји се од осталих да прими реч Божју. И примивши је, дође цару и рече: Како бих клео онога којег Бог благосиља? Валак, мислећи да ће пророк с другог места моћи да прокуне Израиља, изведе га на гору Фазгу, начини и ту седам жртвеника и принесе жртве. Али Бог кроз пророка изјави да ће Израил као лав скочити и сатрти своје непријатеље. Цар на то узвикну: Немој га ни клети ни благосиљати! - Најпосле покуша цар да на трећем месту постигне своју жељу, па изведе пророка на врх Фегора, који гледа у пустињу. Кад је пророк сагледао Израиља где стоји подељен по племенима, дух Божји дође на њ и он рече: Како су лепо шатори твоји, Јакове, и колибе твоје, Израиљу!... Ко тебе благосиља, биће благословен; а ко тебе куне, биће проклет! Разгневлени цар нареди пророку да иде из земље његове, али овај пре одласка исказа значајно пророштво о Месији.

Пророштво Валаамова о Месији (Глава 24,17)

Валаам је пророковао појаву Месије и његову владавину над светом овим величанственим речима:

„Видим га, али не сад; гледам га, али не изблиза; изаћи ће звезда из Јакова и устаће жезал из Израиља, који ће разбити кнезове моавске и разорити све синове Ситове“, Звезда и скиншар су симболи славе и власти, које Свето Писмо обично приписује Месији - Цару над царевима. Јеврејска заједница је од старина учила да се ово пророштво односи на Месију, као што се то види из таргума Онкелоса и Јонатана на ово место; хришћанска Црква исто тако учи да се то пророштво испунило у лицу Исуса Христа, који је као звезда и истинита светлост обасјао и просветио сав свет, и који под жезлом својим скупља све народе у заједницу.

Личности Валаамова

Мишљења тумача Светога Писма о личности Валаамовај разнолика су. Једни држе да је он био истинити пророк Јахвеа и пореде га са Елифасом, пријатељем Јова. Други држе да је био обичан незнабожачки врачар. У овом случају он је пророковао под утицајем Светог Духа, као прави пророк. У свему осталом представља мрачни пример заслепљенога користољубља: за богате даре он преступа вољу Божју и са опасностима по живот иде да испуни безбожну жељу богатога цара Валака. Новозаветни писци узеше Валаама за пример и претечу ко-

ристољубивих лажних учитеља у Новом завету који за новац погазише савест и сваку светињу (2 Пет 2,15; Јуда 11; Откр 2,14).

Левитски градови (Глава 35.)

Стих 1-8. - Како левити нису имали посебног дела земље у Ханану, а морали су као судије и учитељи народа живети у свима племенима, то је Господ заповедио да им се за становање одреде неколики градови, што беху расејани по свима племенима Израилевим. У оно време, кад је Мојсије поделио освојене земље преко Јордана неколиким племенима (Рувимовом, Гадовом и половини Манасијинога племена), левити добијају неколико градова; касније за њих беше додељено укупно 48 градова. Осим градова, беше уступљена и извесна површина земље за усеве и исхрану стоке. Та земља је била око сваког левитског града и захватила по 2000 лаката на све четири стране света. Толика количина земље беше довољна да осигура материјално благостање старозаветних свештенослужитеља.

Стих 6-11. - Од левитских градова одвојено је *шест* за утиочишће нехотичним убицама кад се спасавају од гнева и освете рођака убијенога.

Стих 12. - Убице с предумишљајем кажњаване су смрћу, и казну су могли да изврше и рођаци убијенога. Убиство без намере није се могло казнити без суда. А како је суд припадао свештеницима, то су убице и тражили уточиште у свештеним градовима левитским.

Стих 14. - Градови уточишта беху подељени тако да су три града била у зајорданској страни, а три у Ханану. Ово су градови уточишта:

1. *Восор*, у пустињи, у племену Рувимовом;
2. *Рамоџ*, у Галаду, у племену Гадовом;
3. *Голан*, у Васану, у племену Манасијином;
4. *Кадес*, у Галилеји, на гори Нефталимовој;
5. *Сихем*, у Самарији, на гори Јефремовој;
6. *Хеврон*, у Јудеји, на гори Јудиној.

Стих 28. Уточиште је трајало до смрти првосвештеника, стога што је том смрћу утишаван сваки раздор, свака распра, сваки спор: у општој народној туги гасиле су се све личне страсти. Но ипак, убица се није могао сматрати ослобођеним: искупљење и његово ослобођење од казне зависило је од новог првосвештеника, као посредника између Бога и света за очишћење људских грехова.

Закон сродничке везе X (Глава 36.)

1. **Повод за издавање овог закона.** Кћери Салпадове, из колена Манасијина, по смрти свога оца, који није оставио за собом мушка потомства, замоле Мојсија да им да удео од Обећане земље, који би пао у део Салпаду. Мојсије одобри њихову молбу и установи за потомство закон: да *наследи*во оца, који не остави за собом синове, *припада* његовим кћерима. Али како су ове имале право на удадбу, и како је удадба могла на свагда пренети наследство и на мужа из другог племена, то је Мојсије, по заповести Божјој, дао, у вези с горњим законом, нов закон, који се назове *Закон сродничке везе* (ужичества).

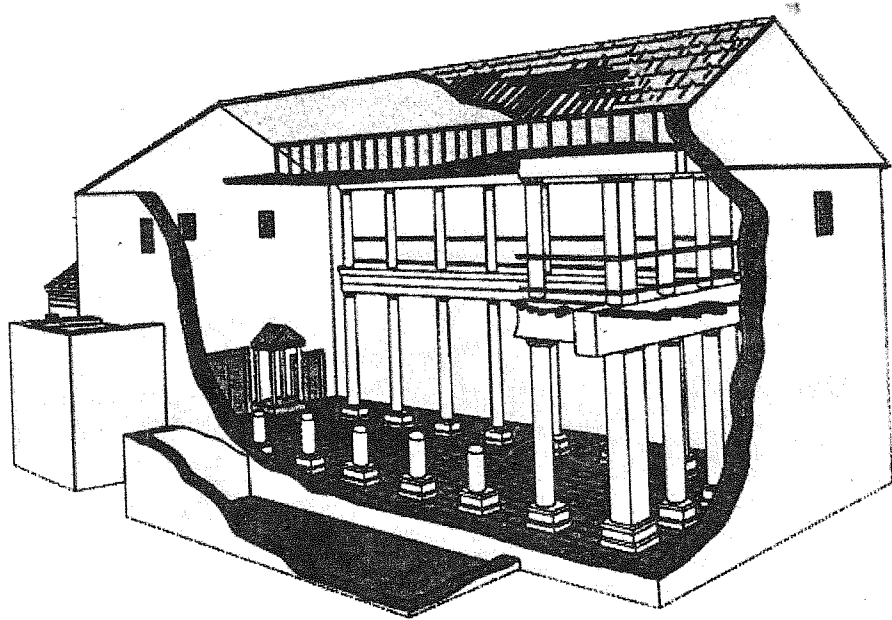
2. **Суштина закона сродничке везе** је у овоме: Свака кћи, која наследи оца, може се удати за човека из истог колена и племена, да се не би мешала племена, и да би свако племе очувало свој део земље. Бракови ове врсте, према томе, били су обавезни по сили сродничке везе.

3. Закон сродничке везе, осим овога случаја, важио је и онда кад умре муж а не остави за собом порода; његову удовицу узимао је брат умрлога, њен девер. Ако се у том браку нађе мушко дете као првенац, он се - по овом закону - сматрао сином умрлога, „да се име његово не изглади у Израиљу“. Такав брак зове се *деверски брак*, или *левираџ* (по лат. речи *levir*, што значи: девер).

Точак за израду грнчарије покрећан ноћом. Судови од камена ипак се израђивани на овај начин. Грнчарски суд је уобличаван руком, што је изискивало мноћо времена, али је производ био леп и скуп

Реконструкција синагоге у Мерону (Мерону), Израел, (3–4. в. по Хр.)
са галеријама и џенизом за Пејоокњиже

Књига Поновљених закона

Називи књиџе

Пета књига Мојсијева називала се у Јевреја по почетним речима *Елехадбарим* (ово су речи). Равини је касније назову: *Мишне Тора*, што значи *поновљење закона*. Грци је назову према садржини *Девтерономион* (Девтеронџион, лат. Deuteronomium), откуда је дошао и назив у словенској (*Вџорозаконџе*) и српској Библији (*Поновљени закони*).

Време и место џисања

О времену и месту писања ове књиге јасно се говори у самом њеном почетку: „Ово су речи које говори Мојсије свему Израиљу с ону страну Јордана, у пустињи... четрдесете године, у први дан једанаестог месеца“ по изласку из Мисира (гл. 1,1-4). Књига је, дакле, писана у означено време, на пољима моавским и обалама Јордана према Јерихону.

Циљ џисања

Кад је Мојсије осетио да ће умрети, науми да новом јеврејском поколењу, које није чуло Бога на Синају, нити видело добротинства Његова при изласку Израиљаца из Мисира, понови закон Божји и посаветује народ израиљски да, кад уђе у Земљу обећану, свето чува Закон Бога свога, јер од испуњења овога Закона зависи срећа и благостање народа.

Књига Поновљених закона има пет делова.

Садржина и подела књиге

Први део понавља историју путовања од горе Синаја до реке Јордана, с намером да новом покољењу предочи велике Божје милости према Израиљу (гл. 1 - 4).

Други део садржи савете за вршење Закона Божјег (гл. 4 - 12).

Трећи део садржи понављање свих посебних закона Јахвеових, које ваља тачно вршити по доласку у Хананску земљу (гл. 12 - 26).

У његовом делу садрже се предсмртна завештања Мојсијева и описује се његова смрт (гл. 31 - 36).

Закон о месту за богослужење (Глава 12.)

Међу првим законима, које су Израиљци дужни били да изврше по уласку у Ханан, Мојсије ставља закон о месту за богослужење. Израиљци су морали да униште многобројна незнабожачка светилишта у Ханану, а тако и њихове жртвенике: да сруше камене стубове у част богу Валу; да поломе разне идоле хананске; да огњем сажегу лугове посвећене богињи Астарт и да измене и саме називе ранијих богослужбених места. Своје пак богослужбене обреде и жртве Израиљци су требали да врше само на једном месту, и то оном које изабере Господ за станиште скиније.

Јединство места за богослужење служило је као тајна напомена на јединство истинитога Божанства, насупрот идолскоме многобоштву.

Стих 17. - Знамо да је Господ раније установио давање десетина (десетка) за издржавање левита. Питање је сада: које су то десетине што су и обични Израиљци јели при скинији? Ваља знати да је било десетина две врсте: једне су даване левитима, а узимане су од плодова земље и дрвећа, од стоке ситне и крупне; друге десетине су узимане од хлеба, вина и уља; њих су доносили собом Израиљци у место богослужења три пута у години и употребљавали за гозбу при скинији. Ове последње десетине забранио је закон употребљавати ван скиније; при употреби су учествовали чланови породице с робљем и левитима заједнички.

О лажним пророцима (Глава 13.)

У овој глави износе се предострожности од лажних пророка. У старини су обично узимали *чудо* као знак да је неки пророк истинит, или од Бога послан. Али Мојсије, знајући да се чуда могу чинити и силом ђаволском (нпр. чуда мисирских врачара), није саветовао народу да пророке цени по чудима, него по учењу о Богу. Према томе, сваки пророк који чини чуда, а грешни против прве заповести, у намери да заведе народ идолима и туђим боговима, имао се сматрати лажним пророком. Казна, законом прописана за лажне пророке, била је врло строга. Њих су левити убијали руком, или засипали камењем (ст. 9-10). Градови који држе безбожнике предавани су проклетству и коначном уништењу; рушевине тих градова нико није смео обнављати (ст. 13-18).

Закон о судијама и цару (Глава 16-17.)

Предвиђајући да наступа време кад ће Израиљ заменити свој мирни војнички живот животом мирним, грађанским, Мојсије прописује законе о судијама и цару.

1. Свако племе ваљало је да има свога *судију* и шотерима (писара), који ће судити право, не изврћући закон и не примајући мито (ст. 18-20). У важним делима, за која би се досуђивала смрт, кривца су доводили на градска врата пред судије. Ту су два или три сведока потврдили кривицу, и у случају да је ова доказана, сведоци су најпре дизали руку на осуђенога, а затим остали народ (гл. 17,2-7). Ако судије не би могле да реше ствар, дело се предавало суду главнога града, где је скинија и где је судио Првосвештеник са свештеницима.

Судије је бирао народ међу часним и искусним људима. Они су судили све спорове и кривице; само у случајевима где нађу да је њима немогуће одредити казну према кривици, судио је *виши суд*, с Првосвештеником на челу. Овом суду припадала је надлежност да суди целим општинама и градовима, и да изриче казну смрти становништву целог града када падне у идолопоклонство.

2. Ако Израиљ некада пожели да има *цара* као и други народи, цар мора бити биран из народа, по упутству Господњем. И тај цар не сме се угледати на незнабожачке царе, па тећи себи богатство и множити жене, чиме се развраћа срце земаљских господара; него ће вазда држати у руци свитак закона Божјег, читати га и радити по њему у све дане живота свога (гл. 17).

Удео левита. Пророштво о Месији (Глава 18.)

1. Удео (жребѣи) левита, одређених да служе Богу, није био у побној земљи, која би се уступила њихову племену. Сам Господ назвао левите *Својим уделом* (грчки: *клирос* = удео, коцка, наследство; оту-данашњи назив *клирици*). Уместо земље, племе Левијево добило је в „клирос (удео) Господњи“, одн. „Господ је наследство њихово“ (ст. ; они су добили:

а) 48 градова с домовима (подграђима) (Бр. 35,2-8);

б) десетину од свију плодова земље и стоке;

в) цену за првенце од људи и откуп обетника (заветованих);

г) делове од жртвених приноса (кожу, груди, плећке, делове хлебне ртве, а од жртве за грех све, осим лоја и бубрега);

д) поврх свега, жртвене гозбе нису се могле вршити без учешћа лета.

Сваки левит је имао право, напореда са осталом својом браћом левитима, на једнаки део дохотка од олтара, за своје издржање.

2. У 18. глави ове књиге садржи се *пророштво о великом Пророку*, оје гласи:

„Пророка воставлю имъ от средѣ братѣи ихъ, якоже тебе; и вдамъ пово мое во уста егѡ, и возглаголетъ имъ - и человекъ той, иже не послушаетъ словесъ егѡ: елика возглаголетъ пророкъ онѣи во имя твое, азъ отмщу от него“ (ст. 18-19). У преводу ово пророштво гласи: *Пророка ћу им њодиђнути између браће њихове, као што си ти, и тебинућу речи Моје у уста његова, и казиваће им све што му заповедим.*

Равини држе да се ово пророштво односи на Исуса Навина, или на некога од старозаветних пророка, али то мишљење није исправно, јер сам Господ говори (Број. 12,6-8) да ни један од њих није раван Мојсију, својом блискошћу к Богу.

Стога је правилније држати се мишљења апостола Петра и Јована (Дап. 3), који ово пророштво односе на Исуса Христа. Христос је раван Мојсију и сличност је међу њима нарочито у томе што су обадва били *Посредници* између Бога и света, један у Старом, други у Новом завету. Оба су били *Избавиоци*: Мојсије - народа израиљског, Христос - свега света. Оба су били прави *Пророци*, који непосредно опште с Богом, сазнају вољу Његову и тумаче је свету. Према томе, Мојсије је пророковао о Христу, као о Великом Пророку, Избавитељу и Посреднику Новог завета.

Блаџослови и клеѣве на Израиљ (Глава 28.)

Пред самим доласком у Хананску земљу, где је Израиљ имао да живи новим животом, чије је благостање зависило од тачног извршења закона Јахвеовог - Мојсије је наредио да се у Хананској земљи, на горама Гаризину и Евалу, које имају значај суда Божјег, изврши по обреду благосиљање извршилаца и проклетство неизвршилаца закона (гл. 27,12-13). Сам пак изрекао је пророчки благослове и проклетства, већ према односу Израиљаца према закону Божјем, који су се испунили касније у историји.

Пророчки блаџослови Мојсијеви

а) *о њлодносѣи људи, стоке и земље* - испунили су се у првом периоду царства, кад је Палестина била густо насељена, па ипак сваки је Израиљац „седео у винограду својему и под смоквом својом“;

б) *о њобеди над неѣријашѣлима* - испунили су се под Исусом Навином, судијама и првим царевима;

в) *о духовном блађу народа и становању самога Бога у средини његовој* - испунили су се кад је подигнут храм на Сиону, „Светој Гори Божјој, и кад се јавио Месија, раздавач свакога духовног блага“.

Пророчке клеѣве Мојсијево

а) *о оскудици и ѡусѣошѣи земље* - испуниле су се кад је Јерусалим разрушен (70. год. по Христу);

б) *о роисѣвима и расејању Израиља ѡ целом свету* - испуниле су се нарочито у време кад су Јевреје покорили Вавилонци и Римљани (ст. 36. испунио се при нападу Навуходоносора на Јерусалим; ст. 64. по разорењу Јерусалима од Римљана), а испуњавају се и данас (ст. 37).

Предаја вођсѣва Исусу Навину (Глава 31.)

Пред саму смрт своју Мојсије сазове народ и опрости се с њим. При опроштају објави да под старост (120 година живота) предаје управу над народом Исусу Навину (ст. 1-6).

Праштајући се са Исусом Навином (ст. 7-8), Мојсије му рече да ће срећно увести народ у Ханан и да ће му у томе Бог помагати.

Праштајући се са свештеницима, Мојсије завешта да, кад уђу у Обећану земљу, сваке суботне године читају народу Књигу закона, и уче га да се боји Господа. Читање закона да се врши на Празник сеница, кад је сав народ морао бити код скиније.

Кад је Господ објавио Мојсију да му је смрт близу (ст. 14), Мојсије са Исусом Навином стане на улазак у скинију. Бог им се јави у стубу од облака и открије Мојсију да ће народ израиљски по смрти његовој поћи рђавим путем и за туђим боговима, за шта ће он (Господ) сакрити лице своје од тога народа. Због тога нареди Бог Мојсију да састави *песму изобличења* Израиља и натера народ да је научи, како би касније сама песма била сведок и осуда неблагодарних људи Израиљу. Исусу пак обећа Бог да ће бити с њим (ст. 23).

Песма изобличења (Песма Мојсијева) (Глава 32.)

Прва четири стиха ове главе чине увод у песму, Овде Мојсије призива небо и земљу за сведоке истинитости својих речи. У самој песми Мојсије најпре кори Израиљце што су бујни, безумни и покварени, што црном неблагодарношћу узвраћају Богу за његова добротинства, и напомиње им да су од старина дужни и обавезни Богу, јер је Он њихове претке нашао на земљи пустој, па их је извео из те пустоши, носио као орао птиће своје на крилима, и подигао на „висине земаљске“, давши им „да сисају мед из стене и уље из тврдога камења“. Али кад се Израиљ угоји насладама божанских блага, остави Бога - Спаситеља свога (ст. 5-19).

Псалми су певани уз харфу (лиру), омиљени инструменти код народа на Блиском истоку, иначе лак и згодан инструмент а уз то мелодичан, да су на њему свирали како номади тако и на царском двору

Затим се описује (ст. 19-43) како ће Господ у гневу одвратити лице своје од Израиља и казнити га по мери престапа његових. Оскудица у плодовима земље, глад, болести и несрећни ратови биће последица народне неблагодарности према Богу. И тек тада ће Израиљ видети да нема Бога осим правога Бога, који храни и исцељује, убија и оживљује.

Ова песма је у сва времена читана на израиљским богослужењима, и иначе. И хришћанска Црква употребљава је и пева у дане Великога поста, јер је најприкладнија данима поста и кајања.

Благослов љеменима Израиљевим (Глава 33.)

Последњи пут обратио се Мојсије народу да га, као вођа и законодавац, благослови. Том приликом пророчки је показао будућу судбу сваком племену у Земљи обећаној.

Рувиму је дао благослов за вечни живот, али је у исто време напоменуо малобројност његовог потомства, због греха крвосмесништва (ст. 6).

Симеон није добио пророчког благослова и име његово се овде уопште не спомиње. Тумачи тим поводом веле да је Симеоново колено навукло на се гнев Јахвеов својим развратом и склоношћу ка идолопоклонству.

Јуди је предсказао особиту милост Божју и победу над непријатељима (ст. 7).

Левија је благословио да трајно даје свештенике, да на светим људима овога племена вазда буде Јахвеов Урим и Тумим (ст. 8).

Венијамину каза, да ће мирно боравити под заштитом Бога (ст. 12).

Јосиф је благословен свима дарима неба и земље и господством међу племенима (ст. 13-18).

Завулону је предсказао да ће се обогатити морском трговином (ст. 18).

Исахару - да ће мирно живети у својим шаторима (ст. 18).

Гаду - да ће смрвити главу и мишицу својим непријатељима и извршавати правду Господњу (ст. 20-21).

Дану - да ће као млади лав из Васана искакати ради добитка и освајања (ст. 22).

Нефѝалиму - да ће владавину своју раширити на запад и југ (ст. 23).

Асиру - да ће бити свима омиљен; у својој области ће имати у изобиљу гвожђа и бакра, и снага га неће напустити до послетка (ст. 24-25).

Благослов племенима Мојсије завршава прослављањем Господа, у чијој је заштити народ израиљски (ст. 26-29).

Смрт Мојсијева (Глава 34.)

С равница моавских, после благосиљања племена, Мојсије изиђе на гору Навав и на највиши врх њезин - Фазгу, и одатле сагледа Обећану земљу од Дана до Сигора, и од моавских гора до Средоземнога мора. Затим, у крепкој телесној снази, у 120. години живота, умре Мојсије, „и погребе га Господ у долини у звмљи моавској, према Вет-Фегору; и нико не дозна за гроб његов до данашњег дана“. Синови Израиљеви плакаше за њим тридесет дана у пољима моавским.

Смрт Мојсијева је окружена великом тајанственошћу. Тумачи Светога Писма мисле да је овако изненадна смрт, као и неизвесност места где је Мојсије погребен, отуда што је Бог знао склоност Израјлаца идолопоклонству, па је хтео да отклони обожавање које би народ указао мртвом телу свога вође и законодавца.

Напомена. Последњу главу књиге Поновљених закона није писао Мојсије, јер се овде говори о његовој смрти и о догађајима који се збише после те смрти. Јевреји мисле да је ову главу написао Исус Навин; хришћани је приписују Јездри.

Употреба књига Мојсијевих у богослужењу Православне цркве

Црква Христова је увела, од најранијих времена, читање Мојсијевих књига на своме богослужењу. Читање се врши везда на вечерњи. Одељци за читање зову се грчким именом Паримије. Тим именом називаху се у дубокој старини кратке, мудре изреке, које мудраци записиваху на нарочитим стубовима крај путева, да би тако раширили у народу практичну мудрост.

Паримије су они одељци из књига Старога завета који садрже пророчке наговештаје новозаветних догађаја.

Из пет књига Мојсијевих наша Црква узима 56 паримија, и то:

Из књиге Постања - 35,

Из књиге Изласка - 14,

Из књиге Левитске - 1,

Из књиге Бројева - 2,

Из књиге Поновљених закона - 4.

Паримије из књиге Постања читају се у дане Свете Четрдесетнице, тако да се сви одељци прочитају до Страдалне седмице.

Паримије из књиге Изласка читају се у дане Страдалне седмице; даље - на Ваведене, Богојављење, Преображење и Воздвижење Часног Крста.

Паримија из књиге Левитске чита се на дан Нове црквене године 1. септембра.

Паримије из књиге Бројева читају се: на Божић (пророштво Валаамово о звезди из племена Јаковљева) и на Педесетницу (о старешинама који добише дар пророковања).

Паримије из књиге Поновљених закона читају се на Три Јерарха, Недељу Праотаца и о извесним празницима Господњим.

Осим тога, победна песма Мојсијева (Изл 15,1-20) чита се на јутарњем свакидашњем богослужењу, а песма изобличења (Понз 32,1-44) на јутрењи у дане Свете Четрдесетнице.

Таблица праобраза у Петокњижју

1. Дрво живоћа је праобраз извора бесмртног живота - Христа.
2. Жртве су праобрази Голготске Жртве.
3. Нојев ковчег је праобраз Цркве, која спасава верне.
4. Дуга је праобраз Христа - Измиритеља Бога и људи.
5. Мелхиседек је праобраз Христа - Цара Правде и Кнеза Мира.
6. Лесвица у Ветилу је праобраз Богородице, која је веза између неба и земље по оваплоћењу Христа.
7. Унакрсно полагање руку (Пост. 48) симболише крст.
8. Огњена купина на Хориву је праслика оваплоћења Христова, при чему се огњ узима као израз Божанства, а купина као праслика вечне Дјеве.
9. Пасхално јагње је праслика „Агнца непорочна и пречиста“ - Христа.
10. Прелазак преко Црвенога мора је праслика светог крштења.
11. Маџа у џусињи је праобраз хлеба небеског (Христа).
12. Скинија је праобраз Цркве Христове; Велики њвосветијеник - Исуса Христа; Светиња над Светињама - неба.
13. Жртве у скинији су праобраз последње крвне жртве (на Голготи), у историји Цркве Божје на земљи.
14. Жезал Аронов је праобраз бесеменог зачећа и рођења Христовог од Пресвете Дјеве.
15. Кедрово дрво, исоп и црвени кончић при спаљивању црвене јунице, имали су овај симболички значај: кедрово дрво симболисало је крст Христов; црвени кончић - Христову крв; исоп - Христову благодат.
16. Вода очишћења је праобраз светог крштења.
17. Змија у џусињи праобразује Христа Спаситеља распетог на крсту.
18. Мојсије као вођа, избавитељ, велики пророк и посредник између Бога и Израиља, праобразује Христа, општега Искупитеља, Врховног Пророка и вечног Посредника између Бога и света.

Пророштва у Петокњижју Мојсијевом

1. Пророштво о семену женином (Пост 3,15). ✓ *сво мисел не рупи се од*
2. Пророштво о великом благослову, који се изли на Аврама, ради Месије (Пост 12,3). ✓ *благословити оне које тог блженик*
3. Пророштво о њореклу Месије (Пост 49,10). ✓ *владачка рача јис*
4. Пророштво Валаамово о звезди (Бр 24,17). ✓ *вчини га али не са*
5. Пророштво о Великом Пророку (Понз 18,18-19). ✓ *Пророк у христу*
✓ *тако си ти*
✓ *руки твоје уста не*

Напомена

Први део лекција радио сам поглавито по овим делима:

Keil, *Lehrbuch der historisch - kritischen Einleitung in die kanonischen und apokryfischen Schriften des Alten Testaments*, Frankfurt, 1859. II Auflage.

Keulen, *Einleitung in die Heilige Schrift Alten und Neuen Testaments*. Freiburg. 1890. III Auflage.

Други део, Тумачења, радио сам највише по делу:

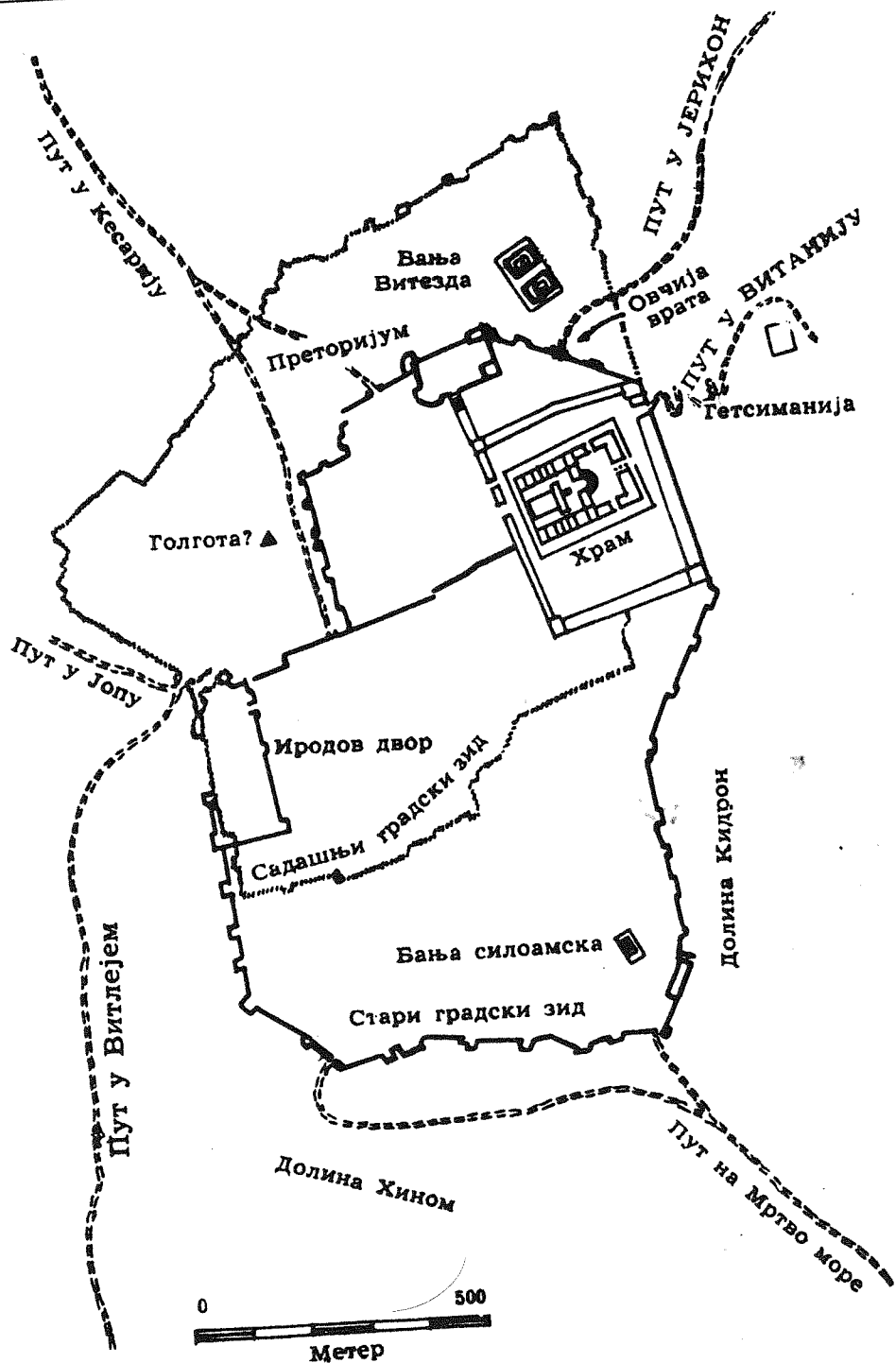
М. Хераскова, *Руководство къ њослѣдовањелному чѣненю Пѣнокњижја Моисеева*. Владимиръ, 1896.,

а затим по овим делима:

АѠанасѣвѣ, *Учебное руководство ѡ ѡредмеѣу Св. Писанія. Книѣи законоѡложительнѣя Св. Писанія Вѣѡхаѡо Завѣѡа*. Ставрополь, 1888.

Keil, *Biblicher Commentar ѡber die Bѡcher Mose's*. Leipzig 1878. III Auflage.

Ауѡор

Јерусалим и околина у Христово време - скица

Садржај

Предговор новом издању.....	3
-----------------------------	---

УВОД

Општи појмови	7
<i>Свешто Писмо</i>	7
<i>Називи</i>	7
<i>Особине књиџа Свештога Писма</i>	8
<i>Боџонадахнућоси</i>	8
<i>Појам о Свештом Писму</i>	9
<i>Важноси Свештога Писма</i>	9
<i>Деоба књиџа Свештога Писма</i>	10
<i>По времену</i>	10
<i>По садржини</i>	10
<i>По досијојансиву</i>	11
<i>Наука о Свештоме Писму</i>	11
<i>Задаћак науке</i>	12
<i>Деоба науке</i>	12

ОПШТИ ДЕО

Увод у Свето Писмо	15
Порекло књиџа Старога завета	15
<i>Оишиа класификација књиџа Стариога завета</i>	15
<i>Законске књиџе</i>	15

Истїоријске књиџе	15
Поучне књиџе.....	16
Пророчке књиџе	16
Неканонске књиџе	16
О изгубљеним књиџама Сїарога заветїа	17
Језици Светиога Писма Сїарога заветїа	17
О јеврејском језику.....	18
Арамејски (халдејски) језик	18
Грчки језик.....	19
Зачеци јеврејске писменосїи	19
Књижевносїи после Мојсија	19
Ауїенїичносїи књиџа Сїарога заветїа	21
Неїовређеносїи књиџа Сїарога заветїа	22
Историја канона Светога Писма Старога завета	22
Зборници Светиога Писма до вавилонског роїсїва	22
Канон свейїих књиџа после вавилонскога роїсїва.....	23
Деоба свейїих књиџа у јеврејској заједници	24
Канон Сїарога заветїа у хришћанској Цркви	24
Историја текста	24
Сїолашњи облик Свейїих Књиџа	25
Материјал на коме је писано Светио Писмо Сїарога заветїа	25
Правосїис.....	25
Унутрашњи расїоред шексїа	27
Деоба шексїа	27
Повреда и исїправка шексїа	27
Како су издаване књиџе Сїарога заветїа?	28
Историја превода Старога завета	29
Грчки преводи	29
Александријски превод од 300. год. пре Хрисїа	29
1) Превод Седамдесїиорице (LXX).....	29
2) Акилин превод	30
3) Теодосїионов превод.....	30
4) Симахов превод	30
Самарјански превод.....	30
Халдејски (арамејски) преводи	31

Таргум Онкелоса	31
Таргум Јонаїанов	32
Каснији таргуми	32
Сиријски преводи	32
Пешиїо	32
Филоксенов превод	33
Латїински преводи	33
Itala.....	33
Vulgata	33
Койїтски превод	34
Еїиїоїски превод	34
Гоїтски превод	34
Јерменски превод	34
Ђурђијански (ђрузински) превод	35
Словенски преводи	35
Сїари словенски превод	35
Руски превод	35
Срїпски превод	35
Полиглотїе	37
О тумачењу Светога Писма Старога завета	38
Наука о шумачењу Светиога Писма	38
О смислу Светиога Писма	38
Средсїива за разумевање смисла Светиога Писма.....	40
Руководно начело у шумачењу Светиога Писма	40
ПОДАТАК (протођакон Радомир Ракић)	
(4) Канон и историја канона Старога завета до Христа	43
- Палесїински и александријски канон -	
- неканонске књиџе, аїокрифи и изгубљене књиџе -.....	43
Појам канона	43
Насїианак сїарозавейїног канона	44
Јеврејски канон	47
Александријски и палесїински канон	47
Апокрифни списи	48
Канонске - девїтероканонске - аїокрифне књиџе	
и псевдоеїїграфї	49

Старозаветни апокрифи	50
Апокалиптичка књижевност	50
(5) Историја канона Старога завета у хришћанској Цркви	52
(6) Историја текста	54
<i>а) Појам и задајак; предмет и подела</i>	54
<i>б) Средства и начин писања</i>	55
<i>в) Избор и подела шексцова за богослужбену употребу</i>	58
<i>г) Подела на главе и стихове</i>	59
(7) Старозаветни рукописи и штампана издања	59
1) Рукописи и штампана издања јеврејског шексца	59
2) Рукописи и штампана издања грчког шексца - Сейтуагиније (LXX)	61
(11) Ауторитет текста Старога завета	63
1) Јеврејски шексц	63
2) Ауторитет грчког шексца (Сейтуагиније)	67
3) Словенски превод и његов ауторитет	68
(12) Библијска ерминевтика - Црква као тумач Светога писма	70
Примена овог начела	72
Предсјрогноси од заблудног схваћања	73
(13) Однос Старога завета и Новог завета	74
Нови завет као кључ за разумевање Стараго завета	74
(14) Месијански карактер Старога завета, Стари завет као педагог за Христа	77
(16) Свето писмо Старога завета као књижевно дело	86
Светио писмо у књижевности	86

**ПОСЕБНИ ДЕО:
ЧИТАЊЕ И ТУМАЧЕЊЕ ТЕКСТА**

Законске књиге Старога завета

Називи	95
Писац Пейокњижја	95
Књига Постања	99
Називи	99
Главна садржина књиге	99

Време које књига обухвата	99
Кад је написана књига Постања?	101
Циљ писања књиге	101
Подела књиге	101
Читање и тумачење текста	102
Глава 1-4: Постање светиа и човека; грех и казна за грех; обећање Сасицеља	102
Прво постање	102
Првобитни облик видљивог светиа	103
Друго постање	103
Постање човека (стих 26 - 31)	104
Завршетак стварања; Субота (Глава 2,1 - 7)	105
Начин сздања човека	106
Рај (стих 8 - 16)	106
Завесити (стих 16 - 17)	107
Постање жене (стих 18 - 24)	107
Установа брака (стих 24)	107
Невино стање првих људи	108
Искушавање (Глава 3, стих 1 - 6)	108
Грех (стих 6 - 8)	108
Суд Божји (стих 14 - 20)	109
Глава 4.	110
Глава 5.: Одржање првобитне вере кроз патријархе	111
Глава 6-7.: Умножење порока. Пошой. Ноје	112
Глава 8-9.: Поновљена обећања Божја. Пророштво Нојево	113
Завет Бога с Нојем (стих 8 - 17)	114
Глава 11.: Смеса језика. Расејање народа	114
Глава 12-23.: Јављање Бога Авраму. Обећања. Завети	115
Прво јављање	116
Друго јављање	116
Треће јављање (Глава 13, стих 14 - 18)	116
Четврто јављање	116
Глава 17.: Пето јављање	118
Глава 18.: Шесто јављање	118
Глава 21.: Седмо јављање	119

Глава 22.: Осмо јављање	119
Глава 25–26.: Јављања Бога Исаку. Обећања	120
Јављања Бога Јакову	120
а) Виђење шајансјивене лествице (28,10-22)	120
б) Појава шајансјивеног борца (32,24-32)	121
в) Појава код Вејшља (35,1-15)	121
Пророчки блаџослов синовима Јосифовим	122
Глава 49.: Пророчки блаџослов Јакова својим синовима	122
Глава 50, сјих 24: Вера Јосифова	124
Књига Изласка	
Називи	125
Време које књиџа обухваја	125
Време и месјо писања књиџе	125
Циљ	125
Главна садржина књиџе	126
Појава Бога Мојсију на Хориву (Глава 3–4.)	126
Мојсије пред фараоном (Глава 5,1-13)	126
Чуда у Мисиру (Глава 7,10-11; 8,1-15)	127
Пасха (Глава 12,1-27)	127
Праобраз старозаветне Пасхе	128
Закон о њосвећењу ѡрвенаца Богу (Глава 13.)	129
Прелазак преко Црвенога мора (Глава 14.)	129
Блаџодарна ѡсма Богу (Глава 15,1-20)	130
Глава 19–24.: Синајско законодавство	130
Десет зајовесјих (Глава 20,1-18)	131
Грађански закони (Глава 21–24.)	132
Закон о робовима (стих 1-16)	132
Закон о убиству (стих 12-14. 20. 21. 23)	132
Закон о свете (стих 23-24)	132
Закон о увреди родитеља (стих 15-17)	132
Закон о својини (Глава 22.)	132
Закон о јавном моралу	134
Свечани завет с Богом (Глава 24.)	134

Глава 25–27. и 35–39.: Уређење скиније	135
Општи изглед	135
Двориште скиније	135
Скинија сведочанства	136
Значај скиније	137
Глава 40.: Освећење скиније	138

Књига Левитска

Назив	139
Време и месјо писања књиџе	139
Циљ	139
Садржај	139
Старозаветне жртве	140
а) Крвне жртве	140
1. Жртва свесјаленица - (всесоженја) (Глава 1.)	140
2. Жртва за грех (Глава 4–5.)	140
3. Жртва за ѡресјуй (Глава 5–6.)	141
4. Жртва мирна (Глава 3. и 7.)	141
б) Бескрвна жртва (Глава 2. и 6.)	141
Ојшји значај жртва	142
Глава 8 - 10: Јерархија старозаветне Цркве	142
Левити	142
Свешћеници	142
Првосвешћеник	143
Посвећење Арона (Глава 8.)	143
Прва свешћенодејсјива Аронова (Глава 9.)	144
Прва свешћеничка свешћенодејсјива (Глава 10.)	144
Глава 16.: Обреди за Празник очишћења	145
Глава 21–22.: О живоју свешћеника	146
Глава 23.: Закон о празницима	147
1. Субота (сјих 1 - 4)	147
2. Пасха (сјих 5 - 14)	147
3. Педесетница (сјих 15 - 23)	147
4. Празник ѡруба (сјих 24 - 26)	148

5. Празник очишћења	148
6. Празник сеница (сѣих 34)	148
Глава 25.: Закон о јубилеју	148
Закон о субојној години	148
Закон о јубиларној години (сѣих 8 - 22)	149
Глава 27.: Обетѣи и десетине	149
Значај левијске службе по учењу апостола Павла	150

Књига Бројева

Називи	151
Време, месѣо и циљ писања ове књиге	151
Садржина	151
Назорејсѣво (Глава 6.)	152
Речи блаѣослова (Глава 6.)	152
Посвећење левија (Глава 7.)	152
Жезал Аронов (Глава 17.)	153
Жрѣва црвене јунице. Вода очишћења (Глава 19.)	153
Змија од мједи (Глава 21.)	154
Валаам и његово пророшѣво (Глава 22–25.)	154
Левијски градови (Глава 35.)	156
Закон сродничке везе (Глава 36.)	157

Књига Поновљених закона

Називи књиге	159
Време и месѣо писања	159
Циљ писања	159
Садржина и подела књиге	160
Закон о месѣу за боѣслужење (Глава 12.)	160
О лажним пророцима (Глава 13.)	161
Закон о судијама и цару (Глава 16–17.)	161
Удео левија. Пророшѣво о Месији (Глава 18.)	162
Блаѣослови и клеѣве на Израил (Глава 28.)	163
Предаја војсѣва Исусу Навину (Глава 31.)	163
Песма изобличења (Песма Мојсијева) (Глава 32.)	164

Блаѣослов ѣлеменима Израиљевим (Глава 33.)	165
Смрѣ Мојсијева (Глава 34.)	165
Употреба књига Мојсијевих у богослужењу Православне цркве	167
Таблица праобраза у Петокњижју	168
Пророштва у Петокњижју Мојсијевом	169